

Eroon perinnöstä?

Kokemuksia kuormittuneesta lapsuudesta selviämisestä

Veera Toukola

Pro Gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalityö

Lokakuu 2017

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalitieteiden laitos / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

TOUKOLA, VEERA: Eroon perinnöstä? Kokemuksia kuormittuneesta lapsuudesta selviämisestä

Pro gradu -tutkielma 91s., 3 liites.

Sosiaalityö

Lokakuu 2017

Tämän Pro gradu -tutkielman aiheena ovat ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat ja niiden kuormittamasta lapsuudesta selviäminen. Tutkielman tarkoituksena on selvittää minkälaisien tekijöiden ihmiset ovat kokeneet kuormittaneen lapsuuttaan ja miten he ovat näistä tekijöistä selvinneet. Keskityn siis tutkimaan selviytyjien kokemuksia ja lähestyn aihetta sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. En siis ymmärrä kertomusten olevan ikkunoita todellisuuteen, vaan ne ovat yksittäisten ihmisten kokemuksia heidän omasta elämästään.

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka aineisto koostuu 21–35 -vuotiaiden aikuisten naisten kirjoittamista kertomuksista. Kertomuksien aiheena ovat heidän vanhempiansa ongelmat ja niiden vaikutukset heidän lapsuuteensa sekä näistä ongelmista selviäminen. Aineisto on kerätty alkuvuodesta 2017. Käsittelen kertomuksia narratiiveina ja analysoin niitä narratiivien analyysillä.

Ensimmäinen osa tutkimuksesta käsittelee perheen ongelmia. Kuormittaviksi ongelmiksi kirjoittajat luettelivat esimerkiksi vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat, väkivaltaisuuden, johon sisältyi sekä fyysistä että henkistä väkivaltaa, sekä fyysisen terveyden ongelmat. Merkittävänä esille nousseena piirteenä oli näiden ongelmien kasautuminen samoihin perheisiin.

Toinen osa tutkimuksesta keskittyy kuormittaneiden ongelmien vaikutuksiin kirjoittajien elämään. Kaikki kirjoittajat kuvaavat ongelmien kuormittaneen heidän lapsuuttaan, kun he esimerkiksi jo hyvin varhain joutuivat ottamaan vastuun omasta tai pienempien sisarusten hyvinvoinnista. Tämä kuormittavuus aiheutti kaikille tutkimukseen osallistuneille jonkinlaisia ongelmia jossain vaiheessa heidän elämäänsä. Tällaisia ongelmia olivat esimerkiksi päihteiden runsas käyttö ja mielenterveysongelmat.

Viimeinen osa tutkimuksesta muodostuu kirjoittajien kertomuksista siitä, miten he ovat selvinneet lapsuuden perheen ongelmista ja kuormittavuudesta. Selviytymiskeinot olivat hyvin samankaltaisia kaikilla kirjoittajilla. Selviytymistä auttoi esimerkiksi pois kotoa muuttaminen, jonka avulla selviytyjät kasvattivat niin fyysistä kuin henkistäkin välimatkaa vanhempiinsa. Myös läheisillä ja ystävillä sekä ulkopuolisella, ammattimaisella taholla oli suuri merkitys selviytymisessä.

Avainsanat: sosiaaliset ongelmat, hyvinvointiongelmat, ylisukupolvisuus, kuormittanut lapsuus, periytyminen, narratiivisuus, sosiaalinen konstruktionismi

SISÄLLYS

1. Johdanto	1
2. Tutkimuksen paikantaminen	3
2.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite.....	3
2.2 Aikaisempi tutkimus	4
3. Sosiaaliset ongelmat ja käsitteistö.....	7
3.1 Sosiaalisen ongelman määritelmä.....	7
3.2 Siirtyminen, ketjuuntuminen vai periytyminen	10
4. Periytyminen.....	13
4.1 Sosiaalinen perimä ja psykodynaaminen teoriaperinne	14
4.2 Geenit ja käyttäytymisgenetiikka.....	19
4.3 Periytymistutkimuksen eettiset kysymykset	22
5. Selviytyminen	26
5.1 Kuntoutuminen, toipuminen vai selviytyminen.....	26
5.2 Selviytyminen käsitteenä	28
5.3 Selviytyminen käsitteenä muissa tutkimuksissa	29
5.4 Resilienssi	33
6. Narratiivit.....	35
6.1 Narratiivit.....	35
6.1.1 Kertomukset ja tarinat.....	35
6.1.2 Mitä narratiivit ovat ja mitä niillä voi tehdä?.....	37
6.1.3 Sisäinen tarina ja tarinallinen kiertokulku.....	38
6.1.4 Kontekstuaalisuus ja tulkinnallisuus	39
6.2 Konstruktionismi.....	41
6.3 Narratiivien analysointi.....	43
6.3.1 Narratiivien analyysi vai narratiivinen analyysi	43
6.3.2 Analyysin nelikenttä	44
6.3.3 Temaattinen ja rakenteellinen analyysi sekä voice-centered relational -metodi	45
7. Aineisto ja aineiston analyysi	47
7.1 Aineistonkeruu.....	47
7.2 Aineisto.....	47
7.3 Aineiston analyysi.....	48
8. Selviytyjien kertomukset	50
8.1 Nellin kertomus, mutkainen tie kohti selviytymistä	50
8.2 Siirin kertomus, selviytynyt saatuaan tarpeeksi	58
8.3 Elsan kertomus, selviytyminen hengissä pysymistä	68

9. Lopuksi	76
Lähteet:	80
Liite 1. Kirjoituspyyntö.....	92
Liite 2. Kirjoitus- ja haastattelupyyntö Selviytyjät-tiimille	93

1. Johdanto

Ihmisen hyvinvointi riippuu monesta eri asiasta. Aiemmin on ajateltu, että hyvinvoinnissa on kyse yksilöstä itsestään ja ihmisen hyvinvointi riippuu erityisesti hänen käytössään olevista resursseista. Tätä ajatustapaa kuitenkin vieroksutaan ja kritisoidaan nykyään paljon. (Karvonen 2014, 122.) Ihmisen hyvinvointi ei riipu pelkästään yksilöstä itsestään, vaan paljolti myös hänen ympäristöstään, kasvatuksestaan, vanhempiensa kasvatuksesta ja tavoista ja niin edelleen. Lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavat vahvasti esimerkiksi vanhempien ongelmat, kuten päihteet, mielenterveysongelmat, pitkäaikaissairaudet ja parisuhdeongelmat (Paananen & Gissler 2014, 208–214). Voidaan sanoa, että ihminen perii hyvinvointinsa – tai ainakin osan siitä.

Periminen on yksi elämän perusedellytys. Toisinaan se on hyvä asia. Lapsi perii isänsä hyvän huumorintajun tai äitinsä älykkyyden. Toisinaan kuitenkin perityt piirteet ovat ongelmallisia, kun sukupolvi toisensa jälkeen ei kouluttaudu, ei saa kunnon työtä, köyhtyy tai alkaa käyttää liiallisesti päihteitä tai kaikkia edellä mainittuja. Tällöin on kyse sosiaalisista ongelmista ja niiden ylisukupolvisuudesta.

Ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat ovat luonnollisesti ongelma yksilöiden ja sukujen kannalta, mutta ne ovat ongelma myös sosiaalityön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Yhteiskunnan näkökulmasta ongelmaksi muodostuu se, mikäli näiden ongelmien ennaltaehkäisy epäonnistuu, eikä ylisukupolvisuuden kierre tule katkaistuksi. Tällöin lapset kokevat samoja ongelmia kuin heidän vanhempansa, ja yhteiskunnalle syntyy lisäkustannuksia. Joidenkin tutkijoiden mukaan ennaltaehkäisy olisi hyvin tärkeää aloittaa jo hyvin varhain, sillä ihmisen liittyminen yhteiskuntaan alkaa jo raskausaikana (Paananen & Gissler 2014, 208). Käytännössä yhteiskunnan tila vaikuttaa sosiaalisten ongelmien syntyyn. Esimerkiksi pitkään jatkunut taloudellinen lama johtaa työpaikkojen menetyksiin, ja tukien leikkaaminen vain pahentaa yksilöiden ja perheiden taloudellista ahdinkoa ja lisää ihmisten taloudellista eriarvoisuutta. Siten voidaan myös ajatella, että on yhteiskunnan tehtävä auttaa ratkaisemaan näitä ongelmia.

Sosiaalityön näkökulmasta ylisukupolvisuus on taas ongelma siinä suhteessa, etteivät kaikki sosiaalityöntekijät välttämättä tiedosta tällaisen ilmiön olemassaoloa, tai jos tiedostavatkin niin he saattavat kokea siihen puuttumisen vaikeaksi (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, 11). Kuitenkin Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos määrittelee yhdeksi

sosiaalityön tehtäväksi puuttua sosiaalisiin ongelmiin niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnankin tasolla (THL, 2016a), mikä tarkoittaa sitä, että ylisukupolvisuuteen tulisi puuttua, vaikka puuttumisen kokisikin vaikeaksi.

Viime vuosina kiinnostus ylisukupolvisuuden ilmiöitä kohtaan onkin kasvanut ja siihen on alettu aktiivisemmin kiinnittää huomiota. Aiheesta on myös tehty runsaasti tutkimusta, osa yleisesti sosiaalisista ongelmista, osa jostain tietystä ongelmasta, kuten päihteistä (esim. Nousiainen ym. 2016; Vilhula 2007; Itäpuisto 2001). Kuitenkin, kun puhutaan ylisukupolvisuudesta, tulee muistaa myös, että vaikka siihen usein liitetäänkin negatiivisia mielikuvia, ei kyse ole ainoastaan negatiivisesta ilmiöstä. Ihmiset perivät vanhemmiltaan ja isovanhemmiltaan myös hyödyllisiä taitoja ja tapoja sekä hyviä piirteitä, joita ei tule unohtaa. (Lehtimäki 2011, 2.)

Keväällä 2016 valmistunut kandidaatin tutkielmani käsittelee ylisukupolvisuutta aiemmin aiheesta tehdyn tutkimuskirjallisuuden valossa. Siinä käsittelen viittä eri sosiaalista ongelmaa, joiden jokaisen kohdalla totean, kuten aiemmatkin tutkimukset olivat todenneet, että ongelmat periytyvät vanhemmalta lapselle ja tähän periytymiseen on mahdollista puuttua oikeanlaisilla oikea-aikaisilla toimilla (Toukola 2016). Tämän pro gradu -tutkimuksen tarkoituksena on puolestaan tutkia sitä, miten lapsuuden perheen ongelmista selvittää. Käytän tässä tutkimuksessa termiä kuormittuminen, jolla tarkoitan sitä, että vanhempien ongelmat kuormittavat eli vaikeuttavat perheen arkea ja vaikuttavat sitä kautta lapsen hyvinvointiin mahdollistaen näiden ongelmien periytymisen. Tarkoituksena on selvittää, minkälaisien tekijöiden ihmiset ovat itse kokeneet auttaneen selviytymään lapsuuden kuormittumisesta ja minkälaisia seurauksia kuormittumisella on ollut heidän hyvinvointinsa kannalta.

Esittelen seuraavaksi, miten Pro gradu -tutkielmani etenee. Ensin kirjoitan hieman tutkimuksen sijoittumisesta tutkimuskentälle, minkälaisia tutkimuksia aiheesta on aiemmin tehty ja miten oma tutkimukseni eroaa näistä. Lisäksi kerron, miten tutkimukseni on toteutettu. Sen jälkeen tarkastelen sosiaalisten ongelmien käsitteitä sekä niihin liittyviä lähikäsitteitä hieman tarkemmin ja käsittelen periytymisen taustalla olevia tekijöitä, lyhyesti geneejiä ja laajemmin sosiaalista perimää. Tämän jälkeen vuorossa on luku selviytymisestä ja siihen liittyvistä muista käsitteistä. Sitä seuraa luku käyttämistäni aineistonkeruumetodeista ja analyysimenetelmästä. Viimeiset luvut puolestaan käsittelevät aineistoa ja tutkimustuloksia, joita aineistosta saatiin.

2. Tutkimuksen paikantaminen

Tässä luvussa kerron hieman tarkemmin omasta tutkimuksestani: sen tarkoituksesta, tavoitteista ja merkityksestä. Sen jälkeen tarkastelen aiempia tutkimuksia lapsuuden kuormittumisesta, ylisukupolvisista sosiaalisista ongelmista ja selviytymisestä.

2.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ihmisten kokemuksia kuormittuneesta lapsuudesta selviämisestä. Lapsuus on ihmisen hyvinvoinnin ja tulevaisuuden kannalta äärimmäisen oleellinen elämänvaihe ja siinä tapahtuneet asiat – niin hyvät kuin huonotkin – seuraavat ihmisiä usein aikuisuuteen. On myös tutkittu, että jotkin ongelmat periytyvät joko samoina tai muuttuvat toisenlaisiksi ongelmiksi ja tätä periytymistä tapahtuu jopa usean sukupolven ajan (esim. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimus, esim. Saari 2015, 104 – 105).

Tämän vuoksi näen tärkeänä tutkia, miksi jotkut eivät peri vanhempiansa ongelmia vaan selviävät niistä. Usein periytyminen ajatellaan automaationa eli jos vanhemmilla on ollut ongelma, tulee myös lapsella olemaan ongelma. Haluan tehdä tällä tutkimuksella näkyväksi sen, että näin ei suinkaan ole, vaan periytyminen on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat monet niin ulkoiset kuin sisäisetkin tekijät. Siten myös mahdollisten sukupolvittaisten ongelmien kuormittamasta lapsuudesta selviytyminen on prosessi, jossa onnistuminen ei ole itsestäänselvyys, mutta ei myöskään mahdottomuus.

Kiinnostuin itse ylisukupolvisuuden ilmiöstä kohdatessani sitä työssäni toistuvasti. Tein töitä perheiden kanssa, joissa lastensuojeluasiakkuus oli siirtynyt vanhemmilta lapsille jo toisessa sukupolvessa, eikä edistystä tilanteessa näkynyt. Tutkittuani kandidaatin tutkielmassani ilmiön taustalla olevia piirteitä, totesin, ettei minua tyydyttänyt vastaus siitä, miten tähän ilmiöön tulisi puuttua. Halusin tarkempaa tietoa siitä, miten todellisuudessa ihmisten itse kokemina nämä toimet vaikuttavat ja mieltävätkö selviytyjät itse tärkeiksi samat asiat, jotka nähdään sosiaalityön kannalta merkitykselliseksi. Siksi päätin tehdä oman Pro gradu -tutkielmani aiheesta.

Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan keskity pelkästään sosiaalisiin ongelmiin, koska tutkimusprosessin edetessä on käynyt ilmi, että myös muilla kuin perinteisesti sosiaalisiksi ongelmiksi miellettyillä ongelmilla on vaikutusta lapsuuteen ja aikuiseksi kasvamiseen. Tämän vuoksi puhunkin kuormittuneesta lapsuudesta.

Tutkimukseni tavoitteena on siis selvittää, minkäläisten asioiden ihmiset, eli tästä lähtien selviytyjät, ovat kokeneet auttavan heitä selviytymään kuormittuneesta lapsuudestaan ja siten katkaisemaan ylisukupolvisuuden kierteen. Oleellista tutkimuksen kannalta on myös mielestäni se, minkälaisista ongelmista perheet ovat kärsineet. Tutkimuskysymyksenäni ovatkin siis seuraavat:

1. Minkäläisten ongelmien koetaan kuormittavan lapsuutta ja minkälaisin seurauksin?
2. Minkäläisten tekijöiden on koettu auttavan selviytymisessä vanhempien ongelmien kuormittamasta lapsuudesta?

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, sillä haen näihin kysymyksiin vastausta kertomuksista, joita selviytyjät kirjoittivat minulle. Tutkin näitä tarinoita kertomuksina eli narratiiveina ja analysoin niitä narratiivien analyysillä. Näen tärkeänä piirteenä tutkimuksen kannalta myös sen, että tieto muodostuu vuorovaikutuksen kautta eli sosiaalisen konstruktio- nismien periaatteiden mukaisesti (esim. Kulmala 2006, 19). Keräämäni selviytymiskertomukset ovat olemassa vain, koska niillä on kertoja ja kuulija, ja ne voidaan ymmärtää ainoastaan osana kontekstia – niin kulttuurista kuin sosiaalista – jossa ne on tuotettu. En siis tavoittele yleistettävissä olevia vastauksia siitä, miten selviytyminen on mahdollista, vaan olen kiinnostunut siitä, miten selviytyminen käsitetään, mitä siihen näyttää sisältyvän ja miten siitä puhutaan.

2.2 Aikaisempi tutkimus

Ylisukupolvisuutta on tutkittu paljon viime vuosina. Tutkimuksia on tehty niin kokonaisvaltaisesti ylisukupolvisista sosiaalisista ongelmista kuin yksittäistenkin ongelmien pe- riytymisestä. En kuitenkaan keskity nyt yksittäisistä ongelmista tehtyihin tutkimuksiin vaan esittelen muutamia aikaisempia tutkimuksia ylisukupolvisuudesta niiltä kohdin, jotka ovat oleellisia oman tutkimukseni kannalta.

Suuri osa aikaisemmasta ylisukupolvisuustutkimuksesta on tehty lastensuojelun näkökul- masta. Omassa tutkimuksessani selviytyjät eivät tuoneet esille lastensuojelukontakteja, vaikka sellaisia on saattanut ollakin. En kuitenkaan ole nähnyt tarpeelliseksi kysyä niistä, koska jos he eivät ole niitä tuoneet itse esille, he tuskin pitävät niitä merkittävänä oman selviytymisensä kannalta. Esittelen seuraavaksi pro gradu -tutkimuksia, joita pidän oleel- lisina oman tutkimukseni kannalta siksi, että ne ovat avanneet ymmärrystäni sosiaalisiin ongelmiin ja niiden ylisukupolvisuuteen.

Eva-Maria Korhonen (2013) tutki ylisukupolvisuutta lastensuojelun avohuollon työntekijöiden näkökulmasta. Hän selvitti, mitä mieltä lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijät ovat ylisukupolvisista ongelmista, minkälaiset ongelmat siirtyvät ja miksi, ja mitkä he näkevät ylisukupolvisiksi ongelmiksi. Hän ei eritellyt tarkasti, mitä sosiaalisia ongelmia hän tutki, sillä sosiaaliset ongelmat ovat vaikeita määritellä tarkasti ja usein ongelmia esiintyy myös päällekkäin. Suurimmiksi ongelmiksi sosiaalityöntekijät kuitenkin kuvasivat päihteet, väkivallan ja mielenterveysongelmat. (Korhonen 2013.) Myös Elina Koivisto ja Maiju Puro (2014) tutkivat ylisukupolvisuutta lastensuojelun piirissä onnistumisen näkökulmasta ja näkivät ylisukupolviset ongelmat moninaisina, muuttuvina ja kasautuvina. Erityisesti heidän aineistostaan nousivat esiin päihteet, väkivalta, mielenterveysongelmat, köyhyys ja työttömyys. (Koivisto & Puro 2014.)

Kolmantena ylisukupolvisuustutkimuksena lastensuojelun näkökulmasta on Maija Ala-Honkolan (2015) käytäntötutkimus SOS-lapsikylän sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Poiketen Korhosen, Koiviston ja Puron tutkimuksista Ala-Honkola ei kuitenkaan keskittynyt niinkään itse sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuuteen vaan painotti lastensuojeluasiakkuuden periytymistä. Hänenkin aineistostaan nousivat esille yleisimpinä asiakkuuksien taustatekijöinä päihdeongelmat, mielenterveysongelmat ja itsemurhat. Lisäksi satunnaisissa tapauksissa taustalla olivat rikokset ja kaltoinkohtelu. (Ala-Honkola 2015.)

Jotta voidaan ymmärtää sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuutta, on tärkeää tietää, miten ne periytyvät. Tähän Korhonen (2013) ja Koivisto ja Puro (2014) etsivät omista tutkimuksissaan vastauksia muiden kysymystensä ohessa.

Korhonen (2013), joka käyttää periytymis-käsitteen sijaan käsitettä siirtyminen (ks. tämä tutkimus sivu 10), näkee sen taustalla olevan kahdenlaisia tekijöitä: niitä jotka estävät siirtymistä eli suojaavat tekijät ja niitä, jotka aiheuttavat sitä, eli selittävät tekijät. Suojaa-vina tekijöinä mainitaan mm. vanhemmuus ja se, että vanhemmat ovat työstäneet omia lapsuudenaikaisia traumojaan, vuorovaikutus lapsen ja vanhemman välillä, yhteiskunnan rakenne ja annetut tuet, läheiset ihmiset ja lapsen persoonallisuus. Selittävinä tekijöinä puolestaan ovat näiden vastakohdat eli muun muassa vanhemmuuden ongelmat, käsittelemättömät lapsuuden traumat, ongelmainen vuorovaikutus lapsen ja vanhemman välillä, yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat, tuen puute, lähiverkoston puute tai sen ongelmaisuus ja lapsen persoona. (Korhonen 2013.) Samoja asioita nousi myös Koiviston ja Puron

(2014) tutkimuksesta esiin. Näitä ovat esim. puuttuvat tai ongelmaiset sosiaaliset verkostot, tuen ja palveluiden puutteellisuus ja yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat. (Koivisto & Puro 2014.)

Koiviston ja Puron (2014) tutkimus poikkeaa Korhosen (2013) tutkimuksesta siinä, että he keskittyvät tutkimaan onnistumisia sosiaalityön parissa. Tämä on oman tutkimukseni näkökulmasta mielenkiintoista, sillä sosiaalityön parissa tapahtuneet onnistumiset saattavat toimia selviytymisen taustatekijöinä.

Ensimmäistä Koiviston ja Puron (2014) muodostamaan onnistumistarinaa he luonnehtivat käsitteellä nopea interventio. Näitä tarinoita yhdistää yksinhuoltajuus, äitien hakeutuminen itse lastensuojeluun, hyvä yhteistyö työntekijöiden kanssa, vanhemmuuteen kasvu, hyvien tukiverkostojen löytäminen ja nopeasti päättyvä asiakkuus. Toisen onnistumistarinan ideana on, että lastensuojeluasiakkuus kannattelee lapsiperheen arkea. Näille tarinoille tyypillisiä piirteitä ovat useat lastensuojeluilmoitukset, asiakkuuden jatkuminen kauemmin kuin nopean intervention tarinoissa, merkittävien käännekohtien – joko parempaan tai huonompaan – puuttuminen, huolen lisääntyminen ja jälleen vähentyminen ja asiakkuuden käsittely aina vain päivä kerrallaan. Kolmas ja viimeinen onnistumistarina käsittelee huostaanottoa ja sen mahdollistamaa uutta lapsuutta. Huostaanottojen taustalla on pitkään jatkunut epävarmuus ja huoli lapsista sekä kunnollisten sosiaalisten verkostojen puuttuminen. Huostaanoton jälkeen lapsille kuitenkin tarjoutuu uusi mahdollisuus elää tasapainoisempaa ja turvatumpaa elämää ja mahdollisuus olla lapsia ilman vanhempien aiheuttamia murheita (Koivisto & Puro 2014.)

3. Sosiaaliset ongelmat ja käsitteistö

Sosiaalisista ongelmista ja niiden ylisukupolvisuudesta kuulee puhuttavan arkikielessä ja erityisesti sosiaalityön piirissä, mutta mitä niillä tarkoitetaan? Seuraavaksi esittelen ensin sosiaalisen ongelman käsitettä, sen rakentumista ja sisältöä ja sen jälkeen ongelmien ylisukupolvisuutta.

3.1 Sosiaalisen ongelman määritelmä

Sosiaalisille ongelmille on vaikea löytää yhtä tiivistä määritelmää, joka pätsisi aikakaudesta toiseen. Toisinaan voidaan puhua sosiaalisten ongelmien sijasta hyvinvointiongelmistä (Kataja, Ristikari, Paananen, Heino & Gissler 2014). Olipa käsite sitten sosiaalinen ongelma tai hyvinvointiongelma, tarkoitetaan sillä kuitenkin yleisesti ongelmaa, joka vaikuttaa yksilön hyvinvointiin heikentäen sitä.

Sosiaaliset ongelmat määrittyvät ongelmiksi ihmisten arvojen ja näkemysten perusteella. Sosiologien Richard Bournen ja Jack Levinin (1983, 2) mukaan sosiaalisessa ongelmassa onkin kyse siitä, että tarpeeksi moni ihminen pitää jotain asiaa tai olotilaa ongelmallisena. Toiset voivat ajatella samasta tilanteesta, että se on hyväksi tai ei niin haitallinen, kun taas toiset mieltävät sen ehdottomasti ongelmaksi. (Bourne & Levin 1983, 2.) Kirsi Juhila, Arja Jokinen ja Tarja Pösö (1995) ovat myös todenneet, että jokin asia mielletään sosiaalisesti ongelmaksi, kun herää huoli siitä, että ongelmasta on haittaa joko ihmiselle itselleen tai jollekin toiselle. Huolen esiintulo ei vaadita sosiaalityöntekijää tai muuta sosiaalialan ammattilaista vaan huoli saattaa esiintyä aivan arkipäiväisissä keskusteluissa tai pakoissa, joissa tuodaan esille ihmisiä huolestuttavia asioita. (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 12, 14.) Huoli nousee silloin, kun nähdään liian suuri ero siinä, miten asioiden yhteiskunnan näkökulmasta tulisi vähintään olla ja miten asiat oikeasti ovat (Bourne & Levin 1983, 3; Sutton, Caroline 1998, 22).

Ongelmasta tulee sosiaalinen ongelma esimerkiksi seuraavan neliportaisen mallin mukaisesti. Ensimmäisenä on oltava olemassa jokin näkyvä todiste ongelmasta, esimerkiksi ihmisiä asumassa kaduilla. Toisessa vaiheessa tämä todiste tai käyttäytyminen todetaan ongelmalliseksi tai haitalliseksi. Tähän Bournen ja Levinin (1983) mukaan liittyy usein ajatus siitä, ettei se ole yleisesti hyväksyttyä eli se ei ole yhteiskunnan arvojen mukaista. Kolmannessa vaiheessa taho, joka on todennut käyttäytymisen ongelmalliseksi ymmärtää, että on olemassa mahdollinen ratkaisu. Viimeisessä vaiheessa yhä useampi yhtyy ajatukseen siitä, että käyttäytyminen ei ole sopivaa, esimerkiksi, ettei kadulla voi asua, ja

tilanne mielletään ongelmaksi. Usein joukossa on myös niitä, joilla on valtaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa asiaan. (Bourne & Levin 1983, 4.) Jokinen ym. (1995) toteavatkin, että jostakin asiasta tulee virallisesti ongelma vasta sitten, kun jokin korkeampi taho, kuten jokin instituutio, kiinnittää siihen huomiota ja ryhtyy toimiin asian muuttamiseksi. Tällöin ongelmasta tulee poliittinen ja se määrittyy virallisesti ongelmaksi. (Jokinen ym. 1995, 13; Sipilä 1979, 17; Saari 2015, 77.) Tämä puolestaan edellyttää laajaa huolta ja keskustelua aiheen haitallisuudesta yhteiskunnalle.

Eri historiallisina aikoina ja eri yhteiskunnissa ihmiset luovat arvoja ja ajatuksia siitä, miten asioiden tulisi olla, mikä mielletään normaaliksi, mikä puolestaan poikkeavaksi ja mitkä ovat siis sille ajalle tyypillisiä sosiaalisia ongelmia. Esimerkiksi 1800-luvulla tai 1900-luvun alkupuolella Suomessa oli täysin normaalia, että ihmiset tyytyivät vähäiseen koulutukseen tai tulivat toimeen ilman koulutusta. Ylioppilaaksi tuleminen oli jo suuri saavutus ja sellainen, johon kovin monella ei ollut mahdollisuutta. Nykypäivänä kuitenkin melko yleinen ongelma on se, että ihmiset eivät kouluttaudu tarpeeksi. Pelkkä ylioppilastodistus ei riitä enää ja kouluttautumattomuudesta onkin tullut yksi sosiaalinen ongelma (esim. Kataja ym. 2014, 40).

Kaikki ongelmat eivät kuitenkaan ole uusia. On olemassa myös ongelmia, jotka ovat olleet olemassa jo vuosisatoja. Köyhyys, nälkä ja päihteiden liiallinen käyttö ovat hyviä esimerkkejä ongelmista, jotka ovat olleet olemassa jo hyvin pitkään. Nykyään näille ongelmille kuitenkin yritetään aktiivisesti tehdä jotain ja ne nähdään todellisina ongelmina. Ihmiset, jotka kärsivät näistä ongelmista, tarvitsevat apua, eikä heitä tulisi jättää ongelmiensa kanssa yksin. (Bourne & Levin 1983, 5.)

Myös eri maissa mielletään eri asiat sosiaalisiksi ongelmiksi. Amerikkalainen sosiologi George Ritzer (2004) tekee jaon varakkaiden maiden ja köyhien maiden ongelmien välille. Jotkin niistä asioista, jotka varakkaissa maissa nähdään ongelmana, eivät olisi ongelma köyhissä maissa. Tästä oivana esimerkkinä on varakkaissa maissa ilmenevä liiallisesta pikaruuan tarjonnasta ja syömisestä johtuva ylipainoisuus, joka uhkaa kansanterveyttä. Köyhissä maissa liiallinen syöminen ei ole ongelma, vaan suuri osa väestöstä on aliravittuja ja näkee jatkuvasti nälkää. (Ritzer 2004, 4–9.) Ei voida kuitenkaan väittää, etteikö varakkaissakin maissa olisi paljon niitä, jotka näkevät nälkää. Esimerkiksi Suomessa yli 20 000 ihmistä joka viikko jonottaa leipäjonossa ruokaa, koska heidän tulonsa tai saamansa tuet eivät riitä takaamaan riittävää ruoan saantia (Ohisalo 2017, 31). Sosiaaliset ongelmat ovat kuitenkin siis sidoksissa kontekstiinsa.

Sosiaalisen ongelman käsite riippuu myös hieman sen käyttäjästä. Sosiaalityössä sosiaalisiksi ongelmiksi mielletään esimerkiksi työttömyys, köyhyys ja kouluttautumattomuus. Kuitenkin toiset tutkijat mieltävät käsitteen laajemmin. Esimerkiksi Levinin ja Bournen (1983) teoksessa esiintyy sosiaalisen ongelman käsitteen alla paljon erilaisia asioita, joita ei välttämättä nykypäivänä enää mielletäisi ongelmiksi. He listaavat samoja ongelmia, kuten muun muassa epätasa-arvon, kuten rasismin, ikäsyrjinnän ja köyhyyden sekä rikollisen käytöksen. He näkevät myös poikkeavuuden, jolla he tarkoittavat muun muassa mielenterveysongelmia, päihteidenkäytön, ongelmalliset kotiolot, kuten perheväkivallan ja avioeron ongelmina. Mutta näiden lisäksi heidän mielestään sosiaalisina ongelmina ovat myös homoseksuaalisuus ja televisio, joista voidaan olla eri mieltä nykypäivänä. (Bourne & Levin 1983.) Tämä osoittaa hyvin, miten aika ja eri kulttuurien erilaiset arvot vaikuttavat siihen, mikä mielletään ongelmaksi.

Sosiaalipoliitikko ja sosiaalityön professori Jorma Sipilä nimeää omassa kirjassaan Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen (1979, 14) köyhyyden, avuttomuuden ja poikkeavuuden sosiaalisiksi ongelmiksi. Köyhyydellä hän tarkoittaa sitä, että kaikkia elämisen kannalta tarvittavia konkreettisia resursseja ei ole tarjolla siinä määrin kuin olisi tarpeen. Avuttomuus puolestaan on henkisten resurssien puutetta, kuten tiedon ja taidon puuttumista, ja poikkeavuus tarkoittaa epäsosiaalisuutta. Kaikkien kolmen hän näkee johtavan syrjäyttämiseen tai syrjäytymiseen. (Sipilä 1979, 14–15.)

Syrjäytymisen nähdäänkin olevan yksi sosiaalisia ongelmia yhdistävä tekijä. Lyhytaikaisena jonkin sosiaalisista ongelmista kokee moni suomalainen jossain elämänsä vaiheessa. Esimerkiksi syyskuussa 2016 Suomessa oli 329 500 työtöntä työnhakijaa, joista 125 400 oli pitkäaikaistyöttömiä eli vähintään vuoden työttöminä olleita (Työ- ja elinkeinoministeriön työllisyyskatsaus 2016). Suurin osa näistä työttömistä on siis vain lyhytaikaisesti työttömiä. Lyhytaikaisena työttömyys ei ole yhtä suuri ongelma kuin pitkittynyt työttömyys, koska Suomen sosiaaliturvajärjestelmä on juuri tällaisia riskitilanteita varten kehitetty (Sipilä 1979, 16–17) ja sillä pystytään hetkellisiä ongelmatilanteita korjaamaan ja pitämään niiden aikana yllä yksilön toimeentulon taso. Sosiaaliturvajärjestelmä onkin yksi syy, miksei myös Suomessa vuonna 2008 alkanut lama ole johtanut eriarvoistumiseen (Saari 2015, 13).

Lama ja sitä seurannut yhteiskunnan tila ovat kuitenkin jatkuneet jo jonkin aikaa ja tämä on johtanut siihen, että sosiaalisista ongelmista on tullut yleisempiä. Nimittäin edes Suomen kattava sosiaaliturvajärjestelmä ei pysty pitkittyneissä tapauksissa suojelemaan yhteiskuntamme jäseniä ongelmilta (Saari 2015, 13). Jos esimerkiksi työttömyys pitkittyy,

pienenee myös työttömyyskorvaus, jolloin yksilöille hyvin todennäköisesti kehittyy taloudellisia ongelmia. Taloudellisista ongelmista ja työttömyydestä voi seurata puolestaan masennusta ja päihteiden liikkakäyttöä. Pitkäaikaisista sosiaalisista ongelmista kärsiville yksilöille ja perheille onkin yhteistä moniongelmaisuus ja huono-osaisuuden kasautuminen. Nämä puolestaan kasvattavat riskiä syrjäytyä yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyin ulkopuolelle. (esim. Raunio 2006.) Lapsuudenkodin huono-osaisuudella, jonka miellän Juho Saaren (2015, 16) esimerkin mukaisesti tarkoittavan taloudellisia vaikeuksia, työttömyyttä, kouluttautumattomuutta ja niin edelleen, on vaikutusta jo nuorten syrjäytymiseen (Juvonen 2015, 32). Jo lastenkin kohdalla on huomattavissa pahoinvoinnin kasautumista niin että ne, joiden perushoiva on puutteellista, ajattelevat itsestään negatiivisemmin eivätkä välttämättä osallistu paljoakaan sosiaaliseen toimintaan (Järventie 2008, 221).

Poiketen muista tutkijoista, kuten Rauniosta (2006) ja Juvosesta (2015), Saaren (2015) mukaan syrjäytyminen on prosessi, jonka aikana tullaan huono-osaisiksi eikä niin päin, että huono-osaisuus olisi syrjäytymisen syy. Syrjäytymisen taustalla on kuitenkin hänen mukaansa kasautuvia asioita, jotka tuntuvat kulkevan ryppäissä niin, että huonot asiat kasautuvat niille, joilla jo muutenkin menee huonosti, kun taas toiset saavat ryppäittäin hyviä asioita ja näin ero ryhmien välillä kasvaa. Tätä Saari kutsuu Matteus-efektiksi. (Saari 2015, 103–105.) Termiä käytetään myös monissa muissa yhteyksissä, eikä ainoastaan syrjäytymisestä puhuttaessa.

Huono-osaisuuden kasautumisen ja sitä seuraavan syrjäytymisen voidaan ajatella johtuva siitä, että yhden ylitsepääsemättömältä tuntuvan ongelman, kuten köyhyyden, kanssa elävillä ihmisillä ei ole keinoja ja kykyä vaikuttaa yhteiskunnallisesti, jolloin he saattavat kokea, etteivät yhteiskunnan arvot ole heidän arvojaan. He kehittävät puolestaan oman vastakulttuurinsa, jossa ihmiset käyttävät sitä vähäistä valtaa, joka heillä on, vapaasti muita ajattelematta, eivätkä piittaa heille tarjotusta avusta. Tämä ilmenee esimerkiksi haitallisena käytöksenä, kuten rikollisuutena. Tällöin huono-osaisuus vain lisääntyy ja ihminen syrjäytyy entisestään. (Isola & Suominen 2016, 29.)

3.2 Siirtyminen, ketjuuntuminen vai periytyminen

Ylisukupolvisuutta tutkittaessaan tutkijan on valittava omat termit, joita haluaa käyttää. Yksikään näistä termeistä ei ole ongelmaton, vaan tutkijan tulee pitää mielessä niiden arvolatautuneisuus ja mahdolliset mielikuvat, joita ne ihmisissä herättävät. Yleisimmin nähdään käytettävän kolmea eri termiä: periytyminen, ketjuuntuminen ja siirtyminen.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on pyritty välttämään periytymisen käsitettä ja siihen liittyvää geeninäkökulmaa niiden mukanaan tuomien leimaavien mielikuvien vuoksi. Näiden sijaan tutkimuksissa on käytetty neutraalimpia termejä kuten siirtyminen tai ketjuuntuminen (esim. Korhonen 2013; Koivisto & Puro 2014; Lehtimäki 2011). Kumpikaan näistäkin termeistä ei kuitenkaan ole täysin ongelmaton.

Sanna Lehtimäki (2011) tutki omassa pro gradu -tutkimuksessaan ketjuuntumista ihmisten elämässä ja palveluissa. Ketjuuntumisella tarkoitetaan hänen mukaansa sitä, että ihminen on linkittynyt muiden ihmisten elämään erilaisten sosiaalisten suhteiden kautta sukupolvi toisensa jälkeen ja nämä suhteet ovat edelleen olemassa, vaikka kaikkia näitä sosiaalisia verkostoja ei enää olisikaan. Koska kyseessä on ketjuuntuminen, ei ole olemassa vain yhtä suuntaa, johon opittavat asiat liikkuvat, eli suunta ei aina ole alenevassa polvessa vanhemmalta lapselle, vaan myös lapsilta voidaan oppia asioita. (Lehtimäki 2011, 5–6.)

Lehtimäen (2011) mukaan ketjuuntumisen termi ei leimaa samalla tavalla ihmisiä kuin muut käytetyt termit, koska ketjuuntumista ei välttämättä yhdistetä niin vahvasti huono-osaisuuteen toisin kuin esimerkiksi periytymistä. (Lehtimäki 2011, 5–6.) Marja Holmila ja Kirsimarja Raitasalo (2008) korostavat kuitenkin omassa tutkimuksessaan, joka käsittelee niitä vaikutuksia, joita alkoholin liiallisella käytöllä lapsuuden kodissa voi olla, että ketjutkin voivat saada ajattelemaan, että kyseessä on automaattisesti siirtyvä ilmiö. He muistuttavat kuitenkin, että ketjuista puhuttaessa tulee muistaa, että ketjut voidaan aina katkaista. Tähän tulisikin keskittyä ketjuja ylläpitävien tekijöiden sijaan. (Holmila & Raitasalo 2008, 294–295.)

Ketjuja on olemassa Lehtimäen (2011) näkemyksen mukaan ainakin aineellisia, sosiaalisia ja henkisiä. Aineellisilla ketjuilla Lehtimäki tarkoittaa ihmisen elämään ulkopuolelta tulevia ja siihen vaikuttavia asioita ja oppeja, kuten fyysistä terveyttä ja rahankäyttötaitoja. Sosiaalisilla ketjuilla hän puolestaan tarkoittaa sosiaalisia suhteita kuten suhdetta läheisiin. Henkinen ketju kuvaa perittyjä luonteenpiirteitä ja psyykkistä hyvinvointia. Yhteistä näille kolmelle ketjun lajille on se, että jokaisen kohdalla ketjuuntuminen voi olla joko toivottua tai ei-toivottua ja ketjut saattavat myös eri elämänvaiheissa toimia eri tavalla. Jossain tilanteessa ne ovat rasite ja haitta, toisessa ne taas saattavat olla apuna ja voimavarana. (Lehtimäki 2011, 31, 34, 42, 45–46.)

Eva-Maria Korhonen (2013) ja Elina Koivisto sekä Maiju Puro (2014) puolestaan käyttävät omassa pro gradu -tutkielmissaan siirtymisen käsitettä. Korhosen mukaan tämäkään

termi ei ole täysin neutraali, vaan saattaa myös antaa kuvan tapahtumasta, johon yksilö ei itse millään tasolla voi vaikuttaa. On kuitenkin otettava huomioon, että siirtyminen on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat yhteisö, yhteiskunta ja yksilön vuorovaikutus niiden kanssa, eikä se siis ole automaattisesti tapahtuva asia (ks. myös Koivisto & Puro 2014, 18). Siirtymisen taustalla on Korhosen mukaan ihmisten omat elämäkokemukset ja niiden vaikutus tapaan, jolla vanhemmat ovat vuorovaikutuksessa lapsiinsa ja kasvatavat heitä (Korhonen 2013, 14).

Kolmas mahdollinen käsite, eli periytyminen, on termi, jota itse käytän tutkimuksessani. Sosiaalisten ongelmien periytyminen käsite ei ole yksiselitteinen. Ei voida todeta ongelmien periytyvän samalla tavoin kuten esimerkiksi silmien väri tai pituus periytyvät eli puhtaasti geeneissä. Sanna Lehtimäki (2011, 4) kirjoittaa omassa tutkimuksessaan perimä-sanan olevan hankala käsite, jonka käyttöä tulee harkita tarkkaan. Hänen mukaansa välittyy helposti kuva siitä, että jokin yksilön ominaisuus, kuten paikka jossa on syntynyt, selittää periytymistä, ja geenien käyttö selityksenä puolestaan saattaa antaa ihmisille vääränlaisen leiman. (Lehtimäki 2011, 4.)

Itse käytin jo kandidaatin tutkielmassani (Toukola 2016) käsitettä perimä ja pitäydyn siinä nytkin, sillä vaikka sekä tutkimukseni että sosiaalityön kannalta paljon oleellisempaa on sosiaalisen perimän ja ympäristön vaikutus – koska näihin on mahdollista puuttua ja vaikuttaa – en ole valmis sulkemaan kokonaan geenien vaikutusta pois.

4. Periytyminen

Periytyminen on monen tekijän summa. Erityisen paljon keskustelua käydään siitä, mikä on ympäristön ja mikä puolestaan geenien aikaansaamaa.

Ympäristöllä tarkoitetaan sitä kontekstia, jossa lapsi kasvaa. Koska yksikään lapsi ei kasva tyhjiössä, on lapsi osa perhettään, yhteisöään, naapurustoaan, kouluun tai päiväkotiaan ja suuremmissa mittakaavassa osa yhteiskuntaa. Siten lapseen vaikuttavat perheen sisäisten asioiden lisäksi esimerkiksi naapuruston turvallisuus ja sen tarjoamat liikunta- tai leikkimahdollisuudet, koulun tai päiväkodin koko ja opetuksen laatu sekä yhteiskunnan suuret linjaukset, kuten koulutuksen hinta, tukien leikkaukset, päiväkotiasetukset ja niin edelleen. Kuitenkaan kaikista samankaan perheen jäsenistä ei tule samantaisia, sillä perheenjäsenet kokevat perheen eritavoin. Siten sisarukset, joiden perimä on yleensä lähellä toisiaan tai identtiset kaksoset, joiden perimä on identtinen, saattavat kasvaa hyvinkin erilaisiksi. Tämä johtuu muun muassa siitä, että lapsen ympäristöön vaikuttavat myös heidän ihmissuhteensa, jotka eivät ole koko perheelle yhteiset, kuten ystävät ja opettajat. (Silventoinen 2014, 32; Schulman 2015a, 17.)

Geenit eli perintötekijät saadaan vanhemmilta. Geenit vaikuttavat siihen ovatko hiukset ruskeat vai punaiset tai silmät siniset vai vihreät. Ne vaikuttavat pituuteen, mutta myös terveyteen ja hyvinvointiin. Geenit ovat osaltaan määrittämässä sitä, minkälaiset lähtökohdat lapset elämälleen saavat ja ne voivat toisaalta myös asettaa ihmiset hyvin eriarvoiseen asemaan jo heti alusta lähtien (esim. Vanhanen 2001c, 230–231). Eriarvoinen asema ei kuitenkaan välttämättä ole pysyvä, sillä ympäristö vaikuttaa siihen, minkälaisen tuloksen geenit lopulta aiheuttavat.

Tässä luvussa haluan mahdollisimman monipuolisesti esitellä niitä näkökulmia, joita eri tutkijat ovat periytyksen taustalla eri tieteenaloilla nähneet, ja laajentaa siten omaa ja muiden ymmärrystä ylisukupolvisuuden ilmiöstä. Ensimmäiseksi esittelen ympäristötekijöitä, sosiaalista perimää sekä psykodynaamista teoriaa. Luvun loppupuolella esittelen geenitutkimusta siten kuin se on oman tutkimustehtäväni kannalta perustelua ja pohdin eri perintöteorioihin liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4.1 Sosiaalinen perimä ja psykodynaaminen teoriaperinne

Olipa käsite ketjuuntuminen, siirtyminen tai periytyminen, näyttäisi kaikkien termien taustalla olevan kuitenkin sama perimmäinen ajatus siitä, että ylisukupolvisuuteen vaikuttavat vahvasti perhe, perheen arvot, tavat ja tottumukset ja erityisesti se, kuinka vahvasti ihmiset tiedostavat näiden asioiden vaikutuksen elämäänsä. Kyseessä on monimutkainen prosessi, eikä ole mahdollista edes tietää, mitkä asiat lopulta ovat johtaneet periytymiseen. Aina ei myöskään ole kyse pelkästään negatiivisesta ylisukupolvisuudesta, vaan myös hyviä asioita voidaan periä vanhemmilta, ja toisaalta myös lapset voivat opettaa vanhempiaan näkemään asiat uudessa valossa tai toimimaan uudella tavalla.

Lapset oppivat perinteisen sosiaalipsykologisen ajatusmallin mukaan kahdella tavalla: joko ehdollistumalla tai välineellisesti. Näitä kahta täydennetään mallioppimisen ajatuksella. Ehdollistaminen tarkoittaa sitä, että johonkin käyttäytymiseen ja tekoon liitetään tietynlainen seuraus tai reaktio ja kun ihminen oppii liittämään toiminnan tähän reaktioon, hän oppii tietynlaisen käyttäytymisen. Esimerkiksi yökastelijalle on suunniteltu erityinen patja, joka herättää välittömästi nukkujan, kun patja kastuu. Siten ihminen oppii välttämään patjan kastumista ja herää jo ennen kuin vahinko on päässyt sattumaan. Välineoppimisella puolestaan tarkoitetaan sitä, että sellainen toiminta, josta saa palkkion, toistuu useammin. Mallioppimisessa puolestaan lapsi ottaa mallia vanhemmasta ja toimii hänen esimerkkinsä mukaisesti. (Eskola 1977, 23–44.)

Mallioppiminen näyttäytyy sosiaalisten ongelmien kohdalla merkittävänä, sillä vanhempien esimerkin mukaisesti nuoret hakeutuvat esimerkiksi tietynlaiseen koulutukseen tai oppivat alkoholin käyttötavat. Toisaalta myös ehdollistumisen tai välineoppimisen mallien voidaan nähdä ilmenevän tutkimustuloksessa, jonka mukaan ne, jotka ovat toistuvasti lapsuudessaan kokeneet vanhempien alkoholin käyttöä, eivät aikuisena itse käytä alkoholia liiallisia määriä (vrt. Holmila & Raitasalo 2014, 201).

Kun perhe mielletään ympäristötekijänä, voidaan puhua sosiaalisesta perimästä. Tuulikki Kärkkäinen (2004, 29) määrittelee sosiaalisen perimän laajasti tarkoittavan sitä, että sukupolvet toisensa jälkeen siirtävät eteenpäin niitä resursseja, jotka auttavat hallitsemaan elämää. Tällaisia ovat esimerkiksi henkiset, kulttuuriset ja aineelliset resurssit, jotka mahdollistavat elämässä pärjäämisen. (Kärkkäinen 2004, 29.) Näiden voidaan nähdä olevan lähellä Pierre Bourdieun kolmea pääoman käsitettä, jotka ovat taloudellinen eli aineellinen pääoma, kulttuurinen pääoma ja sosiaalinen pääoma. Aineellinen pääoma koostuu

perheen taloudellisista varoista. Aineellinen pääoma, erityisesti ollessaan runsasta, saattaa toimia niin, että tietyt ovet aukeavat ilman että ihmisellä tarvitsee olla muita tarvittavia resursseja. Kaikissa piireissä raha ei kuitenkaan riitä, jolloin tarvitaan sosiaalista pääomaa. Sillä tarkoitetaan sosiaalisia suhteita, kuten verkostoja ja ryhmiin kuulumista. Kulttuurinen pääoma voi puolestaan olla joko symbolista, kuten esimerkiksi opittuja kulttuurisia ominaisuuksia tai aineellista, kuten tauluja, patsaita tai soittimia. (Bourdieu 1986, 243, 248–249, 252.) Nämä pääomat periytyvät – niin kuin sosiaalinen perimä yleensäkin – vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. (Kärkkäinen 2004, 29–30.) Jos yksi tai useampi pääoma ei ole riittävä eikä tarjoa tarpeeksi hyviä resursseja eri osa-alueilla, johtaa se helposti yhä heikompaan asemaan ja vaikeampaan huono-osaisuuteen (Saari 2015, 48). Jos ajatellaan suppeammin sosiaalista perintöä, voidaan sen nähdä tarkoittavan ainoastaan sosiaalisten suhteiden eli sosiaalisen pääoman periytymistä vanhemmilta lapsille (Kärkkäinen 2004, 30).

Sosiaalinen perintö ei myöskään aina ole positiivista vaan myös negatiiviset voidaan periä vanhemmilta. Tämä onkin perustavanlaatuisen asia tutkimukseni kannalta. Esimerkiksi Bourdieun pääomat voivat olla joko resursseja, joilla perheen asema voidaan taata tai sitä voidaan parantaa, tai ne voivat olla näiden resurssien puutetta, jolloin lapset saattavat lähinnä periä syrjäytymisen. (Kärkkäinen 2004, 30.) Siihen, miten negatiiviset asiat periytyvät vanhemmilta lapsille, vaikuttaa se, kuinka vaikeista ongelmista puhutaan (Kataja ym. 2014, 44). Tämä riippuu siitä, missä määrin ongelmat esimerkiksi vaikuttavat vanhempien jaksamiseen ja kykyyn huolehtia lapsista sekä opettaa ja kasvattaa heitä. Myös sillä, minkälaisia asioita vanhemmat ovat omassa lapsuudessaan kokeneet, on merkitystä siihen, miten he kykenevät kasvattamaan omia lapsiaan. Esimerkiksi lapsuudessa koettu huono kiintymyssuhde omiin vanhempiin saattaa vaikuttaa nykyiseen kiintymyssuhteeseen omiin lapsiin. Kiintymyssuhteen lisäksi vanhemmat opettavat lapsilleen tapoja käsitellä tunteitaan, kuten pettymystä tai ahdistusta ja tätä kautta voivat siirtää näitä ongelmiaan myös lapsilleen. (Vanhanen, Jaakkola, Selänniemi & Saurama 2014, 66.) Nämä ovatkin psykodynaamisen teorian lähtökohtia.

Psykodynaamisen teorian mukaan olennaista on, minkälaiset lapsen varhaiset elämänvaiheet ovat olleet (Schulman 2015b,71). Tällä tarkoitetaan sitä, että on merkittävää minkälainen vuorovaikutus- ja kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välillä on. Lapsen hyvinvoinnin kannalta oleellista on erityisesti äidin ja lapsen välinen kiintymyssuhde, joka saa alkunsa jo raskausaikana. Äidin mielikuvat vauvasta jo odotusvaiheessa pohjaavat hänen suhtautumisestaan vauvaan tämän synnyttyä. Kiintymyssuhteen kehitys riippuu siitä, miten

vanhemman ja vauvan välinen vuorovaikutus toimii. Osaavatko vanhemmat vastata vauvan tarpeisiin, onko vauvan temperamentti hankala vai helppo? Nämä vaikuttavat siihen, millaiseksi kiintymyssuhde vauvan ja vanhemman välillä muodostuu ja se puolestaan vaikuttaa siihen, kuinka hyvin vauva voi ja kehittyy. (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 25 –26.) Tämän vuoksi puuttuminen ongelmiin jo niinkin varhaisessa vaiheessa kuin raskausaikana on tärkeää lapsen ja koko perheen hyvinvoinnin kannalta.

John Bowlby on tutkinut kiintymyssuhteita ja löytänyt niitä kolmea tyyppiä. Ensimmäisenä näistä on turvallinen kiintymyssuhde. Siinä lapsi voi luottaa siihen, että vanhempi vastaa hänen perustarpeisiinsa. Tällöin lapsi kokee olevansa turvassa ja voivansa rohkeasti tutkia ympäristöään ja sitä kautta kehittää omia taitojaan. Jos lapsi taas on kokenut, että hänen tunteisiinsa ei vastata tai ne jopa ajavat hoivaajan pois, hän lakkaa käyttämästä tunteitaan vuorovaikutuksessa. Tällöin puhutaan välttelevästä kiintymyssuhteesta. Kolmantena tyyppinä on ristiriitainen kiintymyssuhde, jossa lapsi saa huolehtijan huomion ainoastaan osoittaessaan voimakkaita tunteita tai käyttäytyessään arvaamattomasti. Tämä saattaa näkyä aikuisuudessa esimerkiksi aggressiivisena tai avuttomana käytöksenä. (Sinkkonen 2015, 263–264.)

Hyvä vuorovaikutus on sellaista, joka syntyy juuri oikealla hetkellä ja ottaa lapsen tunteet ja tarpeet huomioon (esim. Siltala 2015, 261). Sen on myös erityisesti varhaisessa vaiheessa ja samaa sukupuolta olevan vanhemman kanssa nähty auttavan lapsen kehityksessä ja myöhemmin myös hänen omien vanhemmuustaitojensa kehittämisessä (Engblom 2007, 16). Hyvä vuorovaikutus auttaa myös stressin säätelyssä, mikä on erityisen tärkeää, sillä stressillä voi olla haitallisia vaikutuksia lapseen ja hänen kehitykseensä (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 26). Vastaavasti huonolla, epäsäännöllisellä tai vahvasti vaihtelevalla vuorovaikutuksella voi olla pitkäaikaisia tai pysyviä vaikutuksia, jotka saattavat ilmetä esimerkiksi keskushermoston kehityksen poikkeavuutena. Esimerkiksi vanhemman vakava masennus vaikuttaa koko perheeseen ja siihen, miten vanhempi suhtautuu lapseen. Tällä puolestaan on vaikutusta lapsen tunne-elämän kehitykseen. Tähän vaikuttavat myös lapsen luonteenpiirteet. Helpommin pärjäävät ne lapset, jotka ovat luonteeltaan sinnikkäitä ja resilienttejä (ks. luku 5.4 resilienssi) ja niin sanottuja helppoja lapsia, jotka ovat rakastettavia ja helppoja hoitaa. (Schulman 2015a, 19–20.)

Vuorovaikutus ja kiintymyssuhde ovat merkityksellisiä myös lapsen tunteiden kehittymisen kannalta. Vanhempien esimerkki vaikuttaa lapsen ajatusmalleihin, kuten siihen miten tunteita tulee käsitellä tai miten asioihin tulee suhtautua. Tämä tapahtuu esimerkiksi tar-

kastelemalla ja ottamalla mallia vanhempien keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Vanhempien tapa osoittaa tunteita toisiaan kohtaan ja käyttäytyä esimerkiksi riitatilanteissa, muodostavat oppimistilanteita lapselle ja hänen tunne-elämänsä kehittyy tältä pohjalta. (Schulman 2015a, 22; Keinänen & Engblom 2007, 7.) Lapsen ja lapsesta kehittyvän nuoren on kyettävä peilaamaan kokemuksiaan ja sitä kautta luomaan niille merkityksiä. Tämä vaikuttaa nuoren tunne-elämän säätelyn kehitykseen. Myös ympäristöt ovat oleellisia säätelyn kehityksen kannalta ja voivat olla joko tätä tukevia tai haittaavia. (Keinänen & Engblom 2007, 7.) Tällaisia ovat perheen lisäksi ystäväpiirit, harrastukset, koulu ja muut samankaltaiset ympäristöt, joissa lapsi tai nuori toimii, saa palautetta ja on vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 40).

Lapsuuden traumaattiset kokemukset tai lapsuuden kuormittuminen erilaisilla ongelmilla, kuten vanhempien väkivaltaisuuksilla tai alkoholismilla, aiheuttavat pitkäaikaisia ongelmia lapsen kehitykseen. Lapset, jotka elävät turvattomissa olosuhteissa vailla turvaa tarjoavia aikuissuhteita, eivät välttämättä saa kokemusta turvallisista ja luotettavista aikuisista, joihin he voisivat tarvittaessa turvata ja joille lapsen hyvinvointi olisi ensisijaista. Tällainen lapsuus altistaa tutkimusten mukaan lapsen myöhemmille vaikeuksille, lastensuojelutoimille ja syrjäytymiselle. (Schulman 2015a, 19.) Ihmisten, jotka lapsuudessaan eivät ole kokeneet luotettavan ja myötätuntoisen aikuisen läsnäoloa eli ovat kokeneet turvattomuutta, voi olla vaikea luottaa keneenkään ja huolehtia kenestäkään. Tällaiset kokemukset lapsuudessa aiheuttavat myös monenlaisia ahdistus- ja pelkotiloja. (Schulman 2015b, 67–68.) Lapsuudessa koetut traumat saattavat myös vaikuttaa omaan vanhemmuuteen. Ne saattavat yllättäen palata vanhemman mieleen hänen hoitaessaan omaa lastaan ja vaikuttavat siihen, miten hän äitinä tai isänä suhtautuu omiin lapsiinsa. Vanhempi saattaa olla niin eläytynyt lapsuuden traumoihinsa, ettei enää hahmota, että hänen lapsensa ei ole hän itse lapsena vaan erillinen, huomiota ja apua tarvitseva lapsi. (Roine-Reinikka & Lintu 2015, 124.)

Erik H. Eriksonin psykososiaalisen kehitysteorian mukaan lapsen kehitys vaatii kahdeksan erilaista kehityskriisiä, jotka on käytävä läpi. Mikäli jossain kehityksen vaiheessa ilmenee ongelmia tai jokin tärkeä vaihe jää kesken tai kokonaan kokematta, seuraa siitä mahdollisesti ongelmia myöhemmin. Näihin vaiheisiin voidaan myöhemmin elämässä kuitenkin palata ja niitä voidaan korjata, jolloin välistä jäänyt kehitysvaihekin tulee koettua. (Erikson 1968, 54–57.) Kehitysvaiheet ovat siksi oleellisia, että lapsi oppii tuntemaan erilaisia tunteita ja kehittää näiden tunteiden pohjalta omaa minuuttaan eli identiteettiään. Esimerkiksi kouluiässä lapsi oppii, että taitotaso, jolla hän pienempänä sai kiitosta, ei

enää riitä, vaan kiitokseen vaaditaan enemmän. Hän ymmärtää, että jatkuvat kehitys on tarpeen. Lapsi oppii sekä menestymisen että epäonnistumisen tunteet, ja lapsuuden tunne-elämä muodostuu osittain näiden tunteiden välisestä kilpailusta. (Erikson 1968, 122–128.)

Oleellista lapsen kehityksen kannalta on se, että vanhempi auttaa lasta kohtaamaan ja käsittelemään kaikenlaiset tunteet yhdessä vanhemman kanssa. Jos lapsi jätetään yksin tunteidensa kanssa tai hän kokee, ettei hänen tunteitaan huomioida, saattaa lapsi kokeilla vanhemman suhtautumista esimerkiksi raivonpurkauksilla tai aggressiivisella käytöksellä. Lapsi testaa, minkälainen reaktio rajojen kokeilusta tulee, hylkääkö vanhempi lapsen vai kohtaako hän lapsen tunteet ja ohjaa niitä soveliaampaan suuntaan. (Nurmi 2015, 176.)

Myös muut vaikeudet kuin varsinaiset lapsuuden traumat aiheuttavat ongelmia lasten kasvaessa. Esimerkiksi vanhempien heikko taloudellinen tilanne kuormittaa lasten elämää ja vaikuttaa hyvinvointiin sitä kautta, että vanhempien voimavarat menevät enemmän raha-asioiden hoitamiseen kuin lapsen kanssa toimimiseen ja lapsen hyvinvoinnin ajatteluun. Tämä näkyy hyvinkin konkreettisissa asioissa, kuten siinä, että vanhemmilla ei ole aikaa eikä jaksamista lukea lapsille tai panostaa heidän koulunkäyntiinsä esimerkiksi auttamalla heitä läksyissä. Se saattaa näkyä kuitenkin myös tunne-elämässä. Kuormittuneet vanhemmat eivät ole välttämättä aina kannustavia ja heidän käytöksensä saattaa olla välinpitämätöntä tai rankaisevaa. Tämä kaikki puolestaan vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen. Lapset myös kokevat vanhempien taloudelliset ongelmat itseään stressaavina ja kuormittavina, mistä saattaa aiheutua henkisten ongelmien lisäksi myös fyysisiä ongelmia, kuten kohonnutta verenpainetta heidän kasvaessaan. Myös konkreettiset asiat, kuten asuinalueen turvallisuus, vaikuttavat lapsen hyvinvointiin. (Kalland 2015, 308.)

Omassa tutkimuksessani lähestymistapani on laajasti psykososiaalisten tekijöiden kokonaisuuden huomioon ottava ymmärrys sosiaalisesta perimästä. Sosiaalinen perimä on siis kaikkea sitä perintöä, joka ei ole pelkästään konkreettista kuten raha, talo tai vene, jotka peritään vanhemman kuoleman jälkeen, vaan myös niitä oppeja, joita lapsi saa jo vanhemman eläessä ja joiden opettamista vanhemmat eivät välttämättä edes tiedosta. Tällaisia oppeja ovat arvot ja ajatusmaailmat, jotka välittyvät mallioppimisena lapsille. Myös tietoiset tai tiedostamattomat kasvatusmenetelmät vaikuttavat siihen, mitä ja miten lapset vanhemmiltaan oppivat. Esimerkiksi kouluttautumattoman vanhemman panostaessa lapsensa koulutukseen kehumalla ja kannustamalla häntä jatkamaan, vanhempi voi saada lapsensa

kouluttautumaan enemmän kuin vanhempi itse on kouluttautunut. Toisaalta, jos vanhempi ei jaksa panostaa lapsen koulunkäyntiin, ei ole kiinnostunut siitä ja jättää lapsensa yksin tekemään päätöksiä, voi lapsi helposti seurata vanhempiensa jalanjäljissä ja jättää koulutuksensa vähäiseksi. (Alanen 2013, 30.)

4.2 Geenit ja käyttäytymisgenetiikka

Erityisesti lääketieteelle geenit ja niiden tutkiminen ovat merkityksellisiä. Yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa geenitutkimusta usein vältetään, koska geenien käyttäminen periytyksen selittäjänä saattaa luoda vääränlaisen mielikuvan yksilön vastuusta omaan tilanteeseensa. Näitä seikkoja tarkastelen tarkemmin eettisiä kysymyksiä käsittelevässä kappaleessa 4.3. Näen kuitenkin oleelliseksi ymmärtää myös geenien mahdolliset vaikutukset sosiaalisten ongelmien periytymiseen, koska sosiaalityössä kohdataan ihmisiä, joilla sukupolvi toisensa jälkeen on ongelmia, joihin pyritään puuttumaan ja joiden kierre pyritään katkaisemaan. Jos ymmärretään, että ongelmien taustalla voi mahdollisesti olla oman käyttäytymisen ja opittujen mallien ohella myös geeniperimä, joka altistaa näille ongelmille, voidaan ohjata asiakasta entistä enemmän huomioimaan omaa käytöstään ja samalla myös kiinnittämään huomiota omaan kasvatustapaansa ja siihen ympäristöön, jossa asiakkaan lapset kasvavat.

Geenit sijaitsevat ihmisen soluissa olevissa kromosomeissa ja geenejä ihmisessä on noin 21 000 (Thesleff, Sainio & Sariola 2015; Frilander & Heino 2015). Se kuinka paljon luonteenpiirteistä, ajatusmaailmasta, tavoista ja elämäntavoista määräytyy geneeissä, on tutkimuksen kohteena jatkuvasti. Kuitenkaan edes geeniperimältään identtiset kaksoset eivät aina käytäyty ja ajattele samalla tavalla, joten voimme varmuudella todeta, että geeniperimä ei määritä yksinään sitä, minkälainen ihmisestä tulee.

Geenien olemassaolo on tiedostettu ajatuksen tasolla jo pitkään, mutta niiden tutkiminen on alkanut kunnolla vasta 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvun alussa. Nykypäivänä geeneistä puhutaankin paljon niin tieteessä kuin myös yleiskielisissä ilmaisuissa. Erilaisen käyttäytymiseen vaikuttavien geenien tutkimus on lisääntynyt merkittävästi ja se onkin saanut oman tieteenalansa: käyttäytymisgenetiikan.

Käyttäytymisgenetiikan tehtävänä on löytää ero synnynnäisen (nature) ja opitun (nurture) välille. Se siis yrittää selvittää, mitkä asiat vaikuttavat ja johtavat erilaisten käyttäytymismallien ja psykologisten ominaisuuksien kehittymiseen: voidaanko ominaisuuksien sanoa selittyvän geeniperimällä, ympäristön vaikutuksella vai näiden molempien yhteisvaikutuksella. Käyttäytymisgenetiikassa käytetään sekä kaksos- ja perhetutkimuksia että

molekyyli-genetiikkaa. Kaksos- ja perhetutkimusten tarkoituksena on selvittää ympäristön ja perimän yhteisvaikutusta, kun taas molekyyli-genetiikka keskittyy ilmiöön vaikuttavien geenien tutkimiseen. (Kaprio 2014, 9–10.)

Joidenkin ongelmien kohdalla on helpompi käsittää geenien vaikutus, kuten esimerkiksi tiettyjen mielenterveysongelmien kohdalla, koska esimerkiksi lääketiede mieltää ne sairauksiksi ja osa sairauksista periytyy. Mutta mielenterveysongelmissa – kuten harvassa muussakaan asiassa – periytyminen ei ole puhtaasti geenien seurausta, vaan siihen vaikuttavat esimerkiksi sosiaalinen perimä ja ympäristö. Mielenterveysongelmat poikkeavat suoraan periytyvistä sairauksista siten, että ne syntyvät geenien ja ympäristön vuorovaikutuksen seurauksena eivätkä yhden geenin mutatoitumisen aiheuttamina (Paunio 2014, 182–183). Ympäristön merkitys geenien vaikutuksessa onkin merkittävä (esim. Bowles, Gintis & Osborne Groves 2005, 13). Mielenterveysongelmissa tällaisia ympäristötekijöitä ovat esimerkiksi elämäntavat, sosiaalisen tuen määrä ja stressi. Hyvä sosiaalinen tukiverkosto suojelee mielenterveysongelmien syntymiseltä, mutta sosiaalisten suhteiden luomiseen vaikuttavat paljon yksilön luonne ja temperamentti, joiden voidaan myös nähdä olevan seurausta osittain yksilön geeneistä. (Paunio 2014, 183; Merjonen, Josefsson & Hakulinen 2014, 163–164.)

Aggressiivisuus nähdään myös geeniperimässä osittain periytyvänä ominaisuutena (esim. Tiihonen, ym. 2014). Toisaalta aggressiivisuudessakin uskotaan ympäristöllä ja oppimisella olevan suurta merkitystä. Vaikka jokainen meistä lienee jossain määrin luonteeltaan aggressiivinen, vain jotkut meistä tuovat sen ilmi tuhoavalla tavalla. Tähän syynä on mallioppiminen eli esimerkiksi vanhempien esimerkki siitä, miten vihaa ja kiukkua hallitaan tai vaihtoehtoisesti siitä, miten väkivaltaa käytetään. (Vanhanen 2001b, 185–186.)

Väkivaltaisuuden ja alkoholin välistä yhteyttä on myös kyetty todistamaan näillä samaisilla väkivaltageeneillä (MAOA ja CDH13). Toisen löydetyistä geeneistä (MAOA) on todettu vaikuttavan keskushermoston välittäjäaineen dopamiinin hajoamiseen sitä hidastavasti. Dopamiini on aine, jonka vapautumista alkoholi lisää ja korkealla dopamiinipitoisuudella on yhteys väkivaltaiseen käytökseen. Eli ihmiset, joilla on tämä geeni saattavat erityisesti humalassa käyttäytyä väkivaltaisesti. (Tiihonen ym. 2014.)

Geenien vaikutusta on tutkittu myös muun muassa alkoholismien periytymisessä. Tero Hallikainen on todennut väitöskirjassaan, että on olemassa geenien muunnoksia, jotka altistavat alkoholismille. Hänen tutkimuksensa vahvisti jo aiemmin kehitettyä teoriaa siitä, että on olemassa kahta eri alkoholismityyppiä. Tutkimuksessa todettiin, että toiseen

näistä ryhmistä (tyyppi 1) kuuluvilta alkoholisteilta löytyy geenin (COMT) muunnos, joka pitkittää dopamiinin vaikutusta ja siten myös humalaan liittyvän hyvänolon tuntemuksen kesto. Tämän ryhmän alkoholismia voidaan selittää esimerkiksi sillä, että samainen geenimuunnos altistaa stressille ja ahdistukselle, joita ihminen saattaa itse yrittää hoitaa alkoholilla. Myös muilla perinnöllisillä tekijöillä sekä ympäristöllä on luultavasti altistava vaikutus. (Hallikainen 2009, 104.)

Myös toisen ryhmän (tyyppi 2) jäseniä yhdistää geenin (5-HTTLPR) muunnos, jolla näyttää olevan vaikutusta siihen, että tämän tyyppin alkoholistit ovat usein aggressiivisempia, eivätkä he hallitse käytöstään samalla tavalla kuin muut. Hallikainen kuitenkin toteaa, että jälkimmäisen ryhmän kohdalla saattaa olla, että alkoholismi on enemmänkin vain yksi oire serotoniinin puutetilasta, joka aiheuttaa esimerkiksi juuri tälle alkoholismityypille tyyppillistä impulsiivista ja aggressiivista käytöstä. (Hallikainen 2009, 103, 107.) Hallikainen kuitenkin muistuttaa, etteivät nämä geenimuunnokset automaattisesti aiheuta alkoholismia, vaan alkoholismin taustalla ovat monet perintötekijät ja myös ympäristöllä on vaikutusta alkoholismin syntyyn (Hallikainen 2009, 85). Maritta Itäpuisto huomauttaakin, että alkoholismin taustalla saattavat olla biologiset syyt, kuten geenit, mutta ongelman syntymiseen vaikuttaa myös se, minkälaisessa kulttuurissa ihminen elää ja miten alkoholia on saatavilla (Itäpuisto 2001, 47).

Jonkin asian geeniperimän aktivoituminen vaatii siis oikeanlaiset olosuhteet. Karri Silventoinen ja Antti Latvala (2014) kirjoittavat geenien ja ympäristön yhteisvaikutuksesta. Puhutaan passiivisesta, aktiivisesta ja reaktiivisesta geeni-ympäristökorrelaatiosta. Passiivinen kuvaa tilannetta, jossa vanhemmat sekä antavat piirteen taustalla vaikuttavan geenin että luovat piirteen syntymiselle otollisen ympäristön. (Silventoinen & Latvala 2014, 87.)

Aktiivinen geeni-ympäristökorrelaatio puolestaan tarkoittaa tilannetta, jossa ihminen hakeutuu itse ympäristöön, joka tukee ja vahvistaa hänen geeniperimäänsä. Lapsuudessa sisarukset jakavat samanlaisen ympäristön, mutta jo teini-iässä heidän ympäristönsä saattavat muuttua sen mukaan, mihin he itse aktiivisesti hakeutuvat. Esimerkiksi alkoholi-käyttäytymistä tutkittaessa on todettu, että nuorilla, jotka asuvat kaupungissa, on geeniperimällä suurempi vaikutus alkoholin käyttötappoihin kuin ympäristöllä, koska ympäristössä on runsaasti vaihtoehtoja. Maaseutukunnissa, joissa vaihtoehtoja on niukemmin, on kaveripiirillä suurempi vaikutus. (Silventoinen & Latvala 2014, 88-89, 92.)

Reaktiivisessa geeni-ympäristökorrelaatiossa on puolestaan kyse tilanteesta, jossa geeni-perimä aiheuttaa reaktioita muissa ihmisissä. Reaktiivisesta korrelaatiosta voidaan puhua esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa jokin ei-toivottu käytös pyritään lopettamaan sen sijaan että sitä vahvistettaisiin. (Silventoinen & Latvala 2014, 88.)

4.3 Periytymistutkimuksen eettiset kysymykset

Tässä luvussa käsittelen lyhyesti niitä kysymyksiä, joita nousee esiin käytettäessä geenitutkimusta osana yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Pro gradu -tutkielmaani lukiessa tulee muistaa, että tutkimukseni on sosiaalityön tutkimus ja näkemykseni ennen kaikkea yhteiskuntatieteellinen. Koin kuitenkin tärkeäksi tuoda esille myös geenitutkimuksen käytön periytymisen selittäjänä, sillä pyrin luomaan mahdollisimman laajan katsauksen ylisukupolvisuuden ilmiöön ja geenitutkimus tarjoaa siihen oman kantansa.

Geenitutkimuksella voidaan nähdä olevan yhteiskunnan kannalta haitallisiakin vaikutuksia. Amerikkalainen sosiologi Barbara Katz Rothman kirjoittaa (2003) siitä, mihin kaikkien geenitutkimusta voidaan käyttää. Häntä huolestuttaa esimerkiksi tutkimustulosten käyttäminen keinona rikastua ja menestyä, ja toisaalta niiden avulla voidaan myös pyrkiä luomaan vääränlaisia käsityksiä asiaan perehtymättömille siitä, kuka on parempi kuin toinen. Tästä esimerkkinä voisi Rothmanin mukaan olla valkoisten ylivalta. (Rothman 2003, 7–11.)

Erilaisten geenien löytymisestä on kuitenkin myös hyötyä, kun ajatellaan, että niiden löytäminen mahdollistaa esimerkiksi varhaisen puuttumisen sairauksiin, kuten rintasyöpään (esim. Rothman 2003, 9). Ihminenhan ei tiedä omaa geeniperimäänsä, mutta tapauksissa, joissa tiedetään perinnöllisyyden olevan mahdollista, siihen voidaan kiinnittää huomiota. Esimerkiksi samalla tavalla kuin perinnöllisten sairauksien kohdalla perilliset tarkkailevat tiettyjä merkkejä, myös ongelmien kohdalla ymmärrys esimerkiksi alkoholismiin siirtymisestä geeniperimässä voisi tarjota perillisille mahdollisuuden varautua ja ohjata itseään pois mahdollisesti haitallisista tilanteista ja ympäristöistä.

Geenitutkimuksesta on siis moneksi ja siksi ymmärrän myös hyvin sosiaalitieteissä vallalla olevan käsityksen, että genejä ei tulisi yhdistää sosiaalisten ongelmien tieteelliseen tutkimukseen. On olemassa suuri vaara, että ihmiset ajattelevat mustavalkoisesti kaikkien ongelmien periytyvän välittömästi, kuten esimerkiksi silmien värin. Toisaalta geenitutkimuksesta on myös hyötyä, kunhan muistetaan, etteivät geenit yksinään määrää ihmisen tulevaisuutta.

Ahmavaara (2001) kirjoittaa mielestäni osuvasti tästä aiheesta. Hän kirjoittaa, että geenien kautta tapahtuva ongelmien periytyminen on enemmänkin ”taipumus” kuin ”valtuutus” (Ahmavaara 2001, 54), eli toisin sanoen, mitään ei ole ennalta päätetty tai määrätty, vaan ihmisellä on edelleen vapaus valita ja mahdollisuus menestyä geeneistään huolimatta. Tätä ei kuitenkaan saa ymmärtää myöskään niin, että ne jotka eivät ole menestyneet, olisivat muita heikompia ja huonompia.

Rita Jähi (2004) kirjoittaa myös aiheeseen liittyen. Hän toteaa, että geeni-periytymisen näkökulma tarjoaa helpotusta mielenterveysongelmiin sairastuneen lapsen vanhemmille, sillä heidän ei tarvitse kokea syyllisyyttä sairastumisesta. Sairastuneen lapsille ja muille jälkeläisille sairaus saattaa kuitenkin juuri geeni-periytymisen näkökulman takia näyttäytyä taakkana ja uhkakuvana. Tämän voi Jähin mukaan kuitenkin välttää käyttämällä periytymisen sijaan käsitettä alttius. Alttiudella tarkoitetaan sitä, että sen sijaan, että jokin periytyisi välttämättä, voidaankin puhua peritystä taipumuksesta. Alttiuden muuttumiseen tapahtuneeksi vaikuttavat monet ulkoiset ja ympäristötekijät, kuten stressi. (Jähi 2004, 22–23.)

Alttiuden käsitteeseen ei kuitenkaan poista sitä yksilöä kuormittavaa näkökulmaa, jossa yksilö tuntee syyllisyyttä siitä, ettei olekaan omalla kohdallaan kyennyt estämään periytymistä. On äärimmäisen tärkeää ymmärtää tämä asia, jonka Rothman (2003) mielestäni pukee hyvin sanoiksi: ”-- keitä ja mitä me olemme, nähdään geenien vuorovaikutusten ja geenien ja ympäristön vuorovaikutusten käsittämättömänä kompleksisuutena.” (Rothman 2003, 7.) Käsittämätön on osuva sana kuvaamaan juuri geenien ja ympäristön vuorovaikutusta. Voimmeko me koskaan ymmärtää todella, mikä on geenien omaa tai keskinäistä toimintaa ja mikä taas ympäristön ja geenien vuorovaikutusta ja sen seurausta? On olemassa monia teorioita siitä, mitkä näihin asioihin vaikuttavat, mutta mielestäni on tärkeää myös hyväksyä, ettei kaikki ole ainakaan vielä selitettävissä, vaan jotkin asiat jäävät satuman varaan. Ongelmien synty, on usean tekijän monimutkainen summa, johon yksilö ei pysty välttämättä itse millään tavalla puuttumaan.

Usein pohditaankin, mistä esimerkiksi henkilön alkoholismi tai työttömyys johtuu. Etsitään syyllistä, jotta voidaan päättää, kenen vastuulla tilanteen selvittäminen on. (vrt. Saari 2015, 101, 108-113.) On helppo ymmärtää, mistä ihmisten syyllisyys kumpuaa. Yhteiskunnassa tällä hetkellä voimassa olevat uusiliberalistiset näkemykset ovat hyvin yksilöä syyllistäviä (Juhila 2008, 50-51). Jokaisen tulisi pärjätä omillaan, ja työn tekeminen ja itse, ilman muiden apua selviäminen ovat arvossaan. Jokaisen tulisi myös pyrkiä aina parhaimpaan suoritukseen aivan kuin kilpailussa. Ne, joilla on ongelmia tai sairauksia

ovat epäonnistuneet tässä kilpailussa ja saattavat syyttää itseään laiskuudesta tai yrittämisen puutteesta. (Juhila 2008, 50–52.)

Voidaankin siis kysyä, miten yksilön vastuu omasta itsestään suhteutuu sosiaalityöhön, joka perustuu toisten ihmisten auttamiseen? Sosiaalityössä, erityisesti aikuissosiaalityön puolella, mietitään sitä, missä kulkee yksilön vastuun itsestään ja omasta selviytymisestään ja yhteiskunnan vastuun raja (esim. Jokinen & Juhila 2008, 8). Sosiaalityötä tehdään paljon sellaisten ihmisten parissa, joiden voitaisiin nähdä olevan vastuussa omasta tilanteestaan, ja jotka itsekin näkevät asian samoin. Vallalla olevan käsityksen mukaan näitä ihmisiä tulisi yrittää kuntouttaa ja aktivoida toimimaan oman elämänsä eteen paremmin (Juhila 2008, 53). Vastuu selviytymisestä on loppujen lopuksi ihmisellä itsellään. Aktivoimisessa ja vastuuttamisessa ei kuitenkaan onnistuta aina. Toisinaan sosiaalityön tehtävänä on ylläpitää sellaista tilannetta, jossa ihminen voi tilanteeseen nähden mahdollisimman hyvin, jos tilanteen paraneminen ei näytä mahdolliselta. Tällöin vastuu selviämisestä siirtyy yksilöltä yhteiskunnalle ja sosiaalityölle.

Perimmäinen ajatus kuitenkin on, että yhteiskunta tällä hetkellä näkee jokaisen ihmisen olevan vastuussa omista asioistaan ja teoistaan. Jokaisen on toki hyvä ottaa vastuu omasta elämästään ja työskennellä sen eteen, että elämä olisi paras mahdollinen. Mielestäni on kuitenkin hyvä ymmärtää, että jos selviämisessä ei yksin onnistu, on olemassa ihmisiä, joiden tehtävä on auttaa siinä. Myöhemmin esittelen selviytymiseen vaikuttavia asioita (ks. luku 5) ja niistä tulee hyvin esille se, että harva ihminen selviytyy täysin yksin ilman muiden apua. Toisaalta selviytyminen ei välttämättä ole laisinkaan kiinni itsestä ja omasta yrittämisestä vaan kohtalon oikut saattavat vaikuttaa asiaan. Jokaisen on siis hyvä kantaa vastuuta itsestään, mutta vastuun jakaminen on inhimillistä ja hyvin tarpeellista yhteiskunnan ja ihmiskunnan selviytymisen kannalta.

Voimme todeta, että geenien vaikutus ongelmien periytymiseen on hyvin vaikeasti hahmotettava, ristiriitaisuuksia ja kritiikkiä herättävä asia, josta ei ole oikeaa tai väärää mielipidettä. On tutkijoita, jotka puhuvat asian puolesta ja on niitä, jotka näkevät sen liian vaarallisena asiana, alueena josta on syytä pysyä poissa.

Näen geenien roolin henkisten (ja myös tietenkin fyysisten) ominaisuuksien periytymisessä hyvin todennäköisenä, mutta en hyväksy myöskään sitä näkökulmaa, että geenit olisivat deterministisiä eli kaikki olisi jo ennalta määrätty. Uskon vahvasti siihen, että ympäristöllä on valtavan suuri merkitys siihen, minkälaisia ihmisiä meistä kasvaa. Omat valintamme ja päättäväisyytemme, mutta myös asiat, joihin emme ympäristössämme

pysty vaikuttamaan, kuten yleiset arvot, yhteiskunnan taloudellinen tilanne, asuinympäristömme ja sattuman oikut vaikuttavat siihen, keitä me olemme. Emmekä me siis voi määritellä ketään ihmistä toista paremmaksi sen vuoksi, että toisen kohdalla ongelmien kierre on katkennut ja toisen kohdalla ei.

5. Selviytyminen

Tutkimukseni käsittelee ylisukupolvisten ongelmien kuormittamaa lapsuutta. Tällaisessa lapsuudessa tapahtuu asioita, jotka vaikeuttavat tai mahdollisesti estävät lasta elämästä lapsuuttaan tavalla, joka tukisi parhaalla mahdollisella tavalla hänen hyvinvointiaan ja kehitystään. Vaikka kyseessä ovatkin vanhempien ongelmat, vaikuttavat ne yhtä lailla lapsen elämään ja hyvinvointiin. Lapsi ei itse välttämättä kykene aina ymmärtämään, mistä on kyse tai miten ongelma, kuten työttömyys tai köyhyys, vaikuttaa hänen elämäänsä konkreettisesti, mutta vanhempien huoli ja stressi heijastuvat kuitenkin lapsen elämään ja arkeen. Lapset huomaavat vanhempien yleisestä käytöksestä tai tunnetiloista, että kaikki ei ole kunnossa. Joissain tapauksissa vanhemman kokema paine saattaa näkyä vanhemman käytöksessä tai asenteissa lasta kohtaan. (Esim. Solantaus, Leinonen & Punamäki 2004.) Ongelmien kuormittama arki saattaa näkyä myös vanhempien välisessä suhteessa ja ilmetä esimerkiksi riitelynä, jota lapsi saattaa joutua todistamaan. Tämä on lapsen henkisen hyvinvoinnin kannalta haitallista. (Esim. Salo 2011, 14.) Kyse on siis siitä, että vanhempien ongelmat eivät jää ainoastaan vanhempien välisiksi asioiksi, vaan ne vaikuttavat koko perheeseen. Sitä kautta ne koskettavat myös lapsia ja saattavat aiheuttaa pitkäaikaisia mielenterveydellisiä ongelmia lapsille (Salo 2011; Solantaus ym. 2004).

Tämän vuoksi näen tärkeänä tarkastella sitä, miten näistä ongelmista voidaan selvitä ja minkä asioiden nähdään auttavan selviytymisessä ylipäätään. Tässä luvussa käsitelen siis ensin selviytymiskäsitteen ja sen lähikäsitteiden toipumisen ja kuntoutumisen sekä selviytymisen keskinäisiä suhteita ja tämän jälkeen valitsemaani selviytymisen käsitettä tarkemmin. Tämän jälkeen selvitän, miten selviytymisen käsitettä on käytetty aikaisemmissa tutkimuksissa ja lopuksi tarkastelen selviytymiseen läheisesti liittyvää termiä resilienssi.

5.1 Kuntoutuminen, toipuminen vai selviytyminen

On monia selviytymistä tarkoittavia käsitteitä, joilla on hieman toisistaan eroavat merkitykset ja sisällöt, mutta joita kuitenkin voitaisiin periaatteessa käyttää toistensa synonyymeinä. Tässä kappaleessa tuon esille näistä muutamana. Käsitelen ensin kuntoutuksen ja kuntoutumisen käsitteitä suhteessa selviytymiseen ja tämän jälkeen toipumisen käsitettä verrattuna selviytymiseen. Tarkoituksena on vertailla ja perustella, miksi olen valinnut juuri selviytymisen käsitteen.

Englannin kielessä termiä recovery käytetään laajasti puhuttaessa niin lääketieteellisistä kuin sosiaalisistakin ongelmista parantumisesta tai kuntoutumisesta. Samaa termiä käytetään puhuttaessa niin perhe- ja lähisuhdeväkivallasta, luonnonkatastrofeista kuin myös mielenterveysongelmista selviämisestä. (Webber & Joubert 2015.) Esimerkiksi psykiatriassa tai psykologiassa käytetään sanaa kuvaamaan prosessia, jossa oireille etsitään sopivaa hoitokeinoa, mutta myös sitä, että oppii elämään mielenterveysongelman kanssa. Ne, joilla on ollut mielenterveysongelmia, puolestaan käyttävät sanaa tarkoittamaan sitä, että he ovat saaneet otteen elämästään uudestaan ja kykenevät käsittelemään mielenterveysongelmaansa. (Sweeney ym., 2009; teoksessa Webber & Joubert 2015.)

Suomenkielessä edellä mainittua recovery sanan monipuolisuutta voisi vastata vaikkapa sana kuntoutus (engl. rehabilitation). Kuntoutus määritellään THL:n vammaispalvelujen käsikirjassa (2015a) muutosprosessiksi, jonka tavoitteena on oppia elämönhallintaa (THL 2015a). Kuntoutus on usein ulkopuolisen tekemää, aktiivista toimintaa, jolla on jokin tavoite. (Paatero ym. 2008, 31.) Kuntoutuminen puolestaan tarkoittaa sitä, että ihminen pyrkii itse toimimaan sen eteen, että oma toimintakyky vahvistuu (Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen 2009, 5). Toimintakyky voi olla joko fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista (Kettunen ym. 2009, 9). THL määrittelee eri kuntoutuksen muodoiksi muun muassa lääkinnällisen, ammatillisen, kasvatuksellisen sekä sosiaalisen kuntoutuksen (THL 2015a). Kuntoutumisessa ei siis ole kyse pelkästään lääketieteellisestä kuntoutuksesta vaan myös sosiaalitoimella on kuntoutusvelvollisuus. Tällainen kuntoutusvelvollisuus on esimerkiksi päihdepalveluissa sekä vammaispalveluissa. Myös Kela järjestää esimerkiksi työttömille kuntoutusta. (Paatero, Lehmijoki, Kivekäs & Ståhl 2008, 35–36.)

Kuntoutuksen, kuntoutumisen ja selviytymisen perustavanlaatuisen ero on siinä, että kuntoutusta tarjotaan ihmiselle ulkopuolelta, kun taas ihminen itse kuntoutuu tai selviytyy. Kuntoutuminen poikkeaa puolestaan selviytymisestä siinä, että kuntoutua voi useaan otteeseen samasta asiasta ja kyseessä on pitkä ja usein jatkuva prosessi. Leikattua jalkaa voidaan kuntouttaa, eikä siitä välttämättä tule enää entisenlaista. Vastaavasti mielenterveysongelmallisille myönnetään mielenterveyskuntoutusta, jolla ei kuitenkaan pyritä täydelliseen parantumiseen vaan siihen, että he saisivat toimintakykynsä takaisin. Kuntoutuksessa onkin kyse siitä, että ihmiset saisivat toimintakykynsä ja työkykynsä takaisin, niin että he voisivat parhaimmalla mahdollisella tavalla pärjätä arjessa ja elämässään ilman ulkopuolisen apua. (Paatero, Lehmijoki, Kivekäs & Ståhl 2008, 31.)

Selviytymisestä puhuttaessa taas viitataan usein jostakin dramaattisesta tapahtumasta, kuten onnettomuudesta, selviämiseen tai syövän voittamiseen, ja termillä on lopullisuuden kaiku. Myös traumasta voidaan selviytyä. Sanalla kuntoutus ei puolestaan ole samanlaista lopullisuutta, koska kuntoutuminen mahdollisesti toistuu. Selviytymisessäkään ei kuitenkaan todellisuudessa ole kyse siitä, etteivätkö selviytyjät voisi enää kokea samoja ongelmia kuin aiemminkin.

Toinen käsite, joka on suora käänös sanasta recovery, on toipuminen. Toipuminen liitetään usein sairauteen. Vilustumisesta tai vatsataudista toivutaan, jolloin toipuminen on sitä, että keho saa levätä ja kerätä voimiaan takaisin. Myös mielenterveysongelmien, kuten masennuksen yhteydessä puhutaan toipumisesta (esim. Kronström 2011) ja myös alkoholi-ongelmasta tai muusta päihdeongelmasta selviämisen yhteydessä puhutaan usein toipumisesta, jolloin alkoholismi mielletään sairaudeksi. Osittain toipumisessa on kyse siitä, että keho alkaa toipua jatkuvan alkoholin kulutuksen aiheuttamista vaikutuksista ja sen tekemistä muutoksista, mutta suurelta osin kyse on kuitenkin mielen muuttumisesta ja tervehtymisestä. (esim. Törmä 2011; Oinas-Kukkonen 2013.)

Suurin muutos ihmisessä luultavasti tapahtuu juuri ajatuksen tasolla, kun puhutaan sosiaalisista ongelmista toipumisesta. Toipuminen mielletäänkin usein prosessiksi, jossa voi olla useita eri vaiheita ja polkuja, mutta jotka ihmisen on itse kuljettava ja koettava, jotta toipuminen mahdollistuisi (Törmä 2011, 15; myös Oinas-Kukkonen 2013).

Ehkä suurimpana erona kuntoutumisessa, toipumisessa ja selviytymisessä on se, että ihminen voi toipua ja kuntoutua omista ongelmistaan tai sairauksistaan. Selviytyä taas voi myös muiden ongelmista. Tutkimuksessani kyseessä ovat vanhempien ongelmat, jotka aiheuttavat traumoja lapsuudessa, mutta joista lapset eivät itse konkreettisesti toivu tai kuntoudu, vaan he selviävät. Jos kyse olisi heidän omista ongelmistaan eli heillä itsellään olisi ollut sairauksia tai päihdeongelmia, joista he olisivat päässeet yli, voisinkin käyttää termiä kuntoutua ja toipua. Nyt kuitenkin olen päätenyt käyttämään termiä selviytyminen, jota esittelen seuraavaksi enemmän.

5.2 Selviytyminen käsitteenä

Selviytyminen itsessään ei ole niin yksinkertainen termi, kuin voisi ajatella. Esimerkiksi Maritta Itäpuisto pohtii sitä, miten selviytyminen oikeastaan määritellään. Selviytymisen voidaan ajatella tarkoittavan laajimmassa mittakaavassa sitä, että mikä tahansa ratkaisu ongelmatilanteessa on selviytymistä kyseisestä ongelmasta. Selviytymistä onkin kuvattu prosessiksi, jossa selviytymiseksi määritellään mikä tahansa toiminta, jonka seurauksena

ongelman aiheuttama todellinen tai henkinen uhka vähenee tai poistuu. (Itäpuisto 2001, 22–23; Ayalon 1996, 12.) Tämäkään ei kuitenkaan vielä ole kovin hyvä määritelmä, koska silloin selviytyminen voi äärimmäisenä esimerkkinä tarkoittaa myös itsemurhaa (Itäpuisto 2001, 22).

Selviytyneet voivat myös ulospäin näyttäytyä selviytyneiltä ylläpitämällä oikeanlaista kulissia, mutta todellisuudessa heidän sisällään kuohuu. Emme siis voi olla varmoja siitä, miten hyvin ihmiset ovat kaiken kaikkiaan selviytyneet, vaikka heidän vanhempinsa ongelmat ovatkin vain heidän vanhempinsa ongelmia, eivät heidän. Ahdistavat muistot tai kokemukset lapsuudesta ovat silti mahdollisesti edelleen ihmisen mielessä ja pääsevät sieltä vaikuttamaan heidän elämäänsä, vaikka ulospäin kaikki vaikuttaakin olevan hyvin. (Itäpuisto 2001, 23.)

Itse määrittelen selviytymisen tässä tutkimuksessa siten, että vanhempien ongelmat eivät ole seuranneet lapsia aikuisuuteen, vaan he ovat kyenneet pääsemään eroon perinnöstään siinä suhteessa, etteivät he esimerkiksi koe köyhyyttä, työttömyyttä tai päihdeongelmia omassa aikuisuudessaan. Seuraan siis Itäpuiston esimerkkiä siinä, että määrittelen selviytymisen aktiivisena toimintana päästä eroon niistä malleista, joita koti on ihmisille tarjonnut (Itäpuisto 2001, 23). Anna Kulmala (2006, 282) kirjoittaa väitöskirja-artikkelissaan siitä, kuinka ihmiset itse ovat määritelleet itsensä mielenterveysongelmaisiksi vastatesaan kirjoituskilpailuun. Itse voisin Kulmalan tavoin todeta, että koska olen pyytänyt selviytymiskertomuksia ja saanut niihin vastauksia, ovat vastaajat itse määritelleet itselleen selviytyjän identiteetin.

5.3 Selviytyminen käsitteenä muissa tutkimuksissa

Selviytymistä on tutkittu useissa tutkimuksissa. Yksi tällainen on Merja Laitisen (2004) tekemä tutkimus naisten ja miesten tarinoista lapsuudenaikaisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Aihe on erittäin raskas ja tällaisen aiheen käsittely on vaatinut hyvin sensitiivistä lähestymistapaa, jossa on ollut tärkeää ottaa huomioon, että asioiden käsittely tuo esille huonoja muistoja ja kokemuksia. Toisaalta tutkimus on saattanut toimia terapeuttisena kokemuksena osalle tutkittavista, koska he ovat saaneet puhua vapaasti asiasta kuuntelevalle ihmiselle ja koska tapahtumasta on kulunut tarpeeksi aikaa (Laitinen 2004, 60). Laitinen kirjoittaakin, että hengissä selviämisen kannalta olennaista tutkittaville on ollut kyetä työntämään hyväksikäyttö pois mielestä eli kieltää sen olemassaolo tai vähätellä sen merkitystä. Tätä välttelyä ei kuitenkaan ole hyvä jatkaa liian pitkään. Laitisen haas-

tateltavat puhuvatkin siitä, miten elämästä menee suuri osa hukkaan, jos asioita vain työntää pois mielestään. Siksi he kannustavatkin muita puhumaan traumaistaan ulkopuolisille, jotta eläminen ilman asioiden välttelyä voi alkaa. (Laitinen 2004, 265–266.)

Sanna Väyrynen kuvaa väitöskirjassaan (2007) sitä, minkälaisia seurauksia voi olla, jos lapsuuden traumaista ei puhuta eikä niitä käsitellä. Väyrysen mukaan useiden tutkimukseen osallistuneiden huumeidenkäyttäjänäisten lapsuudessa on ollut kipeitä ja traumatisoivia tapahtumia, joiden käsittelemättä jättämisellä on saattanut olla vaikutusta huumeidenkäytön aloitukseen. Huumeidenkäyttö nähdään oireena jostain syvemmästä häiriöstä, kuten siitä, että kipeät kokemukset jäävät käsittelemättä ja huumeet helpottavat niiden aiheuttamaa tuskaa. Siten vanhempien alkoholiongelmat, inesti, avioero tai väkivalta nähdään osasyinä sille, miksi huumeet ovat vetäneet näitä naisia puoleensa. Huumeista eroon pääseminen vaatiikin usein näiden kipeiden, huomiotta jätettyjen tunteiden ja kokemusten läpikäymistä ja kunnollista käsittelyä ennen kuin toipuminen voi todella alkaa. (Väyrynen 2007, 93–100, 181–186.)

Marika Savukoski (2008) näkee myös anoreksiasta selviämisen kannalta oleelliseksi sen, että käsittelee omassa menneisyydessään tapahtuneita asioita, jotka vääristävät anorektikon ajatusta syömisestä ja omasta itsestään. Kun ihminen pystyy ymmärtämään omaan toimintaansa vaikuttavat tekijät ja käsittelemään niitä, voi hänen selviytymisensä alkaa. Anoreksian kohdalla ollaankin erimielisiä siitä, miten määritellään anoreksiasta selviytynyt. Vaikkakin anoreksiasta selviytymisestä useammin käytetään sanaa parantunut selviytymisen sijaan. Toiset ammattilaiset ovat sitä mieltä, että kun sairastunut syö normaalisti ja ajatusmaailma ruokaa kohtaan on muuttunut terveempään suuntaan tai aliravitsemuksen aiheuttamat oireet ovat hävinneet tai molempia, on sairastunut tervehtynyt. Toiset puolestaan ajattelevat, että jo siinä vaiheessa, kun anorektikko ymmärtää, mistä ongelmat johtuvat ja kohtaa ne, hän on parantunut. (Savukoski 2008, 37.)

Ofra Ayalon erittelee vuorovaikutuksen yhtenä selviytymiskeinona. Vuorovaikutuksella ei kuitenkaan tarkoiteta pelkästään puhumista traumaista, vaan myös iloisten asioiden, toiveiden ja unelmien jakamista, empaattista kuuntelemista ja avointa suhtautumista avunsaamiseen sekä avun antamista. (Ayalon 1996, 13.)

Selviytymisessä siis sosiaaliset suhteet eli ihmisten väliset voimavarat ovat aiemmissa tutkimuksissa näyttäneet tärkeinä. Henkinen tuki ja turva ja joku jonka kanssa jakaa onnistumiset ja jolta saada kannustusta antavat voimavaroja arjessa selviämiseen. Myös

tunne omasta tarpeellisuudestaan ja kuulumisestaan jonnekin sekä tieto, että toimii aktiivisesti osana yhteiskuntaa ja yhteisöä, ovat tärkeitä. Nämä voivat toteutua esimerkiksi työn, jonkin uskonnon tai harrastuksen kautta. Harrastukset, työt tai uskonto voivat tarjota selviytyjälle voimavaroja sekä helpotusta ahdistukseen ja stressiin tarjoamalla muiden ihmisten seuraa ja muuta ajateltavaa. (Laitinen 2004, 279; Ayalon 1996, 14; Itäpuisto 2001, 131.)

Sen sijaan yhteiskunnan apuun on suhtauduttu negatiivisesti erityisesti Laitisen (2004) tutkimuksessa. Selviytyjien mielestä apua olisi pitänyt saada jo aiemmin, lapsina tai nuorina, jolloin avun saaminen olisi ollut pelastava tekijä, eikä vasta nyt kun elämästä on mennyt hukkaan jo suuri osa. Näin pitkälle selviäminen ilman apua, vähentää heidän kokemustensa mukaan saatavilla olevan avun määrää ja heikentää sen laatua. Heidän olisi pitänyt aiemmin omien näkemystensä mukaan olla heikompia uhreja, eikä kyetä elämään melkein normaalia elämää – saamaan perheen, käymään koulua ja tekemään töitä. Jos he olisivat luhistuneet ja kärsineet näkyvämmiin, heille olisi tarjottu enemmän ja tehokkaammin apua. (Laitinen 2004, 282–306.)

Usein palveluiden saatavuudessa on ongelmana rahoitus tai palvelun puuttuminen kokonaan kunnan tarjonnasta. Ainoastaan isommissa kaupungeissa ja kunnissa on tarjolla tietynlaista apua ja näitäkään palveluita kaikki kunnat eivät ole valmiita rahoittamaan. Oikeanlaisen avun puuttuessa tai sitä etsiessään ihmiset kiertävät useita eri palveluita läpi ja kokeilevat myös epäeettisiä tai -päteviä palveluita, joista on enemmän haittaa kuin hyötyä avun etsijälle. (Laitinen 2004, 282–306.) Yhteiskunnan olisi kyettävä tarjoamaan oikea-aikaisia ja oikein kohdennettuja palveluja tukemaan selviytymisprosessia. Ilman yhteiskunnan apua selviytyminen saattaa olla haastavaa, sillä ihmiset usein tarvitsevat ulkopuolista tahoa, jolle voi turvallisesti kertoa omasta tilanteestaan ja ongelmistaan ja joka pysyy asettumaan tilanteesta tarpeeksi etäälle kyetäkseen olemaan avuksi.

Maritta Itäpuisto (2001) on tutkinut lapsena vanhempien alkoholin käytöstä kärsineiden selviytymistarinoita ja huomannut, että ei ole sellaista selviytymiskeinoa, joka yhdistäisi kaikkia selviytyneitä (Itäpuisto 2001, 118). Selviytyminen on pitkä prosessi, joka on alkanut jo lapsuudessa ja jatkuu läpi elämän, eikä silti tule koskaan täysin valmiiksi. Lapsuudessa selviytyminen on Itäpuiston mukaan ollut enemmän epäsuoraa kuin suoraa toimintaa, mutta yhtä lailla aktiivista selviytymistä. Selviytyminen on voinut ilmetä esimerkiksi alkoholin hävittämisenä taloudesta, mutta myös sopeutumisenä tilanteeseen, koska muuta mahdollisuutta ei ole ollut. Lapsen kasvaessa menetelmät muuttuvat suoremiksi, kuten selkeä vanhemman vastustaminen tai etääntyminen vanhemmasta ja perheestä. Pois

kotoa muuttaminen onkin yksi merkittävimmistä asioista selviytymisen kannalta. (Itäpuisto 2001, 111–114.)

Mielenkiintoinen seikka oman tutkimukseni kannalta on se, miten Itäpuisto kirjoittaa osan tutkittavistaan selviytyneen juuri sen vuoksi, että vanhemmilla on ollut päihdeongelma (Itäpuisto 2001, 115). Ongelma on toiminut varoittavana esimerkkinä lapselle siitä, minkälaiseksi he eivät halua tulla ja edesauttanut heidän selviytymistään. Miksi sitten osalla lapsista ei kuitenkaan käy näin, vaan he perivät alkoholiongelman vanhemmiltaan?

Holmila ja Raitasalo (2014) vastaavat osittain kysymykseeni. Heidän mukaansa sillä, miten perheessä on käytetty alkoholia, on vaikutusta lasten alkoholin käyttöön aikuisina. Tällä he tarkoittavat sitä, että jos perheessä on käytetty jatkuvasti alkoholia ongelmallisesti ja liiallisesti, lapset useammin eivät aikuisina käytä alkoholia liiallisesti vaan välttävät sitä enemmänkin kokonaan. Jos perheessä taas on käytetty vain toisinaan alkoholia ongelmallisesti, noudattavat aikuistuneet lapset usein vanhempiensa mallia. (Holmila & Raitasalo 2014, 201.)

Itäpuisto (2001) näkee olevan asioita, jotka ovat mahdollistaneet selviytymisen tai heikentäneet sitä, ja hän jakaa ne ulkoisiin ja sisäisiin tekijöihin ja luonteenpiirteisiin (vrt. Korhonen 2013). Jotkut olisivat kaivanneet ulkopuolisilta tukea, toiset taas ovat tyytyväisiä siihen, että ovat selviytyneet yksin ja sitä kautta parantaneet omaa kykyään toimia ja selviytyä. Oma halu, asioista selvänottaminen ja tahto selviytyä näyttäytyvätkin tärkeinä osallisina selviytymisessä. (Itäpuisto 2001, 117–118.)

Tähän oiva esimerkki on nähtävissä Rita Jähin (2004) väitöskirjatutkimukseen osallistuneen, itsensä selviytyjäksi identifioivan, haastatellun kommentaissa. Hänen oma toimintansa ja aloitekykynsä ovat olleet merkittävässä roolissa hänen selviytymisessään. Hän itse on pyytänyt päästä sijoitetuksi uuteen paikkaan ja hän itse on pyytänyt saada puhua ulkopuoliselle omista kokemuksistaan. (Jähi 2004, 97–104.) Usein erityisesti lapset kehittävät omia keinoja, joiden avulla he selviävät uskomattoman pahoiltakin kuulostavista tilanteista. He kehittävät omat toimintatavat tiettyihin tilanteisiin ja oppivat lukemaan tilanteita niin, että tietävät, milloin käyttää mitäkin toimintatapaa. Tähän näyttäisi auttavan esimerkiksi lapsen neuvokkuus. (Jähi 2004, 97–112.) Nämä selviytymiskeinot syntyvät usein pakon sanelemina. Kun mitään muuta mahdollisuutta ei ole, on ryhdyttävä toimeen.

Mutta, kuten myös Ayalon (1996) ja Laitinenkin (2004) kirjoittavat, ovat selviytymisessä Itäpuistonkin (2001) mielestä suuri rooli sosiaalisilla suhteilla. Ne tarjoavat pakopaikan, mutta samalla myös toisenlaisia kodin ja mahdollisesti myös vanhemmuuden malleja,

jotka korjaavat niitä, joita lapsi on kotona saanut. (Itäpuisto 2001, 130.) Jähinkin (2004) selviytyjillä, jotka kokivat selviytyneensä oman neuvokkuutensa ja sisukkuutensa ansiosta, löytyi kuitenkin myös läheisiä ihmisiä, joiden merkitys oli heidän omissa silmissään suuri (Jähi 2004, 121).

5.4 Resilienssi

Toisen maailmansodan aikana juutalaisuutensa takia molemmat vanhempansa menettänyt ranskalainen psykiatri Boris Cyrulnik (1999) on tehnyt tunnetuksi termin resilienssi, jonka tarkastelu selviytymisen yhteydessä on suotavaa. Alun perin fysiikasta lähtöisin oleva termi tarkoittaa kohteen kimmoisuutta ja iskunkestävyyttä. Tätä termiä voidaan soveltaa myös ihmisiin ja erityisesti sellaisiin ihmisiin, joiden elämä ja lapsuus ovat olleet vaikeuksien ja ongelmien kuormittamia, ja jotka tästä huolimatta ovat selviytyneet elämässään ja menestyneet. Voidaan ajatella ihmisen olevan iskunkestävä tai ainakin palautuvan iskuista takaisin. (Cyrulnik 1999,8.) Pirjo Lääperi käyttää resilienssistä suomenosta selviytymiskykyisyys (Lääperi 2016).

Resilienssi tai selviytymiskykyisyys on yksilön ominaisuus, joka rakentuu siitä, että ihminen pitää itseään selviytyjänä, joka tunnistaa oman halunsa selviytyä ja omat voimavaransa ja osaa myös käyttää niitä. Tätä kykyä voi Lääperin mukaan kehittää. Siihen liittyy merkittävästi kyky hakea apua – mikä erottaa termin suomalaisten sisukkuudesta – ja kyky havaita huonoissakin asioissa positiivisia piirteitä. Resilienssin kehittäminen ei vaadi paljon, vaan sitä voidaan kehittää ja vahvistaa jo vähäisilläkin toimilla. Esimerkiksi Australiassa on huomattu, että kun oppilaita on kasvatettu käyttämällä positiivista psykologiaa, kohtaavat lapset paremmin omat tunteensa ja osaavat käsitellä niitä ja sitä kautta myös pääsevät nopeammin yli epäonnistumisen tunteista. (Lääperi 2016.) Resilienssissä auttavana tai jopa yhtenä mahdollistavana tekijänä on myös nähty se, että lähipiirissä on aikuisia, jotka ohjaavat ja huolehtivat lapsesta, eivätkä kuormita lasta omilla murheillaan (Cyrulnik 1999, 28).

Cyrulnik on havainnut, että resilienttejä lapsia yhdistää hyvin usein kaksi ominaisuutta. He oppivat jo varhain ihmettelemään oman kärsimyksensä määrää ja ajattelemaan, ettei heidän kuulu kärsiä niin paljon. He myös miettivät, mitä heidän tulisi tehdä, jotta he olisivat onnellisia, ja alkavat unelmoida paremmasta elämästä. (Cyrulnik 1999, 19.) Resilienssin tunnistaminen on kuitenkin mahdollista vasta pitkän ajan kuluttua trauman tapahtumisesta. Ennen kuin kykenee hyväksymään sen seikan, että on kokenut trauman

lapsuudessa (vrt. Laitinen 2004, 256–266), ei myöskään voi puhua resilienssistä. (Cyrulnik 1999, 16.)

Resilienssiin on yhdistetty myös termi oksymoron. Sanana oksymoron tarkoittaa kahden vastakkaista tarkoittavan sanan yhdistämistä, esimerkiksi ”jäätävän kuuma” tai Boris Cyrulnikin teoksen nimi ”ihmeellinen kurjuus”. Oksymoronilla selviytymisen ja resilienssin yhteydessä kuvataan selviytyjän mielenmaisemaa. Resilienssi viittaa iskuista selvinneen lannistumattomuuteen ja oksymoron siihen, että selviytyjä saattaa olla yhtäaikaisesti henkisesti vaurioitunut mutta sitkeä, ja kärsivä mutta samalla myös toiveikkaan onnellinen. (Cyrulnik 1999, 25–27.)

6. Narratiivit

Olen valinnut tähän Pro gradu -tutkielmaan metodologiseksi lähestymistavaksi narratiivisen kokemusten tutkimuksen. Tässä luvussa keskityn käsitteeseen narratiivi.

6.1 Narratiivit

6.1.1 Kertomukset ja tarinat

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja aineistona käytän selviytymiskertomuksia eli omaelämäkerrallisia kertomuksia siitä, miten lapsuudenaikaisista sosiaalisista ongelmista on päästy eroon eli miten kierre on saatu katkaistua. Kertomuksissa kerrotaan oma kokemus ja näkemys siitä, miten ihmiset ovat selviytyneet, ja minkä asioiden he ovat nähneet auttaneen tässä selviytymisessä. Tutkimuksessani tutkitaan siis kertomuksia (tai tarinoita) eli narratiiveja, joissa oma kokemus jostain asiasta tai tilanteesta tehdään toisille ymmärrettäväksi kielen avulla (Mykkänen 2010, 38–39). Hannu Heikkinen (2010) kirjoittaa sanan narratiivi tulevan latinan kielestä sanoista *narrare* (kertoa) ja *narratio* (kertomus), ja sillä voidaan siis tarkoittaa tarinoita tai kertomuksia (Heikkinen 2010, 143). Se, kumman käsitteen valitsee, riippuu tutkijasta itsestään (esim. Hänninen 1999), mutta usein molempia saatetaan käyttää tarkoittamaan samaa asiaa. Omassa tutkimuksessani olen valinnut käsitteen kertomus, koska näen tutkimukseeni osallistuneiden kertovan osia heidän elämäntarinastaan. He eivät siis kerro koko elämäntarinaansa vaan pieniä, tutkimukseni kannalta oleellisia kappaleita eli kertomuksia, jotka yhdessä muodostavat yhden ison kertomuksen.

Kun puhutaan tarinoista tai kertomuksista, herää helposti ajatus jostain epätodesta kuten saduista. Englanniksi narratiivit rinnastetaan usein tarkoittamaan samaa kuin sana *story* (Riessman 2008, 3), joka suomeksi käännettäessä tarkoittaa myös satua. Narratiiveilla ei kuitenkaan tarkoiteta pelkästään satuja, vaan myös todelliset, esimerkiksi elämäkerralliset tarinat ovat narratiiveja (esim. Polkinghorne 1988, 14). Tutkijat ovat kuitenkin hiegan erimielisiä siitä, minkälaiset kertomukset lasketaan narratiiveiksi (Polkinghorne 1995, 5).

Tiukemmin ajateltuna narratiivien täytyy täyttää tietyt säännöt, jotta ne sopivat narratiivien tutkimukseen. Tarinalla pitää olla esimerkiksi juoni. Psykologin ja pitkän linjan narratiivisuuden tutkijan Donald E. Polkinghornen (1988) mukaan tarinan juoni on se osa, joka tuo narratiiville sen kerronnallisen tarinan luonteen. Ilman juonta tarina ei ole tarina vaan se on vain lista, jonka yksittäiset asiat eivät ole yhteydessä toisiinsa. (Polkinghorne

1988, 18–20.) Toinen tiukan linjan säädös narratiiveista on se, että niiden on edettävä kuten tarinat yleensäkin etenevät eli niillä on oltava alku, keskikohta ja loppu (Heikkinen 2010,148). Narratiivit ovat myös aina tilanteissa ja vuorovaikutuksessa muodostuneita. Narratiivit ovat siis olemassa vain, jos sitä kertomassa on kertoja ja sen sisältöä on kuulemassa ja tulkitsemassa kuulija. (Polkinghorne 1988, 33–34; Mykkänen 2010, 38). Tätä Polkinghorne kutsuu Jakobsonin kommunikatiiviseksi teoriaksi. (Polkinghorne 1988, 33–34.)

Löyhemmin ajateltuna narratiivien ei täydy täyttää näitä ehtoja, vaan kaikki kerronnallinen aineisto käy (Heikkinen 2010,148; Riessman 2008, 4). Omassa aineistossani näen jokaisella kertomuksella olevan alun, jossa ihmiset käsittelevät lapsuuttaan. Kertomuksilla on myös keskikohta, jossa ihmiset kertovat ongelmista ja selviämisen keinoistaan ja lopussa ihmiset kuvaavat, missä he ovat nyt.

Jos ajatellaan vapaammin sitä, mitkä lasketaan narratiiveiksi, ei niiden olomuotoakaan ole tarkkaan säädetty. Kertomukset voivat olla joko kirjoitettuja tai ääneen kerrottuja. Ne voivat myös olla tutkimuksen seurauksena syntyneitä tai jo valmiina olleita kertomuksia, kuten päiväkirjamerkintöjä tai sosiaalitoimen kirjauksia. (esim. Heikkinen 2010, 148; Löytönen; Riessman 2008, 4; Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 2.) Polkinghornen mukaan narratiivien analyysissä ominaista aineistolle kuitenkin on, että kertomukset käsittelevät pitkää ajanjaksoa tai historiaa (Polkinghorne 1995, 12). Myös tapahtumien kuvaaminen ajallisesti peräkkäin eli tapahtumien kronologisuus on yksi narratiivisuuden ominaisuus. Toisaalta kronologisuus tai se, että tarinalla on alku, keskikohta ja loppu, eivät tee kertomuksesta yksinään narratiivia vaan kertomukselle tulee antaa myös erilaisia merkityksiä ja arviointeja tapahtumien kulusta. (Mykkänen 2010, 39.)

Vaikka narratiiveja ei rajattaisi tiukasti, eivät kuitenkaan mitkä tahansa tekstit täytä narratiiveista paljon kirjoittaneen Catherine Kohler Riessmanin mielestä narratiivien kriteerejä. Nykypäivänä narratiivi-sanaa käytetään esimerkiksi mediassa paljon tarkoittamaan vain lyhyitä lausuntoja, eikä tämä Riessmanin mukaan ole oikein. (Riessman 2008, 6.) Narratiivien tutkimukseen on kuitenkin syntynyt viime aikoina myös pienten kertomusten termi, jolla tarkoitetaan sitä, ettei tarinoiden tarvitse olla pitkiä tai kattaa pitkiä ajanjaksoja, vaan jo pienestä sanomasta tai lyhyestä toteamuksesta voi saada paljon asioita selville.

Esimerkiksi Alexandra Georgakopoulou (2007) käyttää pienten kertomusten termiä hyvin lyhyiden sähköpostikeskusteluiden yhteydessä. Nämä keskustelut kattavat esimerkiksi uutisen ystävän kihloihin menosta tai kertomuksen siitä, miten on antanut tuttavan kuulla todellisen mielipiteensä tästä. Näitä tarinoita yhdistää se, että ne eivät ole tapahtuneiden asioiden muistelua, koska niistä ei ole kulunut pitkää aikaa vaan usein ne ovat juuri tapahtuneet tai ne saattavat olla vasta tapahtumassa. Myös se on pienille tarinoille yhteistä, että ne ovat jotenkin liitoksissa kertojan ja kuulijan yhteiseen kokemukseen – joko tapahtuneeseen tai tulevaan. Tarinoiden taustalla saattaa siis olla pitkäkin menneisyys, joka muodostaa nykyhetken lisäksi tarinoille kontekstin. (Georgakopoulou 2007, 41–42, 148). Pienillä kertomuksilla ei ole samanlaista juonellista rakennetta eli alkua, keskikohtaa ja loppua, vaan ne voivat olla hyvin lyhyitäkin toteamuksia. Myös sanomatta jättämiset ja vastapuhe lasketaan pieniksi kertomuksiksi. (Georgakopoulou 2007, 148.) Koko elämää käsittelevät kertomukset, kuten keräämäni elämäntarinat, saattavat sisältää lyhyitä, pieniä kertomuksia. Täten edes pieniä kertomuksia ei voida enää sulkea narratiivien ulkopuolelle.

6.1.2 Mitä narratiivit ovat ja mitä niillä voi tehdä?

Narratiiveilla on voimaa vaikuttaa ihmisiin. Sopivilla kertomuksilla voidaan liikuttaa kansoja, saada suuret joukot uskomaan samaan asiaan tai antaa itsestä halutunlainen kuva. Niillä voidaan myös hauskuuttaa, viihdyttää tai jopa johtaa muita harhaan. (esim. Riessman 2008, 8–9). Ranskalainen kirjallisuudentutkija Roman Barthes kirjoittaakin, että maailmassa ei ole sellaista ihmistä, eikä ole koskaan ollutkaan, jonka elämää narratiivit eivät jollain tavalla olisi joskus koskettaneet, sillä narratiivit ovat joka puolella ja aina läsnä (Barthes 1966: teoksessa Polkinghorne 1988, 14). Elämä ja minuus nimittäin muodostuvat erilaisista kertomuksista, jotka paljastavat ihmisestä asioita, kuten sen, miten ihminen toimii tai ajattelee. Kertomuksillaan ihminen voi määritellä minkälaisen kuvan hän itsestään muille antaa. Hän voi jättää asioita kertomatta tai kertoa asioita tarkoituksensa sopien. Samalla ihminen kuitenkin muodostaa kertomuksillaan myös itselleen käsitystä siitä, minkälainen ihminen on. Toisinaan kertomusten kertominen voi paljastaa piirteitä, joita ei ole aiemmin tiedostanut. Toisin sanoen narratiivit toimivat myös ihmisen minuutta ja identiteettiä muokkaavina tekijöinä. Tämän seurauksena myös kertomukset saattavat muuttua, kun ihminen itsekin muuttuu. (Syrjälä 2010, 248; Heikkinen 2010, 145; Riessman 1993, 64.)

Narratiivien moninaisista rooleista tutkimukseni kannalta oleellisin on niiden rooli muistamisen auttamisessa ja identiteetin rakentajana. Muistamisen tukemisessa narratiivit toimivat niin, että ne jäsentävät kokemuksia, joita ei tähän mennessä ole ehkä jäsennetty, vaan ne ovat olleet kaoottisia tai vaikeasti muisteltavia. Muistelun ja kertomuksen kerroksen kautta ihmiset käsittelevät omaa menneisyyttään ja omia kokemuksiaan ja oppivat ymmärtämään itseään paremmin ja luomaan itselleen uutta identiteettiä. Identiteetti ei ole pysyvä asia, vaan se muuttuu ja kehittyy jatkuvasti läpi elämän. (Riessman 2008, 8–9.) Lieblich ym. (1998) kirjoittavatkin että psykologiassa narratiivista tutkimusta käytetään selvittämään ihmisten sisäistä elämää ja ajatuksia, joita he helpoiten ilmentävät kertomalla kertomuksia (Lieblich ym. 1998, 7). Tämän takia narratiivisuutta käytetään myös työmenetelmänä esimerkiksi psykoterapiassa (Heikkinen 2010, 152–153).

6.1.3 Sisäinen tarina ja tarinallinen kiertokulku

Vilma Hänninen (1999) käyttää omassa väitöskirjassaan käsitteitä sisäinen tarina ja tarinallinen kiertokulku. Sisäinen tarina tarkoittaa sellaista mielensisäistä tapahtumaa, jossa ihminen tulkitsee itseään kuulemiensa tarinoiden kautta, ja jonka avulla ihminen määrittelee sitä, kuka hän on, mikä hän on ja miten hän toimii. Sisäisen tarinan ja tarinallisen kiertokulun ymmärtämisen kannalta on kuitenkin oleellista ensin tuntee käsitteet sosiaalinen tarinavaranto, situaatio, draama ja kertomus.

Sosiaalisen tarinavarannon muodostavat kaikki tarinat, joita ihminen on elämänsä aikana kuullut tai lukenut. Tosin näistä tarinoista vain osa on merkityksellisiä ihmiselle ja jäävät siten paremmin mieleen. Näistä merkityksellisistä tarinoista muodostuu henkilökohtainen tarinavaranto. Situaatio puolestaan muodostuu kaikista niistä asioista, jotka jollain tavalla vaikuttavat ihmisen olemiseen. Tällaisia ovat Hännisen mukaan esimerkiksi asuinpaikka, terveydentila ja yhteiskunnan normit ja lait. Draama puolestaan on elävässä elämässä tapahtuvaa toimintaa, jota sisäinen tarina ohjaa. Toiminta ei kuitenkaan aina toteudu niin kuin sisäinen tarina sitä ohjaa, koska myös muut kuin ihminen itse vaikuttavat draamaan. Kertomus puolestaan on tarinan esitystapa, eikä siis Hännisen näkökulmasta ole sama asia kuin narratiivi eli tarina. (Hänninen 1999, 20–22; Kiuru 2015, 50–52.)

Nämä käsitteet ovat oleellisia, jotta voi ymmärtää tarinallisen kiertokulun käsitteen ja sisäisen tarinan merkityksen paremmin. Tarinallinen kiertokulku kuvaa sitä, että kaikki edellä mainitut osat vaikuttavat toisiinsa. Situaatio vaikuttaa yhdessä sosiaalisen tarinavarannon kanssa siihen tulkintaan, jonka ihminen omasta sisäisestä tarinastaan muodostaa. Sisäinen tarina puolestaan ohjaa toimintaa eli draamaa. Toiminnan seurauksena

olosuhteet, joissa ihminen toimii, saattavat muuttua eli situaatio kehittyy toisenlaiseksi, joka puolestaan muokkaa ihmisen sisäistä tarinaa. Kerronta puolestaan tuo muiden ihmisten tietoisuuteen henkilön sisäistä tarinaa ja antaa näin myös kuulijoiden tarinavarantoon lisäyksiä. (Hänninen 1999, 20–22; Kiuru 2015, 50–52.)

Sisäinen tarina tarkoittaa siis sellaisia tarinoita, jotka ihminen on omista elämäntapahtumistaan muodostanut kuulemiensa mallitarinoiden avulla. Tällaisia mallitarinoita ihminen omaksuu jatkuvasti ympäröivästä maailmasta. Esimerkiksi erilaiset kulttuurit tuottavat omanlaisiaan tarinamalleja, kuten suomalaisille on ominaista malli siitä, kuinka ihminen selviää vaikeista, lähes mahdottomista tilanteista sisun avulla. Mallit syntyvät siis muiden kertomista tarinoista, joita ihminen on kuullut. Ne auttavat hahmottamaan tilanteita, kuten mitä seuraavaksi todennäköisesti tapahtuu tai mikä on luultavimmin tilanteen lopputulos. Tähän vaikuttaa myös situaatio eli se, minkälaisissa olosuhteissa ihminen esimerkiksi tuottaa tarinaansa. Näiden yhteisvaikutuksesta syntyy sisäinen tarina, joita Hänninen tutki juuri kirjoitettujen aineistojen pohjalta omassa tutkimuksessaan. (Hänninen 1999, 21–22, 32–33, 50–51.)

Sisäistä tarinaa on tärkeä tutkia, koska se nähdään ihmisen toiminnan ohjaajana ja identiteetin luojaana sekä kertomuksien taustalla. Kertomus nimittäin on se tapa, jolla ihminen voi sanoittaa tai muuten tuoda ilmi omaa sisäistä tarinaansa muuten kuin toimintansa avulla. (Hänninen 1999, 54–55, 58.) Sisäinen tarina määrittää myös ihmisen identiteettiä, mutta kuten jo aiemmin on todettu, ei ihmisen identiteetti ole yksi ja ainoa pysyvä ominaisuus, vaan se muuttuu ja vaihtelee eri tilanteidenkin sisällä. Hänninen erottaa useampia tasoja sisäisen tarinan määrittämässä identiteetissä. Ensimmäinen näistä tasoista on toimijaminät eli eri tilanteissa ihminen omaksuu erilaisen toimijuuden. Toinen identiteetti on moraalinen identiteetti, jossa ihmisen omat arvot ohjaavat sitä, minkälaiseksi hän itsensä mieltää ja miten hän pyrkii toimimaan. Kolmas identiteetti on reflektoitu identiteetti, jolla ihminen määrittää sitä kuka hän on ja tämä identiteetti muokkautuu koko ajan. (Hänninen 1999, 61.)

6.1.4 Kontekstuaalisuus ja tulkinnallisuus

Hannu Heikkisen (2010) mukaan narratiivien kohdalla on aiheellista puhua myös konstruktivismista eli siitä, että ei ole olemassa yhtä selkeää ainoaa totuutta, vaan niin monta totuutta ja tulkintaa totuudesta kuin on tarinoitsijoitakin. (Heikkinen 2010, 146.) Koska kertomukset ovat lähtöisin tässä tapauksessa selviytyjistä ja ne kerrotaan tutkijalle, joka tekee niistä päätelmiä, on otettava huomioon, että tulkinta on aina läsnä. (Heikkinen 2010,

156; Riessman 1993, 2.) Siten myös tulkitsijan rooli on tärkeä. Saattaa olla, että tutkittavani eivät näe kertomaansa samassa valossa kuin minä tutkijana ne näen. Narratiivien tutkimuksessa onkin tehtävä ero tutkijan oman näkemyksen ja tutkittavien kertoman välille (Riessman 1993, 66).

On myös otettava huomioon asetelma, jossa kertomus kerrotaan. Pyyntöni kertoa lapsuuden vaikeuksista ja niistä selviämisestä ohjaa sitä, mitä ihmiset kertovat elämästään ja miten tärkeäksi he nostavat jotkin asiat. Saamani narratiivit ovatkin aihe-keskeisiä (topic-centered narratives) ja siten kaikki kertomusten osat ovat jotenkin sidottuja toisiinsa, ja kaikki kertomukset ovat myös keskenään sidottuja ainakin aihepiiriltään (Riessman 1993, 18). Jos olisin pyytänyt kirjoittajia kirjoittamaan elämästään ilman sen tarkempaa ohjausta, olisivat kertomukset saattaneet olla erilaisia ja niissä olisivat saattaneet korostua aivan eri kohdat ja piirteet. Saamme siis tietää vain niistä asioista, joita selviytyjät pitävät aiheen kannalta merkittävänä. Heidän elämässään saattaa olla tapahtunut monia muitakin tärkeitä asioita, mutta ne eivät pääse esille selviytymiskertomuksessa, koska selviytyjät tuovat esille sen, mitä uskovat tutkimukseni kannalta olevan tärkeää. Narratiiveille ominaista onkin se, että vaikka kertomukset muodostuvat erilaisista yksittäisistä tapahtumista, niiden tapahtumien merkitys ja painotus ovat riippuvaisia täysin kertomuksen kertojasta itsestään (Polkinghorne 1988, 160).

Kertomukseen ja sen tulkintaan vaikuttaa myös kertomuksen kerronnan konteksti. Erilaisessa kulttuurissa ja erilaisena historiallisena aikana tulkinta kertomuksesta saattaa olla aivan toisenlainen kuin mitä sillä on yritetty sanoa, koska narratiivit ovat vahvasti sidoksissa kulttuuriin ja aikaan, jossa ne kerrotaan. Kieli on vahvasti sidoksissa kulttuuriin ja jotkin ilmaisut ovat ymmärrettäviä vain siinä kulttuurissa, jossa ne on tuotettu. Anna Kulmala (2006, 319–333) tutkii väitöskirja-artikkelissaan metaforien käyttöä mielenterveyskertomuksissa. Nämä metaforat ovat oiva esimerkki siitä, miten kieli, kulttuuri ja aika ovat yhteydessä toisiinsa. Kaikkia metaforia ei kykene ymmärtämään, ellei jaa samoja kulttuurisia ja sosiaalisia ympäristöjä, joissa narratiivin kertoja ja metaforien käyttäjä on. (ks. Kulmala 2006, 331.)

Toisaalta narratiiveja voidaan käyttää myös omiin tarkoituksiinsa eli niillä voidaan pyrkiä saamaan muut ihmiset näkemään kertoja suotuisassa valossa. Tästä voidaan antaa esimerkkinä oikeudenkäynti, jossa asianajaja järjestää kertomuksen sellaiseksi, että se edustaa ennen kaikkea asiakasta ja hänen parastaan. Kertomus myös muodostetaan mahdollisimman uskottavaksi. (Riessman 2008, 8–9.) Taitava tarinankertoja ja retoriikan taitaja

voi siis päästä hyvinkin pitkälle kertomalla vakuuttavia kertomuksia, vaikkeivät ne välttämättä olisi täysin tosia.

Näin kertomukset saattavat vetää myös tutkijan mukaansa ja herättää monenlaisia tunteita (Riessman 2008, 9). Näen tutkimuksen onnistumisen kannalta tärkeänä, että kykenen pitämään omat tunteeni erillään kertomuksista, enkä antaudu liikaa niiden vietäväksi. Kertomuksiin eläytyminen on sen kannalta tärkeää, että ymmärrän, mitä kertomuksilla yritetään sanoa ja mitä kertoja yrittää saada minut näkemään, mutta en saa antaa tunteideni näkyä tutkimustuloksissa. Tutkimukseni kannalta ei ole oleellista, ovatko kertomuksissa kerrotut asiat totta, sillä ne ovat ennen kaikkea selviytyjien omia tulkintoja omasta tilanteestaan. On siis ymmärrettävä, että keräämäni selviytymiskertomukset ovat ihmisten omia kertomuksia heidän omasta elämästään, emmekä me kykene niiden avulla muodostamaan yleistettävää tietoa. Tarkoitus onkin avartaa omaa ymmärrystämme ja näkemystämme selviytymisestä ja siitä, miten asiasta ylipäätään puhutaan ja kirjoitetaan.

Antiikkiin asti ylettyvistä juuristaan huolimatta, narratiivisuus on sosiaalitieteissä vasta melko nuori tutkimusmetodi. Sen rooli sosiaalitieteiden tutkimuksessa on alkanut yleistyä vasta 1990-luvulta lähtien, mutta on siitä saakka kasvattanut jalansijaansa merkittävästi myös suomalaisessa Pro gradu -tutkimuksissa ja väitöskirjoissa (ks. esim. Hänninen 1999). (Heikkinen 2010, 144.)

Heikkisen mukaan narratiiveja voidaan käyttää tutkimuksessa kahdessa roolissa. Kertomukset toimivat tiedon välittäjinä eli lähteinä ja ymmärryksen lisääjinä. Toisaalta tutkimus auttaa muodostamaan kertomuksen maailmasta eli kertomus onkin tutkimuksen lopputulos. (Heikkinen 2010, 143). Tämä kaksinainen rooli näkyy myös analyysimenetelmissä, joita käsittelemän myöhemmin tässä luvussa.

6.2 Konstruktionismi

Narratiivien tutkimuksessa ja kokemusten tutkimuksessa yleensä on tapana ajatella tiedon luonne sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvaksi eli sosiaalisen konstruktionismin kautta.

Positivismissa ja empirismissä uskotaan, että kaikki tieto on silmillä nähtävissä tai muuten havaittavissa: olemassa ei siis voi olla sellaisia asioita, joita ei voi silmin nähdä. Sosiaalisen konstruktivismin mukaisesti uskotaan puolestaan siihen, että maailmaa ei voida ajatella niin yksinkertaisesti vaan todellisuus ja tieto ovat jokapäiväisen vuorovaikutuk-

sen tuotosta. (Burr 1995, 3–4.) Tätä voisi kutsua Vivian Burrin mukaan anti-essentialismiksi, eli millään ei ole mitään ennalta määrättyä olemusta (Burr 1995, 5) vaan kaikki asiat saavat olemuksensa sosiaalisessa kanssakäymisessä (Aittola & Raiskila 1995, 226).

Sosiaalisessa konstruktivismissa tieto muodostuu siinä ajassa ja paikassa, jossa se kerrotaan ja sen kertojan tuottamana. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei tuotettu tieto olisi totta, vaan sitä, että tieto ei ole yleistettävissä muihin tilanteisiin. Tieto on siis totta vain siinä tilanteessa, jossa se tuotetaan ja sen ihmisen näkökulmasta, joka sen tuottaa. Ihmisen käsitys omasta tilanteestaan ei vastaa välttämättä muiden käsitystä hänen tilanteestaan. Käsitys on kokijalle itselleen siinä hetkessä ja siinä paikassa koettua. Ulkopuolinen ei kuitenkaan ole kokenut asiaa samalla tavalla kuin kokija itse ja siksi käsitys saattaa olla erilainen. Nämä erilaiset näkemykset kuitenkin käyvät vuorovaikutusta keskenään ja sitä kautta luovat yhteistä käsitystä ja todellisuutta. (Berger & Luckmann 1966, 34.) Sosiaalisessa konstruktionismissa siis kyseenalaistetaan myös realismi (Burr, 1995, 6).

Omassa tutkimuksessani kertomusten sisältö on kirjoittajien omaa tulkintaa omasta tilanteestaan, eikä siis siirrettävissä muihin tilanteisiin sellaisenaan. En myöskään voi olettaa, että tieto, jonka minä saan kertomuksia lukiessani, olisi täysin sellaista, miksi kirjoittaja sen on tarkoittanut. En välttämättä tulkitse hänen kirjoitustaan hänen tarkoittamallaan tavalla. Myös selviytyjien perheet saattavat nähdä asiat täysin eri valossa, kuin miten selviytyjät ovat ne nähneet. On siis olemassa useita näkemyksiä samasta aiheesta ja minä saan niistä yhden, jonka selviytyjä minulle tarjoaa ja minä itse puolestani muodostan siitä jälleen oman näkemykseni. En siis voi olla varma, että saamani tieto on totta, mutta toisaalta sillä ei ole merkitystä, sillä en etsi totuutta vaan tutkin selviytyjien kokemuksia heidän itsensä tulkitsemina.

Toisaalta voidaanko muutenkaan määritellä sitä, mikä on totta ja todellista ja mikä ei? Sosiologien mielestä todellisuus ja tieto ovat vahvasti sidoksissa yhteiskuntaan ja kulttuuriin sekä niiden tuottamiin arvoihin. Tällöin puhutaan todellisuuden rakentumisesta sosiaalisesti. Sosiologeille on tärkeää selittää, miksi joitain asioita pidetään todellisina ja mikä tieto on itsestään selvyys. Tällainen tieto ei välttämättä ole edes paikkaansa pitävää, mutta silti siihen voidaan uskoa yhteiskunnan tasolla laajastikin. (Berger & Luckmann 1966, 13.)

Sosiaalisessa konstruktionismissa keskeistä ovat merkitykset ja merkitysjärjestelmät, kuten kieli. Tämä tarkoittaa, että aineistosta esille nousevia käsitteitä ja asioita tarkastellaan osana kulttuurista ja historiallista kontekstia eli tieto ja todellisuus ovat olemassa vain,

koska ne ovat siinä tilanteessa ja kontekstissa kielen avulla tuotettuja. (Hänninen 1999, 27; Jähi 2004, 57.) Ihmiset käyttävät kieltä apunaan luodessaan merkityksiä asioille. He käyttävät sanoja, joiden merkitykset on usein päätetty jo kauan ennen heidän syntymäänsä. Kuitenkin näiden sanojen käyttö helpottaa merkittävästi ihmisen elämää erilaisissa ympäristöissä. Kieli toisin sanoen luo ja jäsentää todellisuutta tarjoamalla yksilölle mahdollisuuden tuoda ilmi omaa todellisuuttaan tavalla, jota myös muut ymmärtävät. Kieli myös mahdollistaa sellaisista asioista puhumisen, joita ei juuri sillä hetkellä pysty näkemään. Kieli voi toisaalta myös rajoittaa asioiden kertomista, koska on asioita, kuten kielioppisääntöjä, joita tulee noudattaa. Kielioppisääntöjen lisäksi on olemassa sanoja, joita ei joissain tapauksissa sovi käyttää, jolloin asian ilmaisu mutkistuu, eikä asia välttämättä tule ymmärretyksi niin kuin on toivottu. (Berger & Luckmann 1966, 32, 49–50.) Kaikkien erilaisten kulttuurien eri kielet eivät myöskään tunne samoja asioita käsittäviä käsitteitä, jolloin oman kokemuksen ja todellisuuden selittäminen toisen kulttuurin edustajalle voi olla hyvin vaikeaa tai jopa mahdotonta (Burr 1995, 7).

Voidaan myös miettiä, olisivatko ihmiset olemassa sellaisina kuin nyt ovat, ellei heillä olisi ollut ja olisi edelleen kieltä. Toki aiemmin on ollut olemassa ihmisiä, joilla ei vielä ole ollut yhtä edistyksestä kieltä ja silti he olivat olemassa. Kuitenkaan heillä ei välttämättä ollut samanlaisia ihmisyyden piirteitä kuin nykypäivänä. Ihmisillä on toiveita, pelkoja ja uskomuksia. Voisiko siis olla niin, että näitä asioita ei olisi olemassa ilman kieltä? Kieli ei siis olisikaan vain väline, jonka avulla ihmiset kertovat kokemuksistaan muille vaan kieli olisi asia, joka tekee näiden asioiden kokemisen mahdolliseksi. (Burr 1995, 47–48.)

6.3 Narratiivien analysointi

6.3.1 Narratiivien analyysi vai narratiivinen analyysi

Narratiiveilla on analyysimenetelmissä kaksi käyttötapaa Donald E. Polkinghornen (1995) mukaan. Voidaan puhua joko narratiivisesta analyysistä tai narratiivien analyysistä. Narratiivinen analyysi (narrative analysis) tutkii aineistoa, joka koostuu erillisistä kertomuksista koskien sitä, mitä on tapahtunut ja miten on toimittu, ja tuottaa uuden kertomuksen, jolla on juoni. (Polkinghorne 1995, 5–6, 12.) Tavoitteena narratiivisessa analyysissä on siis tuottaa yksi kokonainen tarina erillisistä osasista, mikä onkin Heikkisen (2010, 150) mukaan tehnyt kaunokirjallisuuden ja tieteen rajan toisinaan epäselväksi.

Näkisin Lennart Nygrenin ja Björn Blomin (2001) omassa tutkimuksessaan käyttämän, ranskalaisen filosofi Paul Ricoeurin analyysimenetelmään perustuvan, mutta siitä muunnellun, analyysitavan sijoittuvan Polkinghornen jaottelussa narratiivisen analyysin alle, sillä tavoitteena on koota eheä esimerkkikertomus. Analyysimenetelmä koostuu kolmesta vaiheesta ja soveltuu erityisesti lyhyiden kertomusten (pienet tarinat) tulkitsemiseen. Ensimmäinen tehtävä analyysissä on lukea teksti ”naiivisti” eli pinnallisesti läpi ja kerätä sieltä kategorioita. Toisessa vaiheessa aineistolle tehdään rakenteellinen analyysi, jonka tuloksena saadaan teemoja, jotka viimeisessä vaiheessa yhdistetään ensimmäisen lukukerran kategorioihin ja saadaan lopputulokseksi ymmärrys aineiston sisällöstä. (Nygren & Blom 2001, 375–376, 378.)

Narratiivien analyysi (analysis of narratives) puolestaan tutkii kertomuksia luokittelemalla ne erilaisiin kategorioihin. Tällöin narratiivit ovat ihmisten kertomuksia, joita käytetään tutkimuksen aineistona, ja joista pyritään löytämään yhteisiä teemoja tai yhdistäviä asioita, joiden mukaan narratiivit voidaan luokitella uusiin kategorioihin. Tämä ei kuitenkaan ole analyysin ainoa tavoite, vaan tavoitteena on löytää myös mahdollisia yhteyksiä näiden kategorioiden väliltä. (Polkinghorne 1995, 5–6, 12, 14.) Catherine Kohler Riessman kirjoittaa myös, että narratiivien analyysissä tarkoituksena on selvittää sisällön lisäksi muuan muassa sitä, miten, miksi ja kenelle kertomukset on muodostettu ja kerrotaan, minkälaisia kulttuurisia taustaolettamuksia on ja pidetäänkö niitä itsestään selvinä (Riessman 2008, 11).

6.3.2 Analyysin nelikenttä

Lieblich ym. erottelevat eri tavalla narratiivien analyysikeinoja. Heidän mukaansa tekstiä tulee lukea, analysoida ja tulkita nelikentän mukaisesti. Tässä nelikentässä osina ovat kategorinen vs. holistinen ja sisältö vs. muoto. Kategorisella tarkoitetaan sitä, että kertomuksesta tai kertomuksista etsitään yhtäläisyyksiä, joista muodostetaan oma ryhmänsä. Tämä on toimiva tapa, kun halutaan nähdä, miten jokin ilmiö esiintyy kertomuksissa. Holistisessa osassa puolestaan ei etsitä teemoja, vaan teksti on kokonaisuus ja sitä tutkitaan siinä kontekstissa, jossa se kerrotaan. Tällöin kiinnostus on enemmän ihmisen kokemuksessa ilmiöstä kuin ilmiössä itsessään. Sisältöosuudessa ollaan kiinnostuneita siitä, mitä ilmiöstä kerrotaan ja muoto-osuudessa puolestaan siitä, mitä sanoja kertomuksen muodostamiseen on käytetty. (Lieblich ym. 1998, 12–13; Hänninen 2010, 166.)

Kun nämä neljä yhdistetään, saadaan aikaan holistinen-sisällöllinen analyysi, jossa tutkitaan kirjoituksia kokonaisuutena ja sisältönsä kannalta, ja holistinen-muodollinen, jossa

olla kiinnostuneita esimerkiksi juonesta tai käännekohdasta kertomuksessa. Toiset kaksi analyysiä ovat puolestaan kategorinen-sisällöllinen, jossa sisältö jaetaan eri teemoihin, eikä kokonaisuudella ole siis suurta merkitystä ja kategorinen-muodollinen, jossa kiinnostuksen kohteena ovat kielelliset keinot, kuten metaforien käyttö. (Lieblich ym. 1998 13–14). Oman aineistoni kannalta oleelliseksi näen sen, että tekstiä käsitellään kokonaisuutena ja olen enemmän kiinnostunut sen sisällöstä kuin siitä, minkälaisia sanoja sen kirjoittamiseen on käytetty. En kuitenkaan halua sulkea täysin pois sitä vaihtoehtoa, että kiinnittäisin huomiota siihenkin, miten asioista on kirjoitettu, joten en voi täysin sulkea muotoa pois.

6.3.3 Temaattinen ja rakenteellinen analyysi sekä voice-centered relational -metodi

Myös Riessman erottelee erilaisia analyysitapoja. Yksi näistä on temaattinen analyysi (thematic analysis), jonka Riessman näkee yhtenä yleisimmistä analyysitavoista. Siinä tekstiä tutkitaan sisältyksensä kannalta eli tutkitaan, mitä jostain ilmiöstä kerrotaan. Tässä analyysitavassa kieltä itsessään ei tutkita vaan tutkitaan sitä, mitä kielellä tuotetaan. Sisällön tulkintaa puolestaan ohjaa aiheeseen liittyvän teorian aiempi tuntemus. (Riessman 2008, 53, 59, 73.) Omassa aineistossani olen kiinnostunut myös tästä. Haluan löytää ne ongelmat, joista ihmiset kirjoittavat teksteissään. Tämä onkin ensimmäinen tutkimuskysymykseni: Minkälaiden ongelmien koetaan kuormittavat lapsuutta? Jokaisessa aineistoni kertomuksessa on selitetty vanhempien ongelmat ja nimetty ne. Lisäksi on myös käsitelty sitä, millä tavoin ne kuormittavat lapsuutta ja minkälaisia seurauksia tällä kuormituksella on ollut.

Temaattinen analyysi ei kuitenkaan tarjoa kattavaa analyysiä. Se erottelee sisällön ja löytää yhteneväisyydet siinä, mutta merkityksestä ei voida päätellä mitään. Riessman onkin erotellut vielä kolme muuta analyysimenetelmää. Rakenteellinen analyysi (structural analysis) kiinnittää huomiota kerrotun lisäksi kerrontatapaan, eli siihen, kuinka vetoavasti tai uskottavasti asiat on ilmaistu. Sen avulla selviää myös se, mihin temaattinen analyysi ei kyennyt vastaamaan. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, mitä merkitystä kertomuksen sisällöllä on eli kuinka tärkeää ja merkittävää sisältö kertojalle on. Riessman kuvaa tätä metodologiaa oman tutkimusesimerkinsä kautta. Tutkiessaan avioeroja hän sai temaattisella analyysillä esille hyvin syitä, jotka nähtiin eron takana. Mutta tutkiessaan narratiiveja rakenteellisella analyysillä, hän sai selville myös sen, miten eri tavoin nämä tekijät olivat näkyneet avioliiton huonontuessa ja minkälaisen roolin ne saivat avioeropäätöksen teossa. (Riessman 2008, 77, 87.)

Usein temaattinen ja rakenteellinen analyysi yhdessä sovellettuna antavatkin laajemman kuvan, kuin jos käyttäisi vain esimerkiksi temaattista analyysiä. (Riessman 2008, 77–103.) Tämän näkisin oleellisena oman tutkimukseni kannalta, koska vaikka temaattisella analyysillä saan selville sen, että perheissä on ollut köyhyyttä, alkoholismia tai mielen-terveysongelmia, en kuitenkaan saa selville sitä, minkälaisia vaikutuksia niillä on kirjoit-tajien elämään ollut. Sama koskee selviytymisen keinoja. Voin todeta, että koulu tai ys-tävät ovat auttaneet selviytymisessä, mutta missä määrin ja kuinka merkittävänä ne näyt-täytyvät selviämisen kannalta, jää tuolloin epäselväksi.

Kaksi muuta Riessmanin analyysimenetelmää eivät ole tutkimukseni kannalta merkityk-sellisiä, koska tutkin kirjoitettua aineistoa. Riessmanin dialogin tai performanssin ana-lyysi (dialogic/performance analysis) keskittyy sisällön ja sen merkityksen sijasta siihen kenelle, milloin ja mihin tarkoitukseen narratiivi on kerrottu (Riessman 2008, 105). Si-nällään kysymykset ovat tutkimukseni kannalta oleellisia, mutta analyysimetodia käyte-tään enemmänkin puhutun ja vuorovaikutteisen kerronnan analysointiin kuin kirjoitet-tuun tekstiin. Toinen näistä metodeista puolestaan keskittyy visuaaliseen analysointiin (visual analysis) eli esimerkiksi valokuvien, taiteen tai videoiden tutkimiseen (Riessman 2008, 141).

Tarja Juvonen (2015) kirjoittaa oman artikkeliväitöskirjansa johdannossa, jossa hän kä-sittelee käyttämiään analyysimenetelmiä, käyttäneensä yhtenä analyysimenetelmänä voice-centered relational -metodia, jonka alun perin ovat kehittäneet Lyn Mikel Brown ja Carol Gilligan (1993). Siinä analyysivaihe muodostuu viidestä osiosta, joissa ensimmäi-sessä tarkastellaan litteroitua aineistoa juonen näkökulmasta eli tarkastellaan kertomuksia kokonaisuutena. Toisessa vaiheessa tarkastellaan tutkijan omaa suhtautumista ja en-nakko-oletuksia tekstin suhteen. Tähän vaiheeseen liittyvät muun muassa tutkimuksen tekoon liittyvät eettiset ohjeet ja tutkijan suhtautuminen tutkimuksen tekoon. Kolmas nä-kökulma on kertojan ääni, neljäntenä tarkastellaan kertomuksissa esiintyvien henkilöiden välisiä suhteita ja viidentenä kulttuurin kontekstia ja sosiaalisia rakenteita. (Juvonen 2015, 69–73.)

7. Aineisto ja aineiston analyysi

Tässä luvussa käsittelen aineistonkeruumenetelmää, avaan hieman aineiston laatua ja lopulta kerron, miten olen aineistoa analysoinut.

7.1 Aineistonkeruu

Aineistonani tässä tutkimuksessa käytän selviytymiskertomuksia. Aineistonkeruun aloitin joulukuussa 2016 jakamalla kirjoituspyyntöni (ks. liite 1) sosiaalisessa mediassa eli Facebookissa sekä vauva.fi-keskustelupalstalla. Myös Pesäpuu ry. ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri jakoivat ystävällisesti kirjoituspyyntöni Facebook-sivuillaan.

Kirjoituspyynnössä pyysin 21–35-vuotiaita kirjoittamaan oman kertomuksensa siitä, minkälaisia ongelmia heidän vanhemmillaan on ollut, ja miten he ovat itse päässeet eroon näistä ongelmista eli selvinneet ja kenen he ovat nähneet olleen apunaan tässä selviytymisessä vai ovatko he kokeneet selviytyneensä yksin.

Näiden selviytymiskertomusten lisäksi pyysin myös mahdollisuutta haastatella kirjoittajia tai esittää tarkentavia kysymyksiä, jos tuntuu että tarvitsen lisätietoa tai tarkennusta. Aikarajaksi kirjoituksille asetin 28.2.2017. Kertomukset oli mahdollista lähettää minulle joko sähköpostilla tätä tarkoitusta varten erikseen luotuun osoitteeseen tai kirjeitse yliopiston osoitteeseen. Tarjosin myös mahdollisuuden lähettää kertomukset nimettömänä, jotta kynnyks osallistua olisi mahdollisimman matala. Tämä tietenkin sulkisi mahdolliset lisähaastattelumahdollisuudet pois.

Jatkoin kirjoituspyynnön jakoa vielä helmikuun 2016 jälkeenkin, koska vastausten pieni lukumäärä huolestutti minua. Lähetin uuden pyynnön Pesäpuu ry:n Selviytyjät-tiimille. En kuitenkaan saanut enää enempää vastauksia, joten päädyin käyttämään jo saamiani vastauksia.

7.2 Aineisto

Kirjoituspyyntöni ei tuottanut kovin suurta tulosta, sillä sain kirjallisia selviytymiskertomuksia ainoastaan kolme kappaletta. Päädyin kuitenkin siihen, että nämä kolme riittäisivät hyvin, sillä niistä saattoi jo nopealla luvullakin löytää asioita, joihin hain vastausta. Vastausten pieni määrä myös mahdollisti sen, että saatoin paneutua niihin hyvin syvästi.

Kolme kirjoitustani olivat kaikki naisilta, jotka olivat 20–30-vuotiaita. Sain tekstit sähköpostin välityksellä, josta siirsin ne Word-tiedostoksi. Kyetäkseni vertaamaan niiden pituutta muutin kaikkiin saman fontin (Times New Roman), fonttikoon (12) ja rivivälin (1,5). Lyhyin näistä kirjoituksista on lähes puolentoista liuskan mittainen ja pisin reilun viiden liuskan mittainen. Tyyli teksteissä on vapaa. Pääasiassa tekstit on kirjoitettu normaaliin kertomusmuotoon, mutta yhdessä tekstissä on käytetty ranskalaisia viivoja, lähinnä kuitenkin vain erottamaan erilaiset aihepiirit toisistaan niin, että jokainen ranskalainen viiva sisältää kuitenkin runsaasti tekstiä.

Kirjoitetussa tekstissä hyvä puoli on se, että vastaukset ovat tarkkaan mietittyjä. Kirjoittaja voi aina palata takaisin tekstin ääreen ja muuttaa kirjoittamaansa, mikäli ei olekaan siihen tyytyväinen. Puhuttua on hankalampi muuttaa. Tämä toisaalta mahdollistaa myös sen, että kirjoittaessa voi miettiä tarkkaan, mitä sanoo ja minkälaisen kuvan antaa, kun taas puheessa vastaus on välittömämpi eikä niin tarkkaan mietitty. Lennart Nygren ja Björn Blom (2001) kirjoittavat myös, että oman kertomuksen kirjoittaminen tarjoaa mahdollisuuden itsereflektioon ja oman kertomuksen käsittelyyn. Tämä johtuu siitä, että kirjoittaja voi edetä haluamassaan tahdissa, eikä silti ole muistin varassa. Hän voi aina välillä hypätä toiseen ajanjaksoon ja kuitenkin aina palata takaisin aiempaan ilman, että kertomuksesta tulee sekava. (Nygren & Blom 2001, 373.) Itse ajattelen, että kun kirjoittaja näkee kertomuksensa kirjoitettuna kokonaisuutena, se saattaa auttaa häntä huomaamaan yhteyksiä, joita hän ei välttämättä ole ennen tullut ajatelleeksi. On tärkeää huomata, että kirjoittaja kirjoittaa aina hetkessä – kuten myös puhuja – ja myöhemmin tekstiä tutkittaessa saattaa olla, että kirjoittaja ei enää ajattele samalla tavalla (Nygren & Blom 2001, 373).

7.3 Aineiston analyysi

Aloitin aineiston analyysin nimeämällä jokaisen selviytyjän, jotta kertomusten erottaminen toisistaan olisi helpompaa. Keksinkin selviytyjille nimet Nelli, Siiri ja Elsa. Aloitin analyysini lukemalla kertomukset useaan kertaan läpi. Ensin pintapuolisesti silmäilin, minkälaisia ongelmia kirjoitelmista nousee esille. Tämän jälkeen luin tarkemmin tekstejä ja niistä alkoi käydä yhä selvemmin ilmi, etteivät pintapuolisesti esiin nousseet ongelmat olleet kaikissa tapauksissa ainoita ongelmia perheillä. Merkitsin tässä vaiheessa jokaiseen kertomukseen väliotsikoita sen mukaan, mitä missäkin kappaleessa tapahtui, eli teemoitelin tapahtumia. Koin tämän helpottavan eri tekstin osiin palaamista ja eri osasten yhdistelyä, koska välillä alussa mainitut asiat nousivat uudelleen esille vasta kertomuksen lo-

pussa. Tämä otsikointi auttoi minua löytämään tekstistä helpommin ongelmien moninaisen kirjon. Tämän jälkeen aloin järjestelmällisesti käydä läpi eri ongelmia ja niiden kasautumista sekä kuormittuneisuuden aiheuttamia ongelmia selviytyjissä. Tämän jälkeen keskityin selviytymiskeinoihin ja annoin jokaisen selviytyjän tarinalle hänen selviytymistään kuvaavan otsikon. Lopuksi vielä vertailin, löytyikö kertomuksista samoja selviytymiskeinoja tai muita yhtäläisyyksiä.

Aiempi ajatteluni ohjasi odotuksiani sen suhteen, minkälaisia ongelmia perheissä esiintyisi. Odotin enemmän ”perinteisiä” sosiaalisia ongelmia, kuten päihdeongelmia ja taloudellisia vaikeuksia. Saamastani aineistosta kuitenkin vain yksi teksti sisälsi päihdeongelman ja toinen taloudellisia ongelmia ja silloinkin ne mainittiin vain lyhyesti, eikä niiden rooli korostunut ongelmien kirjossa. Toki aineistoni pienuus rajoittaa kirjoituksissa esiintyvien ongelmien määrää, mutta toisaalta olen hyvin positiivisesti yllättynyt siitä, kuinka monipuolisia vastauksia sain.

8. Selviytyjien kertomukset

Tässä luvussa käsittelen jokaisen selviytyjän kertomusta omasta elämästään omina kappaleinaan. Pyrin kuvaamaan heidän lapsuuttaan kuormittaneita tekijöitä heidän kertomuksensa pohjalta. Käsittelemällä jokaisen kirjoittajan kertomusta omana kokonaisuutenaan on helpompi hahmottaa kuormittumiseen vaikuttaneiden tekijöiden moninaisuutta. Aloitan kertomalla naisten lapsuudesta, heidän lapsuuttaan kuormittaneista tekijöistä ja siitä, minkälaisia seurauksia näistä on naisille ollut. Tämän jälkeen jokaisen kappaleen lopuksi käsittelen sitä, minkälaisia keinoja he ovat käyttäneet selviytyäkseen ja miten heidän selviytymistään voidaan kuvata.

8.1 Nellin kertomus, mutkainen tie kohti selviytymistä

Nellin kertomus alkaa sillä, että hän kuvaa heidän perheensä ongelmien saavan alkunsa äidin pitkäaikaisesta kroonisesta sairaudesta. Äidin sairaus ei Nellin kertomuksen pohjalta tekemäni tulkinnan mukaan ollut vaarallinen tai tappava, mutta se oli kivulias ja aiheutti äidin elämässä muutoksia, jotka vaikuttivat myös lapsiin. Äidin elämä muuttui pikkuhiljaa erilaiseksi ja siihen sopeutuminen vaati aikaa koko perheeltä.

Sairastuminen onkin kriisi, joka muokkaa aina ihmisen suunnitelmia tuleville päiville ja siirtää niitä. Pitkäaikaissairaus voi muuttaa vanhoja suunnitelmia tulevaisuudesta ja unelmista merkittävästi ja sitä kautta muuttaa koko elämäntulkua. Sairaus voi muuttaa myös ihmistä itseään tavalla, joka tekee vanhat unelmat ja suunnitelmat mahdottomiksi toteuttaa. Sairastuneen toimintakyky voi esimerkiksi heiketä niin, että hän joutuu lopettamaan työskentelyn. Tällöin sairaus ei myöskään ole pelkästään yksilön kannalta vaikea asia, vaan vaikuttaa myös koko lähipiiriin. (Siltala 2002, 252.)

Sairaus aiheuttikin Nellin mukaan äidillä satunnaisesti toimintakyvyttömyyttä. Käytyään läpi useita leikkauksia hän oli tovin kykenemätön huolehtimaan perheestään. Nelli oli tuolloin hyvin nuori vielä ja muistelee tilannetta:

Äitini on ollut kroonisesti sairas niin kauan kuin muistan. Terveysongelmat kuitenkin muuttuivat entistä pahemmiksi ollessani ala-asteen viimeisillä luokilla-- Äiti kävi läpi useita leikkauksia --, ja minä perheen vanhimpana lapsena jäin vastuuseen niin nuoremista sisaruksistani kuin yleisesti kotitaloudestakin. Äiti ei pystynyt edes pukemaan itseään leikkauksesta toipu-

essaan, minkä muistan hyvin traumaattisena kokemuksena vaikka näin jälkikäteen ajatellen en ymmärrä mikä minua siinä niin pelotti ja kuvotti tuolloin.

Tilanteessa vastuu perheen hyvinvoinnista lankesi nuoren Nellin harteille. Perheissä, joissa vanhemmilla on ongelmia, vastuu usein siirtyy jo varhain jopa hyvin nuorille lapsille (esim. Simonen ym. 2016, 69). Useimmiten kyseessä on perheen vanhin lapsi, joka joutuu ottamaan vastuun niin itsestään, vanhemmistaan kuin myös nuoremmista sisarusistaan. Tämä lapsuudenkokemus saattaa ilmetä aikuisuudessa esimerkiksi siten, että vastuunkantaja hakeutuu hoitamaan muita ihmisiä jopa pakonomaisesti ja hänellä on muita korkeampi riski stressaantua ja jopa palaa loppuun (Taitto 2002, 17–18).

Vastuun kantaminen ja perheen tilanne johtivat Nellin mukaan siihen, että hän sairastui ensimmäisen kerran masennukseen jo ala-asteikässä. Masennuksesta puhutaan nykypäivänä paljon ja termiä kuulee käytettävän myös arkipuheessa, jolloin se saattaa tarkoittaa lähinnä alakuloa. Masennus voidaan nähdä juuri tällaisena ohimenevänä alakuloisuutena, mutta se on vain yksi termin määritelmä. Pahimmillaan masennus voi olla vakava ja pitkäaikainen ongelma, johon voi liittyä vaikeita oireita, kuten unettomuutta, väsymystä ja jopa itsemurha-ajatuksia. (Isometsä 2017, 254–255.)

Se miten masennus määritellään, riippuu tieteenalasta. Esimerkiksi lääketieteessä kyseessä on sairaus, joka johtuu aivojen muutoksista, kun taas toiset tutkijat ovat sitä mieltä, että masennus on opittua käytöstä ja johtuu siis ympäristötekijöistä. Joidenkin tutkijoiden mielestä masennuksen määrittely sairaudeksi saattaa jopa estää sen ratkeamista ja hoitoa. (Romakkaniemi 2011, 35–37.) Toiset ovat puolestaan sitä mieltä, että masennuksen mieltäminen sairaudeksi ja siten itsestä riippumattomaksi asiaksi auttaa jopa parantumaan siitä (Tontti 2008, 121).

Masennuksen taustalla voidaan siis nähdä esimerkiksi perinnöllinen alttius, vaikkakaan yksinään masennukseen vaikuttavia geenejä ei ole kyetty toistaiseksi löytämään (Isometsä 2017, 260). On kuitenkin tutkittu, että masentuneiden vanhempien lapsilla on hyvin suuri todennäköisyys itsekkin sairastua masennukseen. Noin 40% alle 20-vuotiaista ja jopa 60% alle 25-vuotiaista nuorista sairastuu masennukseen, jos ainakin toinen vanhemmista on masentunut. (Solantaus 2012, 240.) Osaa tästä saattaa selittää kotilojen kuormittavuus.

Perinnöllisyyden lisäksi masennuksen taustalla voi olla hormonaalinen poikkeavuus tai aivojen toiminnallinen häiriö tai poikkeavuus (Isometsä 2008, 261–274). Myös psykodynaamisen teorian mukaiset selitysmallit, kuten lapsuuden traumaattiset kokemukset ja niiden käsittelemättä jättäminen sekä sosiaaliset ongelmat, kuten päihdeongelmat, taloudelliset ongelmat tai ihmissuhdeongelmat selittävät omalta osaltaan masennusta (Romakkaniemi 2011, 36, 39). Masennuksen taustalla voi myös olla se, että toisilla elämän alueilla ihmiseltä vaaditaan tai ihminen itse vaatii itseltään liikaa ja toisilla elämän alueilla on samanaikaisesti puutteita, kuten riittämättömät ihmissuhteet (Tontti 2008, 38).

Koska sairastuminen voidaan mieltää kriisinä ja kriisit saattavat altistaa masennukselle, on sairastamisella ja masennuksella nähty olevan yhteys toisiinsa. Pitkäaikaissairaudet altistavat usein masennukselle, mutta myös toisin päin eli masennus saattaa olla joidenkin sairauksien taustalla, kun ihminen ei ole masennuksen takia kykenevä hoitamaan itseään ja huolehtimaan hyvinvoinnistaan. (Romakkaniemi 2011, 39.)

Nelli kokee, ettei ollut ainoa heidän perheessään, joka masentui, vaan hän diagnosoi itse myös äidilleen masennuksen:

Krooninen sairastaminen teki myös äidistäni henkisesti sairaan. Hän ei ole koskaan tavannut yhtäkään mielenterveyden ammattilaista, mutta tunnistan hänessä itse ainakin vakavan masennuksen.

Sairauksille on yleistä se, että ne vaikuttavat ihmisen minuuteen ja aiheuttavat sitä kautta pettymyksiä ja masennusta (Siltala 2002, 253). Nellin mukaan äiti menetti kykynsä tehdä sitä, mitä oli jo pitkään tehnyt ja mihin oli tottunut. Hänellä oli ollut työpaikka, johon hän oli mennyt säännöllisesti ja yhtäkkiä sitä ei enää ollutkaan. Se oli raskasta äidille, mutta myös erityisen raskasta hänen lapsilleen, koska hän purki ongelmiaan ja pahaa mieltään lapsiin.

Hän joutui luopumaan -- [työstään, VT] kokonaan, itki päivät pitkät omaa tilannettaan ja surutta käytti meitä lapsia oman pahan olonsa purkamiseen.

Äidin sairastaminen ja sairaudesta valittaminen eivät kuitenkaan yksinään olleet ne syyt, joiden vuoksi elämä kotona tuntui Nellistä vaikealta. Kotona oli myös huono ilmapiiri, johon vaikutti äidin paha olo. Tämä saattoi olla seurausta äidin sairaudesta ja sen aiheuttamasta mielipahasta ja murheesta, mutta Nelli itse kuvaa äitiä luonteeltaan lapselliseksi ja itsekkääksi ja aina vihaiseksi.

Nellille ja hänen sisaruksilleen perheen isä oli hyvin tärkeä. Hän kuitenkin oli paljon poissa kotoa, koska oli yksityisyrittäjä ja teki paljon töitä. Tämä saattoi olla yksi syy, miksi äiti koki, että hänen täytyi kertoa lapsilleen tuskistaan ja suruistaan, koska ainoa toinen aikuinen perheessä ei ollut kuuntelemassa. Isälle työ saattoi näyttäytyä pakopaikana perheen ahdistavasta ilmapiiristä, sillä työssäkäynti usein nähdään hyväksyttävänä syynä olla poissa kotoa. Jouko Huttunen (2001) kirjoittaa siitä, kuinka perheen sisäiset roolijaot – työssäkäyvä isä, kodista huolehtiva äiti – saattavat toimia hyvin siihen saakka, kunnes jokin perheessä muuttuu, esimerkiksi jos toinen vanhempi sairastuu. Silloin perinteiset roolijaot eivät enää pääsekään toteutumaan vaan vanhempien tulisi muuttaa käytöstään niin, että mies osallistuu enemmän myös kodin- ja lastenhoitoon, ellei lähellä ole äitiä korvaavaa toista aikuista henkilöä, kuten isovanhempaa. (Huttunen 2001, 73,75.)

Nellin kertomuksesta voi lukea, että perheessä alkuperäinen jako oli se, että isä teki niin paljon töitä kuin jaksoi ja äiti, oman työnsä ohella, huolehti kodista ja lapsista. Kun äiti ei enää kyennyt tähän, olisi isän tullut muuttaa käytöstään niin, että hän huolehtisi myös kodinhoidosta sen aikaa, kun vaimo ei siihen kykene. Näin ei kuitenkaan käynyt vaan vastuu kodista ja sisaruksista siirtyi Nellille hetkellisesti.

Vaikka isä oli paljon poissa, oli hän tärkeä lapsille. Hän ei kuitenkaan kiireiltään ehtinyt osallistua lastenhoitoon ja perheen hyvinvointiin täysipainoisesti. Tällaista isätyyppiä Huttunen kutsuu passiiviseksi isäksi. Hän erottaa myös poissaolevan isän, mutta tämä ei kuvaa ehkä tarpeeksi hyvin Nellin isää, sillä poissaoleva isä ei ole läsnä edes ollessaan paikalla. (Huttunen 2001, 83,87,92.) Tästä tuskin on kyse Nellin kohdalla, sillä isän täytyi olla läsnä jollain tavalla ollessaan kotona tai muuten minkäänlaista tunnesidettä isään ei ehkä olisi syntynyt. Siitä huolimatta isä ei ollut henkisesti läsnä tarpeeksi usein tai aina tarvittaessa. Siten lapset joutuivat äidin kuuntelijoiksi:

Hän kertoi paitsi suoraan minulle myös puhelimesta minun kuulteni ystävilleen hyvin yksityiskohtaisesti siitä, kuinka suurista kivuista hän kärsi jne. Herkälle, empaattiselle lapselle se oli kaikkein raskainta.

Nelli kokee äidin tuskan katselemisen ja kuuntelemisen olleen vaikeaa, koska empaattinen ihminen tuntee myös toisen ihmisen tuskan. Toisinaan sairastunut vanhempi saattaa kaivata kuuntelijaa ja keskusteluseuraa ja hakee sitä lapsesta, vaikka lapselle ei voi antaa siitä vastuuta. Lapsen kannalta voi olla hyvin traumatisoivaa joutua kannattelemaan vanhempaansa, kun kannattelun kuuluisi tapahtua toisin päin – vanhemman vastuulla on kannatella lasta ja tukea häntä.

Kodin ilmapiiriä huononsi myös äidin väkivaltaisuus. Nellin mukaan hän joutui kokemaan ja todistamaan niin fyysistä kuin henkistäkin väkivaltaa. Fyysinen väkivalta tarkoittaa sellaista väkivaltaa, jossa toinen osapuoli esimerkiksi lyö, potkii, ravistelee tai kuristaa toista. Vakavalla fyysisellä väkivallalla voi olla hyvinkin pahoja seurauksia, kuten kuolema (Ojuri 2004, 19). Fyysinen väkivalta saattaa helposti kohdistua erityisesti lapsiin, jotka ovat esimerkiksi vilkkaita (Tupola ym. 2012, 100). Nellin mukaan hänen veljensä kohdalla oli juuri tästä kyse.

Minua myös satunnaisesti kuritettiin fyysisesti, mutta lähinnä fyysinen väkivalta keskittyi - - nuorempaan veljeen, joka ADHD:nsa vuoksi koetteli äitini hermoja kaikkein eniten.

Henkinen väkivalta puolestaan on monipuolinen ilmiö, joka muistuttaa hyvin paljon kiusaamista ja onkin sitä. Henkinen väkivalta ilmenee muun muassa toisen pilkkaamisena, nolaamisena julkisella paikalla, eristämisenä tai konkreettisena liikkumisen estämisenä, alistamisena tai fyysisellä väkivallalla uhkailemisena (Ojuri 2004, 20). Lapsiin kohdistuessaan henkinen väkivalta ilmenee siten, että lapselle tahallaan aiheutetaan pahaa mieltä erilaisin keinoin. Näitä keinoja on esimerkiksi alentava suhtautuminen lapseen, lapsen nimittely, huutaminen, kiroileminen, kiristäminen tai esimerkiksi väkivallalla uhkaaminen. (Holmberg 2000, 11.) Nelli kertoo äitinsä käyttäneen häneen ja hänen sisaruksiinsa henkistä väkivaltaa, joka ilmeni syyttelynä, huutamisena, nöyryyttämisenä ja manipulointina:

Äitini on myös hyvin emotionaalisesti manipuloiva, ja henkinen väkivalta oli jatkuvasti läsnä lapsuudessani ja nuoruudessani. - - Silloin kun äiti halusi olla erityisen ilkeä, hän manipuloi isän mukaan kulloiseenkin riitaan omalle puolelleen (siitäkin huolimatta että äiti itse olisi ollut väärässä). Me lapset rakastimme kaikki isää aivan erityisen paljon, joten hänen vihansa tuntui kaikkein pahimmalta rangaistukselta. Äiti kun oli meille aina vihainen, joten sillä ei enää ollut erityisemmin merkitystä.

Selviytyminen Nellin kertomuksessa alkoi selkeällä pesäerolla vanhemmista, kun hän ensimmäisen tilaisuuden tultua muutti toiselle paikkakunnalle käydäkseen lukiota. Hän ei halunnut käydä kotona kovinkaan usein vaan pysytteli uudella paikkakunnalla mahdollisimman paljon vedoten pitkään välimatkaan. Välimatka ei kuitenkaan auttanut ainoastaan konkreettisesti vaan myös henkisesti. Nelli kokee saaneensa siitä lisää voimaa ja rohkeutta sanoa äidilleen vastaan.

Mutta etäältä oli helppo alkaa vetää rajoja. Minulla oli rohkeutta sanoa äidille vastaan vain puhelimesta, ja lopulta puhelutkin kävivät yhä harvemmiksi ja harvemmiksi. Pakenin äitiä kasvattamalla etäisyyttä välillämme miten vain pystyin.

Isä oli Nellille aina ollut tärkeä, mutta mielipideriita hänen ja isän välillä katkaisi lopulta väkisin myös heidän yhteytensä. Sisaruksiinsa Nelli ei tuntenut koskaan kovin suurta läheisyyden tunnetta. Hän kokee vahvasti, että yksi syy, miksi hän on kyennyt selviytymään mielenterveysongelmistaan ja lapsuudestaan on ollut selkeä pesäero vanhempiin.

Olen pystynyt tähän ensinnäkin sen ansiosta että olen rajoittanut yhteydenpitoa vanhempiini rajusti. En koskaan tee aloitetta itse ja käyn vanhempieni kotona maksimissaan kaksi kertaa vuodessa. En kerro heille henkilökohtaisesta elämästäni ja jos äiti aloittaa itsestään puhumisen, lakkaan keskittymästä puheluun ja kirjaudun henkisesti ulos tilanteesta kunnes se on ohi.

Pesäerossa ei siis ole kyse ainoastaan siitä, että muuttaa tavaransa pois toisen asunnosta ja alkaa huolehtia itse kaikista itseensä liittyvistä asioista, kuten kotitöistä. Tässä tapauksessa pesäero tarkoitti etäisyyden ottoa vanhemmista niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. On paljon vaikeampaa vältellä riitoja ja vanhemman yhteydenottoja, jos ne tapahtuvat kasvokkain kuin jos ne tapahtuvat puhelimen välityksellä. Pitkä fyysinen välimatka puolestaan antaa tekosyyntä pitää etäisyyttä, mutta samalla tarjoaa myös itselle etäisyyttä tilanteeseen, joka kotona vallitsee ja mahdollisesti uuden perspektiivin asioihin. Toisinaan on helpompaa tarkastella asioita etäältä.

Muutto pois kotoa ei kuitenkaan poistanut sitä pahoinvointia, jonka lapsuus oli Nellille tuottanut, ja hän masentuikin pian uudelleen ja sairastui myös syömishäiriöön, joka kulkee vahvasti käsikädessä mielenterveysongelmien, kuten masennuksen kanssa (Savukoski 2008, 35).

Nelli ei erikseen kerro, mistä syömishäiriöstä on kyse. Syömishäiriön, kuten esimerkiksi anoreksian taustalla voi Marika Savukosken (2008) mukaan olla jokin stressaava tilanne, joka laukaisee anoreksian. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi vanhempien ero, läheisen kuolema tai muutto pois kotoa. Myös vääristynyt minäkäsitys, joka vaikuttaa itsetuntoon, altistaa anoreksialle. Usein myös taipumus ahdistukseen tai lapsuudenkodin heikko tai ankara tapa ilmaista tunteita, on nähty anoreksian taustalla. Tällöin nuori ei esimerkiksi uskalla tai voi näyttää tunteitaan vaan pataa ne sisäänsä. Perheen tapa ilmaista tunteita vaikuttaa myös nuoren minäkäsitykseen. Minäkäsitys saattaa kärsiä, mikäli lapsi ei ole

saanut vanhemmiltaan hyväksyntää ja rakkautta siinä määrin kuin olisi tarpeellista, jotta lapsen itsetunto kehittyisi. Huono minäkäsitys puolestaan johtaa siihen, että ihminen ei enää hallitse omaa elämäänsä vaan kokee tarpeelliseksi rangaista itseään. (Savukoski 2008, 31–32, 88.) Yhtenä tällaisena rankaisukeinona voidaan nähdä esimerkiksi juuri itsensä näännyttäminen.

Perheen sisäiset ongelmat ja niiden vaikutukset perheen tunteiden ilmaisuun ja tunneilmapiiriin lukeutuvat syömishäiriölle altistaviin tekijöihin (Savukoski 2008, 78). Nelli oli muuttanut pois kotoa ja aloittanut uuden elämän eri kaupungissa ja uudessa koulussa. Muutto vieraaseen kaupunkiin koetaan yleensä ainakin jossain määrin stressaavana, mutta Nelli suhtautui muuttoon myös helpotuksena, koska hänen ei enää tarvinnut olla kotona ja kuunnella äidin mielipahaa. Lapsuudenkodin tunneilmapiiri ei tulkintani mukaan ollut Nellin kasvua tukeva, sillä Nelli ei millään tavalla tuo esille sitä, että häntä olisi kehuttu tai rakastettu lapsena kovin paljon. Hän sanoo rakastaneensa isäänsä ja isä oli kaikille lapsille tärkeä, mutta isä teki töitä niin paljon, ettei häneltä riittänyt aikaa lapsilleen siinä määrin kuin olisi tarvittu. Kiireen ja sen, että vanhemmilla ei ole aikaa lapsille, onkin myös nähty toimivan yhtenä anoreksian taustatekijänä (Savukoski 2008, 78). Myös kuten Nelli itse kuvaa, hän oli herkkä ja empaattinen lapsi. Tällaisilla lapsilla saattaa olla taipumusta tunneherkkyyteen eli siihen, että lapsi aistii muita vahvemmin ympäristön välittämät tunteet ja pyrkii miellyttämään muita ja toimimaan aina oikein (Savukoski 2008, 78, 88).

Toisinaan anoreksiassa on kyse myös huomiohakuisuudesta. Sairastunut kaipaa edes jonkinlaista huomiota läheisiltään. (Savukoski 2008, 32.) Tämä ei kuitenkaan näyttäytyä kovin todennäköisenä syynä Nellin kohdalla.

Sairastuin lukiossa masennukseen ja syömishäiriöön, mutta en koskaan ker-tonut perheelleni tästä mitään. Tiesin, ettei tukea kotoa tulisi ja pahimmassa tapauksessa he olisivat pakottaneet minut muuttamaan takaisin kotiin.

Nelli ei siis tukeutunut perheen apuun silloin kun olisi sitä tarvinnut, koska ei uskonut avun olevan sellaista kuin olisi tarvinnut. Sen sijaan hankalassa elämänvaiheessa Nelliä auttoivat uudet ystävät, joita uusi kaupunki ja uudet kuviot olivat tuoneet. Heistä tulikin Nellille erittäin tärkeitä.

Mutta sain lukiosta myös itselleni sen perheen jota en ollut koskaan saanut kotona. Ystäväni tukivat minua ja auttoivat minua, pitivät hengissä, auttoi-vat hakemaan apua. Lukiossa löysin paikkani maailmassa ja jätin kylmästi

taakseni kaiken sen mikä lapsuudessaani satutti minua.-- Toisekseen vahvojen ystävyysuhteiden rakentaminen on luonut minulle turvaverkon jota minulla ei muuten olisi ja on antanut minulle rohkeutta tavoitella elämässä sitä mitä haluan. Ystäväni ovat minulle paljon tärkeämpiä kuin yksikään perheenjäsen.

Nykyään Nelliä auttaa yleisesti, mutta myös erityisesti kotona käydessä, myös erityinen ystävä.

Lisäksi uskon että päätökseni hankkia koira kun muutin yliopistoon oli yksi elämäni parhaimpia. Koirani osoittama rakkaus ja kiintymys ja tuoma turva ovat olleet lohtunani ja auttaneet läpi niidenkin aikojen, kun olisin oikeasti vain halunnut kuolla. Koirani on toisaalta myös auttanut rakentamaan siltä minun ja vanhempieni välille, sillä koirani on ainoa täysin turvallinen aihe josta voimme yhdessä puhua. Koirani on suojakilpeni kun käyn vanhempieni luona, sillä he keskittyvät vain koiraani ja koirastani voi puhua heti, kun minua alkaa pelottaa puheenaiheen muuten kääntyvän johonkin liian herkkään tai vakavaan.

Nelli tukeutui kuitenkin ystävien avun lisäksi ulkopuolisen apuun ja näkeekin tämän avun oleellisena selviytymisen kannalta. Hän epäilee, ettei välttämättä olisi tässä pisteessä, jos ei olisi saanut oikeanlaista apua.

Olen tavannut lukuisia terapeutteja ja psykologeja ja vaikka en ole koskaan saanut intensiivistä, todellista terapiaa, olen silti tiedostanut omat ongelmiani ja hakenut niihin ratkaisua. Ammattimaisella avulla ja tuella on ehdottomasti ollut rooli omassa toipumisessani ja siinä, että olen saanut käsitellä lapsuuden vaikeita kokemuksia rakentavasti ja ylipäättään tajunnut etteivät äitini toimintamallit ole koskaan olleet oikeita tai terveitä. Jos minulle ei olisi kukaan koskaan sanonut, että se miten äitini minua on kohdellut ja kasvattanut on ollut väärin, syyttäisin varmasti edelleen äidin sijaan itseäni kaikesta.

Tästä lainauksesta on mahdollista nähdä se, mistä ulkopuolisen avussa pohjimmiltaan on kyse. Ulkopuolinen ammattilainen tunnistaa ja tietää erinäisiä toimintamalleja ja ymmärtää sen minkälaisia vaikutuksia niillä on. Siksi he yleensä myös tietävät miten toimia ja osaavat tukea ja auttaa.

Nellin selviytymistä kuvaa mutkainen tie. Hänen selviytymistään on hidastanut masennus sekä syömishäiriö, jotka vaikeuttivat hänen elämäänsä. Toisaalta näiden ongelmien seurauksena hän on myös löytänyt oikeita ystäviä ja oikeanlaista apua, jotka molemmat ovat mahdollistaneet hänen selviytymisensä. Hän ei täysin uskalla todeta olevansa selviytynyt, sillä hän ei voi tietää – kuten kukaan ei voi – mitä tulevaisuus vielä tuo tullessaan. Elämä on kuitenkin opettanut hänelle, että mitä ikinä eteen tuleekaan, hän on valmis selviämään niistäkin vastoinkäymisistä.

En uskalla julistaa olevani vieläkään täysin vapaa omista mielenterveyden ongelmistani, mutta olen onnellisempi ja tasapainoisempi kuin koskaan ja tiedän selviytyväni siitäkin, jos mielenterveyteni sattuisi tästä huononemaan.

8.2 Siirin kertomus, selviytynyt saatuaan tarpeeksi

Äitien ja tyttärien väliset suhteet eivät yleensä ole pelkästään onnea ja iloa, vaan niihin sisältyy myös hankalia piirteitä, pettymyksiä, surua, vihaa ja kiukkua. Äidit usein toistavat sellaista käytöstä tyttäriään kohtaan, jota lapsena itse ovat kokeneet. Lisäksi jokaisella äidillä on valtaa lapseensa, jonka avulla lapsesta on tarkoitus kasvattaa hyvä ihminen. (esim. Laurila 1996; Vainikainen 2009.) Siirin kertomuksessa korostuu paikoitellen hyvinkin vaikea äiti-tytär-suhte, jossa äiti käytti valtaansa väärin ja jota vaikeutti entisestään äidin persoonallisuushäiriö, jonka Siiri näkee ensisijaiseksi syyksi kuormittuneeseen lapsuuteensa:

Äitini on narsisti. Tarkalleen ottaen sellainen narsisti, jonka on aina oltava oikeassa kaikessa; jonka on aina saatava kaikki huomio; ja joka olettaa, että minun, siis ainoan tyttären, pitäisi aina olla hänen apunaan ja tukenaan, ymmärtää ja kuunnella, ja ettei minulla voi tai saa olla mitään muuta, tai ainakaan mitään muuta sellaista, mitä hän ei hyväksy.

Siirin äiti oli yksinhuoltaja ja he elivät kahdestaan. Siiri kertoo olleensa hyvin sidottu äitiinsä lapsuudessaan, sillä äidille Siiri oli seuralainen ja ainoa perheenjäsen. He tekivät paljon asioita yhdessä, osittain koska äiti esti Siiriä olemasta ikäistensä kanssa ja osittain siksi, että Siiri itsekään ei ollut kovin innostunut aina viettämään aikaansa muualla kuin kotona.

Hyvinä päivinä äitini on kertonut, että kun olin pieni, en koskaan halunnut mennä mihinkään yksin, esimerkiksi kauppareissulla roikuin koko ajan äidissäni vaikka hän olisi kehottanut minua menemään katsomaan jotain käytävän toisella puolella. Olen pitänyt tätä loogisena, koska en koskaan ollut kovin sosiaalinen – jälkepäin olen ymmärtänyt, että äitini käytös vaikutti tähän, sillä hän ei päästänyt minua leikkimään sellaisten lasten kanssa joissa oli "jotain vikaa", ja keksi aina tekemistä kotona yhdessä (äitini rakastaa lautapelejä, ja minä olen kuulemma "vain huono häviöjä" kun en halunnut pelata).

Toisaalta äidin halu viettää yhteistä aikaa meni joskus äärimmäisyyksiin ja hän turvautui liioitteluun saadakseen sen mitä halusi.

Kun 12-kesäisenä halusin pysyä kotona lukemassa Harry Potteria, äitini uhkasi pakottavansa minut perheterapiaan, koska ei ollut normaalia, että 12-vuotias haluaa viettää kesäloman lukemalla kirjoja sen sijaan, että lähetsi äidin kanssa kiertelemään Suomen maatilamuseoita. Kuitenkin jos kieltäydyin lähtemästä kaverin mökille -- oli äitini tyytyväinen ja heti keksimässä tekemistä vain meille kahdelle.

Siirin kertomuksessa äiti kuvautuu hyvin riippuvaiseksi Siiristä. Hän eli omaa elämäänsä Siirin kautta, kannusti häntä tekemään sellaisia asioita, jotka häneltä itseltään oli evätty lapsuudessa, jopa vasten Siirin tahtoa. Siirin kokemuksen mukaan äiti tuki vain niitä asioita, jotka koki itselleen tärkeiksi, eikä kannustanut niissä asioissa, joista Siiri itse oli kiinnostunut. Ongelmaksi muodostui myös äidin suhtautuminen isään ja muihin Siirille läheisiin ihmisiin.

Kaikki ylläkuvatut piirteet ovat narsismille tyypillisiä piirteitä. Sosiaalipsykologi Janne Viljamaa (2015) kuvaa teoksensa, joka käsittelee vanhemman narsismin vaikutuksia lapsen elämään, ensimmäisissä luvuissa suurinta osaa Siirin kokemista tilanteista äitinsä kanssa. Juuri äidin narsismi on erityisen vahingoittavaa lapsen kannalta, koska usein äiti on lähivanhempi pienelle lapselle, aivan kuten Siirinkin tapauksessa (Viljamaa 2015, 101).

Vanhemman tehtävänä on kannustaa ja tukea lastaan. Sillä tavalla lapsi oppii siihen, että on olemassa ihmisiä, jotka uskovat häneen ja silloin myös lapsen itsetunto kehittyy. Narsistille on tyypillistä haukkua ja nolata lapsi jopa julkisesti. On kuitenkin asioita, joissa

vanhempi kannustaa ja kehuu, jolloin lapsen on vaikea ennakoida sitä, minkälaista palautetta hän milloinkin saa. (Viljamaa 2015, 9.) Myös Siiri sai kokea haukkumisen ja nolaamisen ja kehujen välisen epätasapainoin ja ennakoimattomuuden.

Olin lapsena ylipainoinen, ja äitini kommentoi tätä aina sopivaan väliin. Muistan kertoneeni, että halusin tanssitunneille (tykkäsin aina musiikista ja tanssista), ja äitini sanoi ettei minusta tule koskaan tanssijaa, sillä olen "liian läski". Kun lauloin -- matineassa, äitini sanoi vain, että "parantamisen varaa olisi" sen sijaan, että olisi edes kehunut rohkeuttani.

Minun oli aina pakko piirtää, ja äitini kritisoi piirroksiani kuin ammattilainen; mutta esitellessään kuviani muille, hän kehui niitä maailman tappiin, ja kertoi kaikille miten taitava piirtäjä olen--

Siirin kertomuksesta saa kuvan, että äiti koki Siirin itsensä jatkeena ja elämisen välikappaleena, mikä on tyypillistä yleensäkin narsistisesta persoonallisuushäiriöstä kärsiville vanhemmille (Viljamaa 2015, 9). Se on kuitenkin tyypillistä myös monissa äiti-tytärsuhteissa, joissa äiti haluaa kokea sellaisia asioita, joita itse ei koskaan lapsena tullut kokeeksi (Vainikainen 2009, 30–31; Laurila 1996, 36–37). Siiri kuvaa olleensa hyvä piirtämään ja siihen äiti kannusti häntä, koska hän ei itse ollut saanut nuorempana harrastaa taiteita, vaikka olisi halunnut. Kun Siiri kuitenkin kyllästyi piirtämiseen, eikä halunnut enää jatkaa, äiti suuttui Siirin mukaan silmittömästi, koska olisi aivan välttämättä halunnut, että Siiri jatkaa piirtämistä. Se oli yksi asia, josta äiti saattoi ylpeillä muille ja Siiri oli riistänyt sen mahdollisuuden häneltä. Äiti kuitenkin jatkoi taiteen esittelyä muille vielä kauan sen jälkeen ja vain väitti taiteen olevan uutta, vaikka se ei sitä ollut.

Viljamaan (2015, 107) näkemys on, että narsisti ei kannusta lastaan opiskelemaan ainaakaan, jos omat opinnot ovat jääneet vähäisiksi. Tässä suhteessa Siirin äiti oli kuitenkin poikkeus. Hän itse oli Siirin mukaan opiskellut jonkin verran yliopistotasoisia kursseja, muttei ikinä ollut valmistunut. Siitä huolimatta hän kannusti ja tuki omalla tavallaan Siiriä koulun käynnissä.

On hyvä, että sain koulua varten äidiltä tukea; mutta vain, jos kotiin tuotiin kympejä. Jos arvosanat putosivat, äiti vihoitteli viikkokaupalla, ja kävi valittamassa rehtorille. Jos opettajat eivät kuunnelleet äitini valituksia, he olivat huonoja opettajia. Äitini myös väitti minulle opettajieni kritisoinen osaamistani, että saisi minut tekemään enemmän töitä.

Siiri kertoo, että äiti pyrki huonontamaan Siirin suhdetta isäänsä kritisoidulla ja haukkumalla isää Siirille. Hän esimerkiksi selitti Siirille, ettei isä ollut kykenevä huolehtimaan hänestä, koska oli lievästi alkoholisoitunut. Siirin mukaan äiti käytti isää myös hyväkseen siinä suhteessa, että hän kanteli isälle, jos Siiri oli tehnyt jotain, mistä äiti ei pitänyt ja sai isän uskomaan, että Siiri oli käyttäytynyt huonosti. Isästä tuli siitä huolimatta Siirille tärkeä myöhemmin elämässä. Viljamaan mukaan, jos lapsen suhde toiseen vanhempaan on hyvä, pyrkii narsisti usein puuttumaan siihen suhteeseen ja huonontamaan sitä. Hän saattaa jopa onnistua siinä, koska narsistit ovat usein hyvin vakuuttavia ja taitavia valehtelemaan. (Viljamaa 2015, 14.)

*Isääni äitini kritisoi aina. -- Kaikesta huolimatta äitini tapasi ilmoittaa isäl-
leni aina, kun olin käynyt hänen hermoilleen, kertoen oman versionsa isäl-
leni ja käskien häntä tekemään jotain. Ennen kuin isäni ymmärsi, että ky-
seessä oli äidin versio tapahtumista, hän yritti yleensä hieman säittää minua
("yritä nyt olla käymättä äidin hermoille").*

Äidin uskottavien vakuuttelujen seurauksena Siiri oli myös pitkään puhumatta parhaalle ystävälleen.

*Äitini takia melkein menetin parhaan ystäväni, sillä äitini puhui minut us-
komaan, että ystävä oli tahallaan yrittänyt pahoittaa minun mieleni, kun ei
-- [hyvästä syystä, VT] jaksanut kuunnella keskustelua minun henkisestä
pahoinvoinnistani ("mutta äitihän osaa auttaa!"). Pistin välit kaverin
kanssa pois, mutta onneksi melkein vuoden tauon jälkeen ystäväni tuli koti-
ovelleni etsimään minua, että voisimme puhua. Olemme nyt entistä lähei-
semmät, kuin sisarukset, ja ihmettelemme usein äitini käytöstä vieläkin.*

Siirin mukaan hänen lapsuudessaan oli myös taloudellisia ongelmia. Ensin Siirin äiti opiskeli ja sen jälkeen hän oli työttömänä pitkään, joten rahaa ei ollut aina riittämiin, vaan Siirin äiti joutui lainaamaan sitä. Syytä työttömyyteen Siiri ei kerro, mutta äiti kuitenkin syytti taloudellisista ongelmista Siiriä. Ongelmana olikin, että äiti ei koskaan ollut valmis hyväksymään omia virheitään ja kantamaan niistä vastuuta. Narsistisessa persoonalli-
suushäiriössä ihminen haluaa olla paras kaikessa ja jos näin ei ole, ei syy kuitenkaan ole ihmisessä itsessään vaan jossakussa muussa (Viljamaa 2015, 12). Vaikka syyllistäminen on usein äiti-tytär-suhteessa käytössä oleva kasvatuskeino (Laurila 1996, 84; Vainikainen 2009, 90) voidaan se kuitenkin nähdä myös henkisen väkivallan yhtenä muotona sen

mennessä liian pitkälle (Naisten, Linja 2017). Henkinen väkivalta on usein liitoksissa fyysiseen väkivaltaan: joko siihen liittyy fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa tai fyysisen väkivallan seurauksena ihmisen henkinen hyvinvointi kärsii. Erityisesti naiset kokevat fyysisen väkivallan myös vahvasti henkisesti. Myös henkisestä väkivallasta saattaa olla fyysisiä seurauksia. Henkisessä väkivallassa uhri alistetaan, hänet nolataan julkisesti, häntä haukutaan ja hänen liikkumistaan voidaan estää. Väkivallan ei tarvitse olla edes runsasta vaan jo vähäisellä väkivallalla on syvät vaikutukset ihmiseen. (Ojuri 2004, 20.)

Minua on myös jatkuvasti muistutettu siitä, että koko ikäni opiskelijana tai pitkäaikaistyöttömänä ollut äitini on "joutunut ottamaan lainaa" voidakseen maksaa minun elättämiseni. Ymmärrän, ettei lainan ottaminen ole kauhean mukavaa kun ei ole mistä sitä lyhentää - mutta äitini käytti lainan osatakseen minulle leluja uusien vaatteiden tai ruoan sijaan, sillä halusi "ostaa" rakkauteni.

Äidin ja tyttären roolit olivat Siirin kertomuksen mukaan vääristyneet perheessä. Äiti oli usein se, jonka piti saada enemmän huomiota itselleen ja jonka täytyi saada olla oikeassa ja joka ei ollut valmis tekemään kompromissia. Perheen ongelmana ei siis välttämättä yksistään ollutkaan äidin narsismi vaan se, että äiti ei osannut asettua omaan rooliinsa kasvattajana, tukijana ja huomion antajana.

Kun minä ja äidin miesystävä välttelimme osallistumasta keskusteluun, äiti sai (taas) yskäkohtauksen, jota varten jonkun piti hakea vettä ja lääkkeitä keittiöstä. Kymmenen vuoden sisään yskäkohtaus tapahtui aina, kun äitiä alkoi suututtaa, kun äitiä ei huomioitu, tai kun äidin kanssa oltiin eri mieltä. (Äidin on pitänyt esimerkiksi olla oikeassa siitä, onko taivas sininen vai sinivihreä. En ole koskaan voinut puhua yliopisto-opinnoista äidille, koska hän ei sietäisi sitä, että tiedän jotain enemmän kuin hän.)

Siiri kokee myös saaneensa kuulla siitä, että hän oli vaikea vauva ja hänen äitinsä joutui uhraamaan paljon hänen vuokseen.

Huonoina päivinä äitini on kertonut, että halusi jättää minut kuumalle hellalle, kun vauvana itkin kurkku suorana korvatulehdus- ja laktoosi-intoleranssikipujen takia. Kuulemma olin "niin vaikea", ettei äidilläni voinut olla sosiaalista elämää. --

Äitini pitää sitä jotenkin jumalattomana palkkion arvoisena suorituksena, että ei tappanut minua vauvana, ja minun pitäisi olla siitä jotenkin kiitollinen.

Siiri kertoo yrittäneensä ottaa pesäeron äitiin muuttamalla pois kotoa jo 16-vuotiaana. Perheen ongelmat eivät kuitenkaan jääneet lapsuudenkotiin vaan seurasivat Siiriä myös uuteen kotiin. Lapsuuden huonot kokemukset ja äidin negatiivinen suhtautuminen ovat Siirin kokemuksen mukaan hänen mielenterveysongelmiensa taustalla. Siirille kodin tilanne aiheutti useampia mielenterveysongelmia:

Näin muutamana esimerkkinä äidin käytös ei kuulosta kovin vakavalta. Minulle äidin käytös kuitenkin aiheutti jatkuvan stressitilan, pahensi masennusta ja insomniala [unettomuus VT], ja aiheutti pitkälti dissosiativisen häiriön--.

Lapsuuden olosuhteet sekä ihmissuhdeongelmat onkin nähty tekijöinä, jotka selittävät masennusta (Romakkaniemi 2011, 115). Siiri kokee, että häntä kiusattiin koulussa, koska hänellä ei ollut perheen rahatilanteen takia kunnollisia vaatteita. Suhde äitiin ei ollut myöskään niin hyvä, että se olisi tukenut ja kannatellut Siiriä huonojen aikojen läpi, vaan lähinnä vain vaikeutti tilannetta.

Kun vein äidin 17-vuotiaana mukaan psykologille dissosiativisen häiriön, kliinisen masennuksen ja insomnian takia, äitini sanoi lääkärille, että "tyttärellä on vain villi mielikuvitus." (Äitini yritti sitten itse ratkoa ongelmani: "sinun pitää vain nukkua enemmän", "kyllä minuakin välillä masentaa", "minulla on ollut sinun takiasi tosi rankkoja kausia.")

Niinpä Siiri pyrki eroon äidistä lopullisesti muuttamalla toiselle paikkakunnalle opiskelemaan. Hän siis kasvatti välimatkaa niin fyysisesti kuin henkisesti. Välimatka ei kuitenkaan toiminut täysin toivotulla tavalla, koska nuorena opiskelijana rahaa ei ollut aina kaikkiin tarpeisiin riittävästi.

Taloudellinen väkivalta tarkoittaa sitä, että väkivaltaa käyttävä osapuoli käyttää valtaansa ja päättää miten toinen saa käyttää rahojaan tai rajoittaa niiden käyttöä esimerkiksi viemällä ne. Taloudellinen väkivalta voi myös kohdistua toisen osapuolen omaisuuteen ja ilmetä esimerkiksi omaisuuden tarkoituksellisen tuhoamisena. (Kaittila 2017, 39.) Taloudellisen väkivallan kohdalla on kuitenkin hieman hankala erottaa, mikä voidaan laskea

lapsen kohdistuvaksi taloudelliseksi väkivallaksi ja mikä normaaliksi, lapsen rahankäyttöä sääteleväksi toiminnaksi. Useammassa lähteessä taloudellista väkivaltaa ei mielletäkään lapsen kohdistuvan väkivallan muodoksi (ks.esim. Holmberg 2000, THL 2016b). Puhtaasta taloudellisesta väkivallasta ei välttämättä Siirinkään tilanteessa ollut kyse, mutta raha oli pitkään ollut syyllistämisen väline Siirin äidille ja nousi entistä suurempaan rooliin, kun Siiri muutti muualle.

Äitini soitteli minulle päivittäin, ja kyseli, tulisinko viikonloppuna käymään, jos hän maksaisi junaliput. Äitini oli ollut työttömänä monta vuotta, eikä hänellä ollut varaa ylimääräiseen. Silti hän lähetti minulle rahaa ja lupasi maksaa bussi- ja junaliput jos tulisin käymään. Tiesin, että jos otan rahat vastaan, äitini syyllistäisi minua myöhemmin omista vaikeuksistaan ja siitä, ettei hänellä ole mihinkään varaa. Samasta syystä olin viimeiset kaksi vuotta maksanut omat vuokravakuuteni kesätyöpalkoista, tai pyytänyt isältäni apua, sillä isäni ei syyllistä rahoista.

Viljamaa kirjoittaakin, että nuoret pyrkivät irtautumaan narsistivanhemmastaan niin taloudellisesti, sosiaalisesti kuin emotionaalisestikin, jotta vanhempi ei pääse manipuloidaan, saati korostamaan omaa tarpeellisuuttaan, kun lapsi ei pärjääkään ilman häntä. Narsisti ei myöskään anna koskaan todella lahjaa, vaan sen arvo muistetaan pitkään ja siitä muistutetaan myös. (Viljamaa 2015, 39, 74.)

Siiri kokee, että edes äidin rahojen välttely ei kuitenkaan estänyt äitiä käyttämästä rahaa aiheuttaakseen pahaa mieltä Siirille. Lainattuaan isovanhemmalta rahaa äkilliseen tarpeeseen joutui Siiri jälleen äidin syytösten kohteeksi.

--olin kuitenkin joutunut lainaamaan 300 euroa vuokravakuuteen - - Olin luvannut siirtää rahat heti takaisin, - - Äitini lähetti minulle yllättäen sähköpostia väittäen, että olin lainannut 800 euroa, ja että minun pitäisi maksaa se takaisin heti. Kysyin äidiltä, mistä ihmeestä tämä summa oikein tuli, sillä olin lainannut vain 300 euroa. Äiti väitti, että olin velkaa kahden edellisen asunnon vuokravakuuksista! Selitin äidille, että olin kyllä maksanut ne aivan itse, ja kysyin haluaisiko hän nähdä kuitit. Äiti tuskin edes luki viestejäni, vaan vastasi kutsumalla minua hävyttömäksi, ja muistuttamalla, mitä kaikkea hän on eteeni tehnyt.

Äitiä ei siis estänyt edes se, ettei asia oikeastaan kuulunut hänelle, sillä rahat eivät olleet hänen. Hän näki tilaisuuden päästä syyttämään Siiriä ja korostamaan omaa asemaansa

Siirin äitinä, ja tarttui siihen. Tämä oli viimeinen pisara Siirille. Lopulliseen eroon pääsyyn Siiri sai apua ystävältään.

Oman äitinsä kanssa vuosikymmeniä taistellut opiskelijakaveri kehotti, että annan tilanteen rauhoittua, menen kotiin, ja vastaan äidille vasta myöhemmin - ja että sanon äidille tarvitsevani tauon yhteydenotossa kunnes tilanne on ohi ja voin paremmin. Kirjoitin äidille pitkän vastauksen selittäen, että en henkisesti pysty käsittelemään äitini ongelmia, ja että hänen käytöksensä muistuttaa jatkuvasti enemmän oman äitinsä käytöstä, mitä äiti on koko elämäni kritisoinut ja mistä hän on minulle valittanut. Kehotin myös äitiä rauhoittumaan ja miettimään mitä oikein on tapahtunut, ja hankkimaan apua. Lopuksi ilmoitin, että en vastaisi enää puheluihin ja viesteihin kunnes olisin siihen itse valmis.

Äiti-tytär-suhteissa lasten on toisinaan vaikea päästä irti äideistään, vaikka he olisivat jo aikuisia. Äidin valta tyttäreeseen saattaa jatkua hyvin pitkään, aina siihen saakka, kunnes tytär itse kokee tarpeelliseksi päästä irti äidin vallasta. Silloin ainoaksi keinoksi saattaa jäädä tehdä vanhemmalle hyvin selväksi, ettei ole enää äidin pieni tyttö vaan jo aikuinen nainen. Tätä Laurila (1996) kuvaa osuvasti: ”Kun kerran uskalletaan räjäyttää pommi kunnolla, loppuvat elämää jäytävät pikkuräjähdykset.” (Laurila 1996, 216.) Juuri näin toimi myös Siiri oman äitinsä kanssa.

Siiri kertoo päätyneensä siis täysin katkaisemaan välit äitiinsä. Hän oli jo aiemmin ottanut fyysisesti etäisyyttä äitiinsä, mutta nyt hänen onnistui kasvattaa myös henkistä välimatkaa. Tämä olikin ratkaiseva käänne Siirin selviytymisessä. Tähän asti hän oli edennyt tilanne tilanteelta selviytyen aina yhdestä riidasta ja hankaluudesta kerrallaan, kunnes tilanteita oli kertynyt liikaa ja Siiri sai tarpeekseen. Tämä käännekohta oli merkittävä, sillä hänen olonsa helpottui välittömästi, eikä hän välttämättä olisi kyennyt siihen ilman ystäväänsä, joka tarjosi hänelle neuvoja ja vertaistukea. Kun hän lopulta uskaltautui ”räjäyttämään pommin”, hänen olonsa parani välittömästi:

Seuraavana päivänä samainen opiskelijakaveri kertoi minulle, ettei ollut koskaan nähnyt minua niin iloisena ja hyvinvoivana. Tuntui kuin kaikki ongelmat ja vuosien paino olisivat lähteneet kertaheitolla hartioiltani. -- Välien poikki laittaminen oli paras päätökseni. Kuuntelen mieluummin ihmisten hämmästyä siitä, etten ole väleissä äitiini kuin kuuntelisin äitiäni.

Selviytymisessä Siiriä tukivat hänen ystävänsä ja hänen isänsä. Isä tarjosi omanlaisensa vanhemman mallin ja tavat suhtautua asioihin, mistä Siiri on kiitollinen. Hän on myös tarjonnut kuuntelevan korvan ja samalla kuitenkin ymmärtänyt itsekin, mistä Siiri puhuu, koska on elänyt myös Siirin äidin kanssa.

Aikuisena olen myös tajunnut, että rakkauteni puujalkavitseihin ja jouluun, jolloin vain istutaan sohvilla syömässä suklaata ja katsomassa telkkaria tulevat isältäni, ja suhteemme on hyvin läheinen. Puhumme myös isäni kanssa usein äidistäni.

Ystävät tai erityisesti yksi hyvä ystävä ovat olleet Siirille tärkeitä. Siirin äiti lähes sai aikaan välirikon Siirin ja tämän parhaimman ystävän välille, mutta onneksi Siiri ja hänen ystävänsä onnistuivat sopimaan väärinkäsitykset ja ovat yhä ystäviä. Siiri uskoo ystävän olevan syy, miksi hän on edelleen elossa, sillä he ovat hyvin läheisiä.

Siiri sai apua myös ulkopuoliselta taholta käydessään keskustelemassa psykologin kanssa mielenterveysongelmiensa takia. Suurta apua hän löysi internetistä ja kirjallisuudesta, jotka auttoivat häntä näkemään todellisen tilanteen ja sen, minkälaisia vaikutuksia hänen lapsuudellaan on saattanut häneen olla. Tämäkin tiedonhaku tapahtui vasta, kun hänen elämässään oli tapahtunut käännekohta. Eräs tapahtuma oli saanut hänet ajattelemaan omaa suhtautumistaan tapahtuneeseen ja tunteitaan.

Tunteeni järkyttivät minua, ja aloin etsiä netistä apua kateellisuuden käsittelyyn - törmäten sattumalla muutamaan erilaiseen kirjaan, jossa käsitelään nimenomaan narsistiäitejä ja heidän tyttäriään. Onnistuin tämän materiaalin avulla tunnistamaan, mistä omat ongelmani johtuivat, ja paremmin käsittelemään, mitä äitini narsismi on oikeastaan tehnyt minulle.

Tämä kirjallisuus on ehkä osaltaan ollut ohjaamassa sitä, mitä Siiri on kertomuksessaan käsitellyt ja minulle myös kirjoittanut. Tässä voitaisiin käyttää mallitarinan käsitettä (ks. Hänninen 1999, 95). Mallitarina tai kulttuurinen mallitarina on esimerkiksi asiantuntijoiden lausuntoihin tai kulttuurisesti normaaleiksi miellettyihin ajattelumalleihin perustuva tarina, joka ohjaa ihmisten ajatusmaailmaa. Mallitarinat omalta osaltaan tukevat ihmisten pyrkimystä muodostaa kertomuksia elämästään, mutta saattavat toisaalta myös rajoittaa kertomisen mahdollisuuksia. Siiri perehtyi muutamaan tällaiseen mallitarinaan ja alkoi niiden pohjalta jäsentää elämäänsä ja kokemuksiaan.

Vaikka Siirillä menee nyt paremmin ja irtautuminen äidistä sujuu, on kuormittanut lapsuus kuitenkin aiheuttanut Siirille pelon siitä, että jonain päivänä hänestä itsestäänkin ilmenee kyseisiä piirteitä. Siirin äiti kasvoi itse perheessä, jonka äitiä Siiri kuvailee narsistiksi. Hän on siis oppinut siihen, että vanhemmalla on valtaa ja vanhempi voi ja saa alistaa lastaan haluamallaan tavalla. Hän ei välttämättä osaa osoittaa sympatiaa ja rakkautta, koska ei ole niitä saanut. Näitä piirteitä Viljamaa kuvaa narsismin taustatekijöiksi. (Viljamaa 2015, 54.) Siten myös Siirillä olisi suuri alttius kärsiä samoista piirteistä kuin hänen äitinsäkin. Toisaalta hän itse tiedostaa tämän.

Pelkään kuitenkin, että oma käytökseni heijastaa hänen käytöstään. En pysty ylläpitämään rakkaussuhdetta, sillä pelkään, että minusta tulee kuin äitini, ja että vaatisin aina kaiken huomion itseeni. En myöskään pysty edes ajattelemaan, että hankkisin itse lapsia, sillä pelkään, että minusta tulisi äitini. Tiedän, että ongelman tiedostaminen on jo askel parempaan suuntaan, mutta en halua, että kukaan joutuisi kärsimään samalla tavalla minun takiani.

Siirin äiti sai narsistisen persoonallisuushäiriön diagnoosin sen jälkeen, kun Siiri oli katkaissut heidän välinsä. He eivät olleet puhuneet, ainoastaan lähettäneet tekstiviestejä, kun Siiri sai viestin äidiltään, jossa hän kertoi diagnoosista. Äiti ei kuitenkaan vielä silloinkaan ollut valmis myöntämään, että heidän välirikkonsa tai Siirin kuormittunut lapsuus olisi ollut hänen vaikeuksistaan johtuvaa, vaan hän syytti siitä omaa äitiään, josta äiti oli Siirin lapsuudessa valittanut hänelle.

Viimeksi vastasin viestiin, jossa äiti kertoi omasta narsismidiagnoosistaan. Kerroin hänelle, että on hyvä, että äiti on saanut apua, mutta että en ole vielä valmis tapaamaan. Äitini vastasi syyttämällä kaikista virheistään omaa äitiään - eihän hän ole koskaan itse mitään väärin tehnyt.

Siirin selviytymiskertomusta kuvaa mielestäni hyvin ilmaisu ”tarpeeksi saaminen”. Viimeinen riita äidin kanssa oli Siirille liikaa ja hän tajusi, ettei elämä voinut jatkua enää samalla tavalla. Aiemmin Siiri ei ehkä ollut ollut vielä täysin valmis, mutta tuolloin saatuaan ystäviltään tukea ja ymmärrettyään, ettei hän yksinkertaisesti enää jaksaa jatkaa niin, hän kykeni tekemään sen, mistä oli jo kauan haaveillut. Nyt Siiri opiskelee jo toista tutkintoa ja on edelleen yhteyksissä isäänsä.

8.3 Elsan kertomus, selviytyminen hengissä pysymistä

Elsan kertomus alkaa Elsan kuvauksella isän alkoholismista, päihteiden käytöstä ja elämän muuttumisesta pikkuhiljaa rankemmaksi.

Alle 10- vuotiaana muistan isän enemmän kellariin vetäytyvänä sammuneena tai vahvasti päihtyneenä isänä.-- Isä joi alkuun pelkät viikonloput ja lomat, siirtyi täysipäiväisesti juomaan minun ollessa noin 11 vuotta. Alkoholiholien ohelle tulivat tällöin myös psykelääkkeet ja kasvava aggressiivisuus.

Päihteillä tarkoitetaan päihtymykseen käytettäviä aineita, jotka vaikuttavat ihmisen ruumiintoihin ja mieleen. Tällaisia päihteitä ovat alkoholi, erilaiset lääkkeet, joita käytetään ei-lääkinnällisessä tarkoituksessa, huumausaineet, kuten kannabis tai amfetamiini sekä tupakka. Päihteitä, lähinnä alkoholia, voidaan käyttää myös maltillisesti, mutta tässä kappaleessa keskityn päihteiden ongelmakäyttöön, sillä Elsan isä ei käyttänyt päihteitä maltillisesti vaan ongelmallisesti.

Päihdeongelman määrittäminen ei ole helppoa ja se riippuukin paljon kulttuurista ja ympäristöstä. Toisinaan myös taloudellisella ja yhteiskunnallisella asemalla on merkitystä. Köyhät määrittyvät rikkaita helpommin päihdeongelmallisiksi. (Itäpuisto 2001, 47–48.) Totuus kuitenkin on, että myös varakkaissa perheissä on päihdeongelmia. Ne kytetään kuitenkin salaamaan paremmin ja pidempään ja lapsien kohtalo jää helpommin piiloon, kuin vähävaraisemmissa perheissä. (Holmberg 2003, 11.) Miehet määrittyvät naisia helpommin ja aiemmin alkoholisteiksi ulkopuolisen silmissä, kun taas naiset määrittävät itse itsensä varhaisemmassa vaiheessa alkoholistiksi, mutta pitävät sen ulkopuolisilta piilossa pidempään. (Itäpuisto 2001, 47–48.) Päihdeperheissä eli perheissä, joissa käytetään joko alkoholia tai huumeita, enemmistö päihteidenkäyttäjistä on isiä, mutta myös päihteitä käyttäviä äitejä on. Äidit useimmiten peittelevät päihdeongelmaansa, kun taas isät käyttävät päihteitä näkyvämmiin. (Holmberg 2003, 12.) Tähän viittaa myös toinen tutkimus, jossa on tutkittu vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamia haittoja. Tutkimuksessa todettiin, että isän juominen aiheuttaa useammin (72%) haittaa kuin äidin juominen (34%) (Takala & Ilva 2012, 178). Elsankin perheessä päihdeongelma keskittyi enemmän isään, sillä vaikka Elsan äidilläkin oli ongelmia, päihteet eivät kuitenkaan vaikuttaneet olevan yksi niistä.

Aina kuitenkaan ei tarvitse olla edes alkoholisti, jotta päihteidenkäytöstä muodostuu lapsille haittaa. Maritta Itäpuisto (2001) on omassa tutkimuksessaan todennut, että myös

kulttuurin hyväksymästä käyttötavasta saattaa aiheutua lapsille ongelmia. Tällä tarkoitetaan tapaa, jossa vanhemmat juovat humalahakuisesti ja humalaan asti ja käyttäytyvät sellaisella tavalla, joka ei ole heille ominaista, mutta tekevät sitä kuitenkin vain silloin tällöin. Tällöin voidaan alkoholismiin sijaan puhua ongelmasta alkoholin käytössä. (Itäpuisto 2001,42, 50–51, 59.)

Vuonna 2009 tutkittiin, että jopa joka neljäs suomalainen kokee, että lapsuudenperheessä on ollut ongelmaa alkoholin käytössä (Roine & Ilva 2010, 26; Holmila & Ilva 2010, 47). On myös laskettu, että Suomessa olisi tällä hetkellä noin 65000-70000 lasta, joiden vanhemmista vähintään toisella on ongelma päihteiden kanssa. Suurin osa näistä päihdeongelmista (70–80%) on alkoholiongelmia ja loput lääke- ja huumeongelmia tai näiden sekä alkoholin sekakäyttöä. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016, 84–85.) Alkoholi onkin yksi yleisimmistä huostaanottojen taustalla vaikuttavista tekijöistä (Roine & Ilva 2010, 26; Holmila & Ilva 2010, 47), sillä alkoholi on yksi merkittävimmistä ja yleisimmistä vanhemmuutta heikentävistä tekijöistä (Itäpuisto 2001, 135).

Myös Elsan tapauksessa isän päihdeongelma heikensi tämän vanhemmuutta. Siitä huolimatta Elsalla on myös hyviä muistoja isästään.

Isä oli lempeä ollessaan läsnä. Viereen sai mennä ja lähellä sai olla.

Maritta Itäpuisto kirjoittaakin, että ongelmainen vanhempi ei tule aina määritellyksi pelkästään ongelmansa kautta, vaan lapset näkevät vanhemmissa myös hyvää (Itäpuisto 2001, 51). Myös Simosen ym. tutkimuksesta käy ilmi, että myös alkoholia käyttävä vanhempi voi olla lapselle tärkeä ja rakas ja voi toimia hyvänäkin vanhempana (Simonen ym. 2016, 74).

Elsan kertomuksessa isän päihdeongelma ei kuitenkaan ollut ainoa perheen ongelma vaan isä kärsi myös vakavista mielenterveysongelmista. Elsan isä oli masentunut, harhaluuloinen ja mustasukkainen ja yritti useaan otteeseen itsemurhaa erilaisin keinoin.

[Isä, VT] Yritti toistuvasti itsemurhaa viinalla ja lääkkeillä, harkitsi itsensä ampumista säilyttämällä asetta sängyn vieressä, sekä yritti itsemurhaa hukuttautumalla hyppäämällä koskeen.

Elsan isän masennuksen taustalla saattoi olla hänen päihdeongelmansa. Päihteet ovat nimittäin yksi merkittävä tekijä, minkä nähdään vaikuttavan masennuksen kehittymiseen (Romakkaniemi 2011, 39). Psykiatri Matti O. Huttunen (2015) toteaa artikkelissaan, että masennus on kaksi kertaa yleisempää päihdeongelmaisilla ja toisaalta masentuneilla

on useammin päihdeongelmia. Esimerkiksi alkoholilla voidaan joskus yrittää helpottaa masennusoireita. Toisaalta alkoholinkäyttö saattaa myös aiheuttaa niitä. (Huttunen 2015.)

Mielenterveysongelmat ja isän päihteiden runsas käyttö johtivat siihen, että Elsa joutui todistamaan myös isän väkivaltaisuutta.

Ollessani 12 vuotta isän alkoholismin syventyessä täysipäiväiseksi ja mukana lääkkeet, isä oli myös vihainen ja aggressiivinen.

Väkivallalle ja erityisesti fyysiselle väkivallalle altistaviksi tekijöiksi onkin mainittu päihteidenkäyttö sekä mielenterveysongelmat (Tupola ym. 2012, 100). Myös Maritta Itäpuisto toteaa tutkimuksessaan, että puolet hänen haastattelemistaan aikuisista oli joutunut juovan vanhemman käyttämän väkivallan kohteeksi lapsuudessaan. (Itäpuisto 2001, 58.) Lisäksi Lasinen lapsuus -kyselyyn vuonna 2009 vastanneista lapsista joka neljäs oli todistanut väkivaltaa ja joka kymmenes oli ollut väkivallan kohteena (Roine & Ilva 2010, 34). On siis yleistä, että päihteidenkäyttö johtaa väkivaltaisuuksiin.

[Isä, VT] Esimerkiksi hajotti kirveellä ovia, koska ne olivat lukossa. Nosti minut seinälle koska halusi minulta oluen. Kävi veljien päälle.

Toisaalta Elsan perheessä isä ei ollut ainoa, joka käytti väkivaltaa. Myös äiti käytti fyysisistä väkivaltaa, antoi selkään ja tukisti. Siinä missä isä riehui ja hajotti paikkoja, äiti käytti myös henkistä väkivaltaa. Hän alisti lapsia henkisesti sekä syyllisti heitä erinäisistä asioista. Elsa kuvaakin äitiään kertomuksessaan väsyneeksi ja psyykkisesti oireilevaksi. Tämä oireilu hänen mukaansa johti väkivaltaiseen käytökseen.

Väkivallalle altistuminen eli sen näkeminen on myös eräs henkisen väkivallan muoto ja saattaa olla aivan yhtä traumatisoivaa lapselle kuin se, että joutuisi itse väkivallan uhriksi. Tällöin kotona on levotonta ja pelottavaa olla, eikä koskaan voi olla varma, joutuuko itse seuraavaksi uhriksi. (Holmberg 2000, 12.) Elsa kuvaa kertomuksessaan myös tätä:

Lisäksi vierestä seuraaminen kun toisia lapsia kuritettiin. Katsoin vierestä - - huutoa ja itkua äidin antaessa selkään toisille lapsille.

Elsaa kuvaa sitä, että molemmat vanhemmat käyttivät väkivaltaa ja välillä he toimivat myös yhdessä.

Ajoittain isä piti kiinni ja äiti löi kuritustilanteessa.

Elsan mukaan vanhemmat kokivat siis tarpeelliseksi yhdistää voimansa kuristustilanteissa ja asettuivat yhdessä lapsia vastaan. Tällöin kumpikaan vanhemmista ei ollut antamassa tukeaan tai puolustamassa lapsia. On tutkittu, että lasta ja nuorta suojaa vanhempien päihteidenkäyttötilanteissa se, että edes toinen vanhempi antaa huomiota ja aikaa lapselle tai lapsi saa sitä joltain toiselta aikuiselta. Myös se suojaa lapsia, jos vanhemmat yhtäläillä asettavat rajoja lapsille kuin osoittavat läheisyyttä ja hoivaa. (Takala & Ilva 2012, 180.) Lapsen kehityksen kannalta olennaista on vanhempien tarjoama turvallisuus, jolloin vanhemmat huolehtivat lapsesta, hänen tarpeistaan ja hänen turvallisuudestaan (Taitto 2002, 19). Elsan perheessä tämä ei toteutunut.

Elsa kuvaa perheen ilmapiiriä huonoksi, kun kummastakaan vanhemmasta ei ollut tarjoamaan lapsille tukea ja turvaa vaikeassa tilanteessa vaan lapset joutuivat selviämään yksinään.

Yleinen turvattomuus. Kiristynyt ilmapiiri oli herkästi tunnistettavissa, ahdisti tietämättä syytä, itsenäisesti etsin itselleni ruokaa ja vaatteita. Esimerkiksi alakouluikäisenä söin aamupalaksi itsetehtyä taikinaa johon sekoitin siis sokeria jauhoja ja kananmunia.

Elsan kokema kaltoinkohtelu ei kertomuksen perusteella jäänyt siis vain fyysiseen ja henkiseen väkivaltaan. Äidin väsymys ja henkinen pahoinvointi ja isän päihteidenkäyttö ja mielenterveysongelmat estivät vanhempia hoitamasta lapsia kunnolla. Silloin kun he eivät käyttäytyneet väkivaltaisesti lapsiaan kohtaan, he saattoivat täysin unohtaa lastensa tarpeet. He siis laiminlöivät Elsaa niin, että Elsa ei kokenut oloaan kotona turvalliseksi ja joutui huolehtimaan vaatetuksestaan ja syömisestään. Päihde- ja mielenterveysongelmallisille perheille onkin yleistä, että lapset kokevat olonsa turvattomaksi ja heidän saamansa konkreettinen ja emotionaalinen hoiva eivät ole riittäviä (Orjasniemi & Kurvinen 2017, 134).

Elsalle selviytyminen tarkoitti sitä, että hänen tuli oppia oma-aloitteiseksi niin kuin monet laiminlyödyt, päihdeperheiden lapset oppivat (esim. Jähi 2004). Toisaalta fyysinen laiminlyönti ei välttämättä ollut se, joka jätti syvimmät jäljet. Elsa kuvaa äitiään itsekkääksi ihmiseksi, jolta ei saanut tukea ja turvaa silloin kun sitä eniten tarvitsi.

Äiti oli myös itseks, jos pelotti öisin, ei viereen saanut mennä nukkumaan koska äiti suuttuu. Äiti huolehti enemmän itsestään kuin lapsista.

Elsan kertomuksessa kuvastuu se, kuinka merkittävää olisi lapsien kannalta ollut, että edes toinen vanhemmista olisi ollut hyvinvoiva ja kyennyt hoitamaan lapsia sekä olemaan heille apuna ja tukena toisen vanhemman painiessa ongelmiansa kanssa. Kirjoittaessaan äidistään Elsa tuntuu suhtautuvan häneen jopa jyrkemmin kuin isäänsä. Isäänsä hän kuvaa ajoittain jopa lempeäksi, mutta äitiään itsekkääksi, eikä Elsalla ole hyvää sanottavaa hänestä. Ehkäpä äidin kyvyttömyys suojella ja huolehtia Elsasta silloin kun isä joutui ongelmiansa kierteeseen, teki äidistä jopa huonomman vanhemman Elsan silmissä kuin isästä, joka kuitenkin oli selkeästi ongelmaisempi vanhemmista. Vaikka Holmberg (2003, 17) kuvaakin, että päihteettömän vanhemman voi olla vaikea kerätä voimavaroja muuhun kuin omaan hyvinvointiinsa ja mahdollisesti päihteidenkäyttäjistä huolehtimiseen, ei se lapsen maailmassa ole oikeutus sille, että kukaan ei huolehdi hänestä. Siten oli helpompi ehkä ymmärtää isää, jolla oli näkyvä ongelma, kuin äitiä, jonka ongelma ei ilmennyt aivan yhtä konkreettisella tavalla.

Jos toisella perheen vanhemmista on paljon ongelmia, jää toisen vanhemman tehtäväksi toimia korjaavana vanhempana eli huolehtia siitä, että lapsi saa myös hyvän vanhemmuuden esimerkin. Näin ei kuitenkaan aina ole ja silloin muut ihmissuhteet ja niiden merkitys korostuvat. Elsalla selviytymistä tukivat ystävät ja parisuhde, jotka ovat osoittaneet, miten elämää voi elää myös toisella tavalla. Kuitenkin, ennen kuin Elsa löysi hyviä ystäviä ja vakaan elämän, hän oireili jonkin aikaan nuoruudessaan.

Nuoruusaika oli levotonta. Käytin päihteitä ja minulla oli paljon ihmissuhteita.

Päihteidenkäytön kohdalla on yleistä, että ongelman ajatellaan periytyvän vanhemmalta lapselle ja näin toki myös toisinaan käy. Itäpuisto kuitenkin toteaa, että usein periytyminen ajatellaan olevan lähes automaattista, eikä tätä kyseenalaisteta. (Itäpuisto 2001, 78–79.) Myös Simonen ym. (2016) sekä Raitasalo ym. (2016) toteavat, että vanhempien päihteidenkäytön aiheuttaman henkisen pahoinvoinnin seurauksena monelle aiheutuu esimerkiksi käytöshäiriöitä, syömisongelmia, mielenterveysongelmia tai runsasta päihteidenkäyttöä erityisesti nuoruusiässä (Simonen ym. 2016, 70; Raitasalo ym. 2016, 91). En kuitenkaan voi väittää, että Elsan kohdalla nuoruuden runsas päihteidenkäyttö ja muut ongelmat olisivat suoraan seurausta isän juomisesta tai lääkkeiden käytöstä. Tämä oli vain yksi ongelma monien joukossa ja usein erityisesti sosiaalisten ongelmien kausaalisuhteet ovat epäselviä. Ongelmat voivat olla seurausta toisesta ongelmasta tai sitten ne saattavat olla syy tälle ongelmalle. Tästä esimerkkinä voidaan käyttää esimerkiksi masennuksen ja alkoholismin kausaalisuhteita (ks. luku 8.3; Huttunen 2015).

Kansainvälisessä tutkimuksessa on osoitettu myös, että ongelmallisesti päihteitä käyttävien vanhempien lasten koulutustaso ja koulumenestys jäävät usein alhaisiksi. Samaa on todettu myös aiemmin Suomessa tehdyissä tutkimuksissa. (Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016, 91.) Elsan kertomus osittain tukee, mutta on osittain ristiriidassa tämän tutkimustuloksen kanssa. Elsalle koulunkäynti oli tapa, jolla hän yritti hoitaa pahaa oloaan. Hänellä pahoinvointi kuitenkin ilmeni enemmänkin ylisuorittamisessa kuin häiriökäytöksenä tai luvattomina poissaoloina. Hän toteaa reagoineensa lapsuuden ja nuoruuden ongelmiin sillä, että hän yritti pärjätä aina hyvin kaikessa ja suuntautui lopulta opiskelemaan korkeakouluun ja purki pahaa oloaan myös tekemällä työtä.

Oireilin ylisuorittamisella vuosien ajan, opiskelin sosiaalia laa korkeilla arvosanoilla ja työntölla.

Vaikka opiskelu ja työnteko olivat tapoja oireilla, ne olivat myös selviytymiskeinoja, jotka Elsan mukaan auttoivat häntä.

Koen osaltani selvinneeni myös sen ansiosta, että hakeuduin sosiaalia laalle ja käänsin opitut asiat vahvuudeksi ihmisiä kohdatessa ja työskennellessä alkoholistien parissa.

Päihteidenkäytön periytymisestä puhuttaessa tai kirjoitettaessa ei sovi unohtaa myöskään sitä, että on myös niitä, jotka selviytyvät, eivätkä käytä päihteitä liiallisesti (Itäpuisto 2001, 78–79). Se, miten lapsuutta kuormittavasta päihteidenkäytöstä selvitään, riippuu pitkälti lapsesta itsestään ja hänen saamastaan tuesta. On niitä, jotka perivät vanhempien päihteidenkäyttötavan. On myös niitä, jotka selviävät menestyviksi, terveiksi aikuisiksi (Holmila & Ilva 2010, 47) ja sitten on niitä, jotka kokeilevat ensin vanhempien tapaa, mutta päätyvät kuitenkin toiseen vaihtoehtoon. Näin kävi myös Elsalle. Hänen elämässään tapahtui käänne, joka osoitti hänelle uusia asioita hänen elämästään ja sai hänet ymmärtämään, minkälaisia vaikutuksia hänen kokemallaan lapsuudella oli ollut.

-- isä kuoli tupakasta lähteneessä tulipalossa, jonka jälkeen hakeuduin ensimmäistä kertaa psykiatrian puolelle masennusoireiden vuoksi. Aloitin tiiviin kuntoutuspsykoterapian joka jatkunut kaksi vuotta. Käytin masennuslääkkeitä--

Masennus voi olla periytyvä, mutta sen taustalla saattavat olla myös kuormittavat elämäntilanteet, elämän aikana kasautuneet vastoinkäymiset, joita ei ole käsitelty tai muutokset läheissuhteissa (Romakkaniemi 2011, 39; Tontti 2008, 38.) Elsa kuvaa kaikkia

edellä mainittuja taustatekijöitä kertomuksessaan. Elsan isä oli masentunut ja itsetuhoi-
nen, joten kyseessä saattoi olla periytyvä alttius. Kuitenkin Elsa koki myös kuormitta-
vuutta runsaasti, sillä hänen lapsuuttaan vaikeuttivat monenlaiset vastoinkäymiset ja on-
gelmat, kuten se, että molemmat hänen vanhempansa olivat väkivaltaisia häntä ja hänen
veljiään kohtaan sekä laiminlöivät heitä niin fyysisesti kuin psyykkisesti. Elsalla masen-
nus ilmeni kuitenkin vasta sitten, kun hänen isänsä kuoli yllättäen. Tästä selviämiseen
Elsa tarvitsi ulkopuolisen apua ja kokee sen merkittäväksi tekijäksi selviytymisensä kan-
nalta.

*Psykoterapia ja lääkitys, avoin puhuminen ja ammatillinen tuki ovat olleet
selviytymiseni edellytys.*

Ennen hoitoon hakeutumista hän kuitenkin joutui käymään läpi käännekohdan elämäs-
sään, mikä pakotti hänet ymmärtämään, että hänellä ei ollut kaikki hyvin. Tämä on yleistä
masennuspotilailla. Ennen kuin hakeutuu hoitoon, saattaa mennä kauan, kun ihminen
vain yrittää sinnitellä ja pärjätä yksin. Hakeutuminen koetaan vaikeaksi, mutta kun lo-
pulta sen saa tehtyä, on myös helpotus suuri. Hankalaa ulkopuolisen avun hakemisessa
voi olla erityisesti ajatus omien asioiden kertomisesta ulkopuoliselle. (Romakkaniemi
2011, 130–131.)

Elsan selviytymistä kuvaa siis selviytyminen hengissä. Hänen kertomuksessaan korostuu
vahvasti ongelmien kasautuminen, mikä ei niinkään kuvaa Nellin tai Siirin kertomuksia.
Elsan lapsuutta kuormittivat useat päällekkäiset ongelmat, joista yksikään ei ollut toista
merkittävämpi kuormittaja. Siten Elsan oli opittava jo varhain selviytymään niin arkisista
asioista, päihtyneestä isästä, poissaolevasta äidistä kuin myös väkivaltaisista kohtaami-
sista vanhempiensa kanssa. Maritta Itäpuisto (2005) kirjoittaa omassa väitöskirjassaan
siitä, että usein lapsen puolustaminen väkivaltaisen vanhemman hyökkäyksiltä jää ei-vä-
kivaltaisen, ei-päihkeitä käyttävän vanhemman tehtäväksi (Itäpuisto 2005, 99). Elsan koh-
dalla näin ei kuitenkaan käynyt, sillä hänen mukaansa äiti ei suojellut häntä isältä vaan
osallistui itsekin tähän samaiseen toimintaan. Se puolestaan johti siihen, että ainoa, joka
saattoi suojella Elsaa isältä, oli Elsa itse. Elsa ei kuitenkaan kerro, miten hän väisteli ti-
lanteita, joissa vanhemmat olivat väkivaltaisia. Itäpuisto (2005,100) erottelee omassa tut-
kimuksessaan nuorille itsenäisen selviytymisen tavaksi pois lähtemisen. Molemmat toiset
tutkimukseeni osallistuneet ovatkin kertoneet muuttaneensa pois kotoa henkistä väkival-
taa käyttävän vanhemman luota, mutta Elsa ei kyseistä keinoa kerro käyttäneensä.

Elsa kuitenkin tukeutui ystäviin ja ulkopuoliseen apuun ja näkee näiden auttaneen häntä selviytymään tähän hetkeen.

Nykyelämäni on vakaata, en käytä päihteitä ja toimin - - [sosiaalialalla, VT].

9. Lopuksi

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, minkälaisien ongelmien ihmiset kokevat kuormittaneen heidän lapsuuttaan, minkälaisia seurauksia näillä kuormittaneilla tekijöillä on ollut heidän elämäänsä ja miten he niistä ovat selviytyneet. On tärkeää muistaa, että saamani kertomukset eivät ole ikkunoita todellisuuteen vaan ne perustuvat selviytyjien omiin kokemuksiin lapsuudestaan. Lisäksi niihin vaikuttavat monet seikat, kuten tilanne jossa kertomukset on kirjoitettu. He ovat valinneet itse asiat, jotka ovat ottaneet mukaan kertomukseensa sekä tavan, jolla niistä kirjoittavat. Myös tutkimuspyyntöni on omalta osaltaan ollut ohjaamassa kertomuksia emmekä siksi voi yleistää tässä tutkimuksessa esiin tulleita tuloksia koskemaan muita ihmisiä ja muita tilanteita. Jokainen tutkimukseeni osallistunut oli korkeasti koulutettu tai kouluttautuva nainen. Tämä saattoi olla seurausta siitä, että oma tutkimukseni on pro gradu -tutkimus ja nämä naiset ovat joko itse olleet sellaista tekemässä tai tulevat olemaan, joten heidän osallistumisestaan saattoi ohjata oma ymmärrys tutkimuksen tärkeydestä ja kiinnostus aiheeseen, mutta myös ymmärrys osallistumisen tarpeellisuudesta minun näkökulmastani.

Jokaisen naisen kertomus kuvaa sitä, kuinka merkittäviä hyvät lähisuhteet lapsuudessa ovat lapsen hyvinvoinnin kannalta. Nellin ja Siirin kertomuksissa korostuvat huonot äiti-tytärsuhteet, joita eivät ole olleet kompensoimassa hyvät ja huolehtivat isät. Nellille isä oli tärkeä, muttei tarjonnut tarpeeksi läsnäoloa ja turvaa, jotta elämä kotona olisi ollut tasapainossa. Isästä ei myöskään ole ollut aikuiselle Nellille turvaa samalla tavalla kuin Siirille. Siirin tapasi isäänsä toisinaan, mutta isä ei ollut kovinkaan läheinen hänelle. Myöhemmin isästä kuitenkin on tullut tärkeä Siirin tukija ja turva, mikä ehkä osaltaan on ollut korjaamassa myös lapsuudenaikaisia kokemuksia. Elsan kertomus poikkeaa kahdesta muusta merkittävästi siinä, että hänen kohdallaan kumpikaan vanhemmista ei näytä olleen millään tavalla tukemassa häntä missään elämän vaiheessa tai Elsa ei ainakaan koe sitä merkitykselliseksi. Molemmat Elsan vanhemmista toivat omat kuormittavat tekijänsä perheen arkeen ja Elsalle jäi mahdollisuudeksi ainoastaan selvitä yksin.

Elsan kertomus poikkeaa kahdesta muusta myös siinä, että, siinä missä kahdessa muussa kertomuksessa äitien sairaus ja mielenterveysongelmat ovat olleet merkittäviä kuormittavia tekijöitä, ei Elsan perheestä löydy yhtä tällaista tekijää. Elsan isän alkoholismi on kietoutunut muiden päihteiden käyttöön sekä mielenterveysongelmiin ja väkivaltaan ja äidin mielenterveysongelmat ilmenevät emotionaalisen tuen puutteena sekä väkivaltaisuuksena. Elsan perheessä siis ongelmat ovat kasautuneet.

Vaikka Siirin ja Nellin kertomuksia määrittävät pääasiallisesti Siirin äidin mielenterveysongelmat ja Nellin äidin sairaus, on heidänkin perheissään nähtävissä ongelmien kasautumista, kuitenkin ei yhtä merkittävästi kuin Elsan perheessä. Siirin kohdalla kertomuksesta nousee äidin mielenterveysongelmien rinnalle äidin työttömyys ja taloudelliset ongelmat, äidin henkinen väkivalta sekä vääristynyt käsitys äidin roolista. Nellin perheessä puolestaan lapsuutta Nellin mukaan kuormitti äidin sairauden ohessa äidin väkivaltaisuus, isän poissaolo sekä äidin mielenterveysongelmat.

Tutkimukseni lopputulos oli siis monipuolisempi kuin odotin. Poiketen odotuksistani, en saanutkaan useita kertomuksia päihteidenkäytöstä, työttömyydestä tai köyhyydestä. Jokainen näistäkin ilmeni toki kertomuksissa, mutta ne eivät yksinään olleet ainoita kuormittavia tekijöitä tai edes niitä, jotka olisivat dominoineet kertomuksia.

Kukaan tutkimukseeni osallistuneesta kolmesta naisesta ei myöskään koe selviytyneensä täysin ilman ongelmia aikuisuuteen. Kaikki kolme olivat jossain vaiheessa läpikäyneet masennuksen, yhdellä oli ilmennyt myös syömishäiriö ja yksi oli käyttänyt päihteitä ongelmallisesti. Tutkimukseni kannalta tämä oli oleellista, sillä halusin tutkia myös ongelmien ylisukupolvisuutta. Nellin äiti sekä Elsan isä kärsivät masennuksesta, kuten heidän tyttärensäkin myöhemmin. Myös Siiri kärsi masennuksesta, vaikka hänen äidillään ei sitä ollutkaan. Kuitenkaan periytyemisessä ei aina ole kyse siitä, että ongelmat periytyisivät samoin seuraavalle sukupolvelle vaan ne saattavat myös muuttaa muotoaan tai tulla täysin toisiksi ongelmiksi. Nellin ja Elsan kohdalla periytyminen on saattanut olla seurausta perimästä, mutta mitä luultavimmin lapsuudenkokemukset ja niistä aiheutuneet traumat ovat olleet aivan yhtä merkittäviä, elleivät merkittävämpiä, tekijöitä masennuksen taustalla, kuten myös Siirin kohdalla.

Merkittävin osa tutkimustani oli kuitenkin selvittää näiden ihmisten selviytymiskeinoja. Halusin selvittää, mitkä asiat ovat auttaneet heitä eteenpäin elämässä silloin, kun lapsuus on vaikeaa, eikä elämä välttämättä suju suunnitelmien mukaisesti. Tutkin, mitkä asiat ovat olleet edesauttamassa ylisukupolvisuuden kierteen katkaisua. Näissä löytyi eniten yhtäläisyyksiä.

Yhtenä merkittävimpänä tekijänä korostui hyvien ystävien ja läheisten – myös nelijalkaisten – merkitys. Ystävät ja perheenjäsenet tukivat selviytyjiä elämässä eteenpäin silloin, kun lähivanhemmat eivät siihen kyenneet, ja vielä myöhemminkin he ovat tarjonneet

sellaisen perheen, jota selviytyjät eivät muuten välttämättä olisi saaneet. Tämä selviytymiskeino on tullut esille myös muissa aiemmissa tutkimuksissa (esim. Laitinen 2004; Ayalon 1996; Itäpuisto 2001).

Toinen selviytymiskeino, joka yhdisti tutkimukseen osallistuneita, oli välimatka. Niin henkinen kuin fyysinenkin etäisyys näyttäytyivät tärkeinä keinoina selviytyä. Silloin ihminen pystyy ottamaan etäisyyttä tilanteeseensa ja välttämään helpommin myös yhteenotot vanhemman kanssa. Tähän pyrittiin muuttamalla jo varhain pois kotoa ja jopa toiselle paikkakunnalle, jolloin välimatka kasvoi merkittävästi. Myös Itäpuisto (2001) on nähnyt tämän omassa tutkimuksessaan keinona päästä eroon alkoholia käyttävästä vanhemmasta.

Yksi selviytymiskeino, joka tuli esiin aikaisemmissa selviytymistä käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Jähi 2004) näkyi myös Elsan kertomuksessa. Elsa kuvaa sitä, kuinka vanhempien laiminlyönnin takia hän valmisti itse itselleen aamupalaa kotona olevista aineksista, kuten jauhoista ja munista. Tätä voisi kuvata neuvokkuudeksi, joka on usein nähtävillä juuri ongelmaperheissä, joissa lapset joutuvat löytämään itse keinot selvitä arjesta eteenpäin.

Vaikka opiskelu ei välttämättä ollut kaikille kolmelle selviytymiskeino, se kuitenkin mainittiin jokaisessa kertomuksessa ja tuntui jossain määrin saavan myös merkitystä. Jokaiselle kolmelle opiskelu oli tarjonnut jonkinlaisen keinon joko päästä eroon perheen tilanteesta tai käyttää opintoja keinona käsitellä asioita. Yhdessä kertomuksessa opiskeluista oli seurannut myös ammatti, joka auttoi käsittelemään menneisyyttä ja kääntämään koetut vaikeat asiat vahvuuksiksi.

Tarkoituksena oli alun perin tutkia sitä, miten sosiaalityön näkökulmasta merkitykselliseksi ylisukupolvisuuden kierteen katkaiseviksi toimiksi mielletyt asiat näyttäytyvät selviytyjien omasta näkökulmasta. Tämä tarkoittaa erityisesti ulkopuolisen avun merkitystä. Ulkopuolisten apu pääsi myös yhdeksi selviytymiskeinoksi, mutta jäi yllättävän vähäiseksi ja keskittyi lähinnä mielenterveyspalveluihin. Aikaisemmissa tutkimuksissa yhteiskunnan apua ei ole koettu olevan tarpeeksi saatavilla (esim. Laitinen 2004), mutta toisaalta erityisesti keskusteluapu on nähty merkittävänä selviytymistä edistävänä tekijänä (esim. Laitinen 2004; Väyrynen 2007; Savukoski 2008). Kaikissa kolmessa selviytymistarinassa käy ilmi se, että keskustelu ulkopuolisen kanssa on koettu hyödylliseksi ja merkittäväksi selviytymiskeinoksi.

Sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta tällä ulkopuolisen avun vähyydellä on merkitystä siinä suhteessa, ettei sosiaalityö ollut näiden ulkopuolisen tahojen joukossa lainkaan. Jokainen näistä selviytyjistä on kamppailut sellaista ongelmien kanssa elämässään, joista selviytymisessä sosiaalityöstä olisi voinut olla apua. Jostain syystä sosiaalityö ei ole päässyt osaksi näiden naisten elämää, eikä siten ole voinut auttaa heitä. Toki tulee muistaa, ettei kertomuksia ollut kuin kolme, joten kovin kattavaa vertailua ei siis ole tehty. Täytyy muistaa myös se, että nämä kertomukset kuvaavat ainoastaan niitä asioita, joita selviytyjät itse mieltävät tärkeiksi ja kokevat kuuluneen elämäänsä. Sosiaalityö on saattanut olla osallinen heidänkin elämässään, mutta he eivät ole kirjoittaneet siitä, koska eivät koe sen olevan merkityksellinen. Kuitenkin tämä saattaa myös tarkoittaa sitä, että sosiaalityön kyky löytää apua tarvitsevia ei ole tarpeeksi suuri. Toivon tutkimukseni tulevaisuudessa auttavan sosiaalityöntekijöitä ymmärtämään, minkälaisia vaikutuksia esimerkiksi vanhemman sairaudella voi olla lapsen ja ohjaavan heitä toimimaan, jotta lapsien ei tarvitsisi selviytyä näistä tilanteista yksin.

Lähteet:

Ahmavaara, Yrjö & Vanhanen Tatu (2001) *Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin*. Jyväskylä: Gummerus.

Ahmavaara, Yrjö (2001) *Ihmisten yhteiskunnan älylliset hierarkiat*. Teoksessa Ahmavaara, Yrjö & Vanhanen Tatu *Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy. 41–76.

Aittola, Tapio & Raiskila, Vesa (1994) *Jälkisanat*. Teoksessa Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen (1966)*. Helsinki: Gaudeamus, 213–231.

Ala-Honkola, Maija (2015) *SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ylisukupolisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja kierteen katkaisusta*. Helsingin yliopisto.

Alanen, Teija (2013) *Pro gradu-tutkimus: Koulutustason periytyminen: Tapaustutkimus kainuulaisen suvun neljästä sukupolvesta*. Itä-Suomen yliopisto

Ayalon, Ofra (1996) *Selviydyn! Yhteisön tuki ja selviytyminen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila (1994). Helsinki: Gaudeamus.

Bourdieu, Pierre (1986) *The forms of capital*. Teoksessa Richardson, John G (toim.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport: Greenwood Press, 241–258.

Bourne, Richard; Levin, Jack (1983) *Social problems: Causes, Consequences, Interventions*. St. Paul, Minnesota: West publishing co.

Bowles, Samuel; Gintis, Herbert & Osborne Groves, Melissa (2005) *Unequal Chances: Family Background and Economic Success*. Princeton: Princeton university press.

Burr, Vivien (1995) *Social Constructionism*. London & New York: Routledge.

Cyrułnik, Boris (1999) *Ihmeellinen kurjuus*. Helsinki: Rasalas Kustannus.

Engblom, Päivikki (2007) *Nuoruusiän kehityskriisi*. Teoksessa Keinänen, Matti & Engblom, Päivikki. *Nuoren aikuisen psykodynaaminen psykoterapia*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 14–26.

Erikson, Erik H. (1968) *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W.Norton & Company, Inc.

Eskola, Antti (1977) *Sosiaalipsykologia*. Helsinki: KK kirjapaino.

Frilander, Mikko & Heino, Tapio (2015a) Perintötekijöiden organisaatio. Teoksessa Sariola, Hannu (toim.) *Kehitysbiologia*. Duodecim. [online.] <http://www.oppiportti.fi/op/kbi00001/do>. Luettu 9.3.2017.

Frilander, Mikko & Heino, Tapio (2015b) DNA ja geenisäätelyn periaatteet; Johdanto. Teoksessa Sariola, Hannu (toim.) *Kehitysbiologia*. Duodecim. [online.] <http://www.oppiportti.fi/op/kbi00001/do>. Luettu 9.3.2017.

Georgakopoulou, Alexandra (2007) *Small Stories, Interaction and Identities*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hallikainen, Tero (2009) Serotonin and dopamine gene polymorphism and alcohol consumption. Kuopio: Kopijyvä.

Heikkinen, Hannu (2010) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus. 143–159.

Holmberg, Tiina (2000) Lapset ja perheväkivalta. Stakes/Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojekti. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Holmberg, Tiina (2003) Lapset ja vanhempien päihdeongelma. A-klinikkasäätiön raporttisarja (48). Saarijärvi: Saarijärven Offset.

Holmila, Marja & Ilva, Minna (2010) Näkymätön uhri vai pätevä toimija? vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja. Teoksessa Roine, Mira; Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa*. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiö raporttisarja nro 57, 47–60.

Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja (2008). Lapsuudenkodin alkoholin liikakäytön vaikutukset. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes, 294-307.

Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja (2014) Alkoholin käyttötapojen periytyminen ja vanhempien kasvatuskäytännöt. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari

(toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 196–204.

Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, etä-isiä ja ero-isiä. Juva: PS-kustannus.

Huttunen, Matti O. (2015) Alkoholin ongelmakäyttö ja eri psyykkisten häiriöiden lääkahoito. [online].

http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=lam00078.

Luettu 8.6.2017.

Hytti, Tytti Sarika (2014) Miten ylisukupolvista huono-osaisuutta voidaan tutkia. Teoksessa Nousiainen, Kirsi; Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (toim.). Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen työpäpaperi (20), 84–91.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto.

Hänninen, Vilma (2010) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus. 160–178.

Isola, Anna-Maria & Suominen, Esa (2016) Suomalainen köyhyys. Helsinki: Into.

Isometsä, Erkki (2017) Depressiiviset häiriöt. Teoksessa Lönnqvist, Jouko; Henriksson, Markus; Marttunen, Mauri & Partonen, Timo (toim.) Psykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Itäpuisto, Maritta (2001) Pullon varjosta valoon. Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopisto.

Itäpuisto, Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopisto.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Jyväskylä: Gummerus, 9–23.

Jähi, Rita (2004) Työstää, tarinoida ja selviytyä. Tampereen yliopisto.

Järventie, Irmeli (2008) Päivänsäde vai menninkäinen? Identiteetin kasvattaminen eriarvoisuuden puutarhoissa. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta; Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Vantaa: WSOY, 209–232.

Kaittila, Anniina (2017) Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteessa. Turun yliopisto.

Kalland, Mirjam (2015) Millaista on olla lapsi tämän päivän Suomessa? Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koulu-laiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 304–321.

Kaprio, Jaakko (2014) Mitä on käyttäytymisgenetiikka. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 9–24.

Karvonen, Sakari (2014) Lapsiperheet maalla ja kaupungissa. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. 122–134.

Kataja, Kati; Ristikari, Tiina; Paananen, Reija; Heino, Tarja & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. Yhteiskuntapolitiikka 1 (79), 38–54.

Keinänen, Matti & Engblom, Päivikki (2007) Nuoren aikuisen psykodynaaminen psykoterapia. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Kettunen, Reetta; Kähäri-Wiik, Kaija; Vuori-Kemilä, Anne & Ihalainen, Jarmo (2009) Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOYpro Oy.

Kiuru, Hanna (2015) Tragedian tarina. Nuoren itsemurhaan päättynyt elämä vanhemman kertomana. Turun yliopisto.

Koivisto, Elina & Puro, Maiju (2014) Ylisukupolvisuus ja sosiaalityö. Onnistumisia lastensuojelutyön arjessa. Tampereen yliopisto.

Korhonen, Eva-Maria (2013) Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulma. Tampereen yliopisto.

Kronström, Kim (2011) Personality and depression. Turun yliopisto. Turku: Painosalama oy.

Kulmala Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press.

Kulmala, Anna (2006) Kertomus mielenterveysongelmaiseksi määrittymisestä – saatu diagnoosi osana itseymmärrystä. Teoksessa Kulmala, Anna Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press, 281–293.

Kulmala, Anna (2006) Uskollisuuden paikat – Metaforat kokemusten kerronnan välineinä omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa. Teoksessa Kulmala, Anna Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press, 319–333.

Kärkkäinen, Tuulikki (2004) Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen. Helsingin yliopisto.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Latvala, Antti (2014) Kognitiiviset kyvyt. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geeneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 127–149.

Laurila, Anja (1996) Äiti ja tytär vallan ja rakkauden kehissä. Juva: WSOY.

Lehtimäki, Sanna (2011) ”Ketjun voi katkaista, ettei tarvii mennä sitä samaa polkuu” Ketjuuntuvat elämät ja palvelujärjestelmä elämänculussa. Tampereen yliopisto.

Lieblich, Amia; Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar (1998) Narrative Research. Reading, Analysis, and Interpretation. Sage.

Lääperi, Pirjo (2016) Resilienssi auttaa vastoinkäymisissä. Tunne & Mieli 1/2016. [online.] <http://mtkl.fi/resilienssi-auttaa-vastoin kaymisissa/>. Luettu 31.1.2017.

Löytönen, Teija. Narratiivinen tutkimusote. [online]. <http://www.xip.fi/tutkija/0402.htm>. Luettu 25.1.2017.

Merjonen, Päivi; Josefsson, Kim & Hakulinen, Cristian (2014) Temperamentti ja persoonallisuus. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geeneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 150–166.

Mykkänen, Johanna (2010) Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Naisten Linja (2017) Henkinen väkivalta. [online.] <https://www.naistenlinja.fi/tietoa-vakivallasta/vakivallan-muodot/henkinen-vakivalta/>. Luettu 18.7.2017.

Nettiturvakoti (2017) Ensi- ja turvakotien liitto. [online.] https://www.turvakoti.net/site/?lan=1&page_id=12. Luettu 17.7.2017.

Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Lapin yliopisto.

Nollalinja (2017) [online.] <https://www.nollalinja.fi/mika-on-vakivaltaa/>. Luettu 17.7.2017.

Nousiainen, Kirsi; Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (2016) Johdanto teemaan: Ylisukupolisesta näköalattomuudesta muutokseen – näköalaistavan sosiaalityön tunnustelua. Teoksessa Nousiainen, Kirsi; Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (toim). Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi (20), 11– 17.

Nurmi, Tiina (2015) Lapsi ja aggression voima. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 163–182.

Nygren, Lennart & Blom, Björn (2001) Analysis of short reflective narratives: a method for the study of knowledge in social workers' actions. Sage: Qualitative Research vol.1 (3), 369–384.

Ohisalo, Maria (2017) Murusia hyvinvointivaltion pohjalla. Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus. Itäsuomen yliopisto.

Oinas-Kukkonen, Heikki (2013) Alkoholistin ja hänen läheisensä samanaikainen toipuminen vapauttavana oppimisprosessina Minnesota-hoidossa. Oulun yliopisto. Tampere: Juvenes print.

Ojuri, Auli (2004) Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänculusta ja selviytymisestä. Lapin yliopisto.

Ollikainen, Miina & Kaminen-Ahola, Nina (2014) Epigenetiikka. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geeneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 63–84.

Orjasniemi, Tarja & Kurvinen, Anne (2017) Häpeä päivät, pelon yöt – Lapsuuden kokemuksia ongelmajuvista vanhemmista. Janus vol. 25 (2), 127–143.

- Paananen, Reija & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointi ulottuu yli sukupolven. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 208–214.
- Paatero, Heidi; Lehmijoki, Pentti; Kivekäs, Jukka & Ståhl, Tomi (2008) Kuntoutusjärjestelmä. Teoksessa Rissanen, Paavo; Kallanranta, Tapani & Suikkanen, Asko (toim.) Kuntoutus. Keuruu: Otavan kirjapaino oy., 31–50.
- Pakkanen, Emilia (2010) ”Jaksaako vai hakeeko apua” – Lasten tarinat Varjomaailma-verkkopalvelussa. Teoksessa Roine, Mira; Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiö raporttisarja nro 57, 72–78.
- Paunio, Tiina (2014) Mielialahäiriöt. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 169–188.
- Polkinghorne, Donald E. (1988) Narrative Knowing and the Human Sciences. Albany: State University of New York Press.
- Polkinghorne, Donald E. (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. International Journal of Qualitative Studies in Education (8), 5–23.
- Pojjula, Soili (2016) Lapsi ja kriisi. Helsinki: Kirjapaja
- Raitasalo, Kirsimarja; Holmila, Marja & Jääskeläinen, Marke (2016) Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa Holmila, Marja; Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Juvenes Print, 83–96.
- Raunio, Kyösti (2006) Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Vaajakoski: Gummerus Oy.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) Narrative analysis. Qualitative research methods series 30. Newbury Park (California): SAGE publications cop.
- Riessman, Catherine Kohlers (2008) Narrative methods for the human sciences. Los Angeles: SAGE Publications cop.
- Ritzer, George (2004) Handbook of social problems. A comparative international perspective. Teoksessa Ritzer, George. Handbook of social problems. A comparative international perspective. SAGE publication Inc. 3–13.

Roine, Mira & Ilva, Minna (2010) Joka neljännessä suomalaisperheessä käytetään lasten näkökulmasta liikaa päihteitä. Teoksessa Roine, Mira; Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.) Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiö raporttisarja nro 57, 26–38.

Roine-Reinikka, Liisa & Lintu, Ritva (2015) Erillisyyden ja erossa olemisen kyvyn kehittymisestä. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 118–139.

Romakkaniemi, Marjo (2011) Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentamisesta. Tampere: Juvenes Print.

Rothman, Barbara Katz (2003) Ei yksin geneistä. Matkaopas rodun, normaaliuden ja sikiämisen genomiikkaan. Boston: Beacon Press.

Saari, Juho (2015) Huono-osaiset: elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Salo, Sirpa (2011) Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Schulman, Marja (2015a) Olipa kerran lapsi – lapsuuden historiaa ja nykytutkimuksen käsityksiä. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 8–24.

Schulman, Marja (2015b) Tämän päivän psykoanalyttinen käsitys lapsen kehityksestä. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 47–74.

Siltala, Pirkko (2002) Ruumiillinen sairaus traumana. Teoksessa Haaramo, Soili & Palonen, Kirsti (toim.) Trauman monet kasvot. Pieksämäki: RT print, 241–265.

Siltala, Pirkko (2015) Kahden- ja kolmenkeskisyys – toisiaan täydentävät vuorovaikutustapahtumat. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 245–257.

Silventoinen, Karri (2014) Perhe- ja kaksostutkimukset. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geeneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 27–45.

Silventoinen, Karri & Latvala, Antti (2014) Geenien ja ympäristön välinen vuorovaikutus. Teoksessa Latvala, Antti & Silventoinen, Karri (toim.) Käyttäytymisgenetiikka – geeneistä yhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 85–98.

Simonen, Jenni; Pirskanen, Henna; Kataja, Kati; Holmila, Marja & Tigerstedt, Christoffer (2016) Kun vanhempi juo liikaa – Nuorten kokemukset ja voimavarat. Teoksessa Holmila, Marja; Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Juvenes Print, 65–82.

Sinkkonen, Jari (2015) Lapsen sisäistetyt mielikuvat äidistä ja isästä. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koulu-laiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 258–278.

Sipilä, Jorma (1979) Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki: Tammi.

Solantaus, Tytti; Leinonen, Jenni & Punamäki, Raija-Leena (2004) Children's Mental Health in Times of Economic Recession: Replication and Extension of the Family Economic Stress Model in Finland. *Developmental Psychology*, 40(3), 412–429.

Solantaus, Tytti (2012) Lapsi ja vanhemman mielenterveyden häiriöt. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 239–252.

Sutton, Caroline (1998) Swedish alcohol discourse. *Constructions of social problem*. Uppsala University.

Syrjälä, Leena (2010) Elämänkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus. 247–261.

Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (2012) Lapsen kaltoinkohtelu – ihmisoikeuskysymys ja kansanterveysongelma. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 14–21.

Söderholm, Annlis & Politi, Johanna (2012) Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 76–98.

Taitto, Annikka (2002) Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.

Takala, Janne & Ilva, Minna (2012) Mikä suojaa nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta? Yhteiskuntapolitiikka 77 (2), 176–185.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2013) Turvakotipalvelujen kansalliset laatusuositukset. Tampere: Juvenes Print.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2015a) Vammaispalvelujen käsikirja. [online.] <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/kuntoutus/kuntoutuksen-maaritelmia>. Luettu 24.5.2017.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2015b) Mitä lähisuhde- ja perheväkivalta on? [online.] <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon-tueksi/lahisuhde-perhevakivalan-ehkaisytyo/lahisuhde>. Luettu 17.7.1017.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016a) Sosiaalityö. [online.] <https://www.thl.fi/fi/web/paatoksenteko-talous-ja-palvelujarjestelma/hyvinvointipolitiikka/hyvinvointivaltio/sosiaalityo>. Luettu 18.11.2016.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016b) Lastensuojelun käsikirja. [online.] <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/vakivallan-muodot-ja-rikoslaki>. Luettu 17.7.2017.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016c) Lapsen kaltoinkohtelu. [online.] <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja/ohjeet-ja-tukimateriaali/menetelmat/perhe-ja-kehitysymparisto/lapsen-kaltoinkohtelu>. Luettu 17.7.2017.

Thesleff, Irma; Sainio, Kirsi & Sariola, Hannu (2015) Geenit sisältävät kehityksen ohjelman. Teoksessa Sariola, Hannu (toim.) Kehitysbiologia. Duodecim. [online.] <http://www.oppiportti.fi/op/kbi00001/do>. Luettu 9.3.2017.

Tiihonen, J; Rautiainen, M-R; Ollila, H.M.; Repo-Tiihonen, E.; Virkkunen, M.; Palotie, A.; Pietilainen, O.; Kristiansson, K.; Joukamaa, M.; Lauerma, H.; Saarela, J.; Tyni, S.; Vartiainen, H.; Paananen, J.; Goldman, D. & Paunio, T. (2014) Genetic background of extreme violent behavior. Molecular Psychology (2015) (20), 786–792.

Toukola, Veera (2016) Ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat ja lastensuojelu. Turun yliopisto.

Tupola, Sarimari; Kivitie-Kallio, Satu; Kallio, Pentti & Söderholm, Annlis (2012) Lapsen fyysinen pahoinpitely. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 99–110.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2016) Työllisyyskatsaus syyskuulta. [online.] http://www.temtyollisyyskatsaus.fi/TextBase/Tkat/Prs/Tkat_fi.htm

Luettu 20.11.2016.

Törmä, Tiina (2011) Juovasta äidistä raittiiksi äidiksi – alkoholismista toipumisen prosessi äitien kertomana. Oulun yliopisto. Tampere: Juvenes print.

Vainikainen, Tuula (2009) Äidit ja aikuiset tyttäret – matkalla ymmärrykseen. Juva: WSOY.

Vanhanen, Jonna; Jaakkola, Outi; Selänniemi, Minna & Saurama, Erja (2014) Miten ylisukupolvista huono-osaisuutta voi jäsentää osana sosiaalityön tiimin työskentelyä? Teoksessa Nousiainen, Kirsi; Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (toim). Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen työpäpaperi (20), 61–70.

Vanhanen, Tatu (2001a) Ympäristö- ja kulttuuritekijöiden riittämättömyys. Teoksessa Ahmavaara, Yrjö & Vanhanen Tatu Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy. 145–159.

Vanhanen, Tatu (2001b) Sosiaalisen käyttäytymisen evolutiiviset juuret. Teoksessa Ahmavaara, Yrjö & Vanhanen Tatu Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy. 160–206.

Vanhanen, Tatu (2001c) Darwinilainen yhteiskuntatutkimus. Teoksessa Ahmavaara, Yrjö & Vanhanen Tatu Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy. 207–299.

Vilhula, Anna (2007) Sosiaalinen perimä: Ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa. Suomen Mielenterveysseuran julkaisu. Vaajakoski: Gummerus Oy.

Viljamaa, Janne (2015) Narsistin lapsena. Pitkä tie itsenäisyyteen. Helsingin: Minerva.

Väyrynen, Sanna (2007) Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume-kuvioissa. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Wahlman-Neuvonen, Katri & Hannonen, Riitta (2015) Vuorovaikutuksella on väliä – Lapsen kognitiivisen kehityksen näkökulmia. Teoksessa Mankinen, Kaija; Jokinen, Irja; Lintu, Ritva & Schulman, Marja (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Tampere: Tampereprint oy., 25–46.

Webber, Martin & Joubert, Lynette (2015) Social work and recovery. The British Journal of Social Work (2015)(45). [online.] <https://academic.oup.com/bjsw/article-lookup/doi/10.1093/bjsw/bcv125>. Luettu 24.5. 2017.

Liite 1. Kirjoituspyyntö

Hei,

Olen sosiaalityön opiskelija Turun yliopistosta. Olen kiinnostunut siitä, miten niin sanottujen ylisukupolvittaisten ongelmien kierteen voi katkaista. Haluaisin keskittyä pro gradu -tutkielmassani sellaisten nuorten aikuisten kokemuksiin, jotka ovat selviytyneet omien vanhempien vaikeuksien kuormittamasta lapsuudesta.

Pyytäisin Sinua, joka olet 21–35 -vuotias ja jonka lapsuuden perheessä on ollut esimerkiksi päihteiden liikkakäyttöä, väkivaltaa, mielenterveyden ongelmia, köyhyyttä tai työttömyyttä, kertomaan oma kokemuksesi siitä, miten itse olet selviytynyt ja välttänyt näiden ongelmien jatkumisen omassa elämässäsi. Huomaathan, että edellä mainitut ongelmat ovat vain esimerkkejä.

Voit kirjoittaa vapaamuotoisesti, sen pituisen tekstin kuin haluat. Käsittelem aineiston luottamuksellisesti, kukaan muu kuin minä ei tule kirjoituksia näkemään. Poistan aineistosta kaikki viittaukset, joista voidaan kirjoittaja tunnistaa ja tuhoan aineiston, kun sitä ei enää tarvita. Toivoisin, että voisin tarvittaessa olla sinuun yhteydessä kysyäkseni täydentäviä kysymyksiä. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan voit kirjoittaa myös nimettömänä.

Seuraavien asioiden toivoisin käyvän ilmi kirjoitelmasta:

- ikäsi ja sukupuolesi
- lapsuuden perheessä koetut ongelmat
- asiat, joiden arvioit vaikuttaneen siihen, että itse et koe enää samoja ongelmia

Tekstisi voit lähettää joko sähköpostilla kirjoitukset2017@hotmail.com tai suljetussa kirjekuoressa pro gradu -tutkielmani ohjaajalle, yliopistonlehtori Riitta Granfeltille, seuraavin tiedoin: Riitta Granfelt, sosiaalitieteiden laitos, 20014 Turun yliopisto ja vasempaan yläkulmaan kirjaimet V.T.

Kirjoitathan tarinasi siten, että saan sen viimeistään 28.2.2017 mennessä. Mikäli haluat kysyä lisätietoja, voit ottaa yhteyttä sähköpostitse kirjoitukset2017@hotmail.com tai Facebookissa (Veera Toukola) yksityisviestillä.

Tekstiäsi mielenkiinnolla odottaen, etukäteen kiittäen

Ystävällisin terveisin,

Veera Toukola

Liite 2. Kirjoitus- ja haastattelupyyntö Selviytyjät-tiimille

Hyvä Selviytyjät-tiimin jäsen,

Olen sosiaalityön opiskelija Turun yliopistosta. Olen kiinnostunut siitä, miten niin sanottujen ylisukupolvittaisten ongelmien kierteen voi katkaista. Haluaisin keskittyä pro gradu –tutkielmassani sellaisten nuorten aikuisten kokemuksiin, jotka ovat selviytyneet omien vanhempien vaikeuksien kuormittamasta lapsuudesta.

Pyytäisin Sinua, joka olet 21–35 -vuotias ja jonka lapsuuden perheessä on ollut esimerkiksi päihteiden liikkakäyttöä, väkivaltaa, mielenterveyden ongelmia, köyhyyttä tai työttömyyttä, kertomaan oman kokemuksesi siitä, miten itse olet selviytynyt ja välttänyt näiden ongelmien jatkumisen omassa elämässäsi. Huomaathan, että edellä mainitut ongelmat ovat vain esimerkkejä.

Voit joko kirjoittaa vapaamuotoisesti sen pituisen tekstin kuin haluat tai ottaa yhteyttä minuun ja sopia haastattelun, jos koet sen mieluisemmaksi vaihtoehdoksi.

Kaiken saamani aineiston käsittelen luottamuksellisesti, kukaan muu kuin minä ei tule kirjoituksia näkemään tai haastatteluja kuuntelemaan. Poistan aineistosta kaikki viittaukset, joista voidaan kertoja tunnistaa ja tuhoan aineiston, kun sitä ei enää tarvita. Toivoisin, että voisin tarvittaessa olla sinuun yhteydessä kysyäkseni täydentäviä kysymyksiä, jos valitset kirjoitusvaihtoehdon. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan voit kirjoittaa myös nimettömänä.

Seuraavien asioiden toivoisin käyvän ilmi kirjoitelmasta:

- ikäsi ja sukupuolesi
- lapsuuden perheessä koetut ongelmat
- asiat, joiden arvioit vaikuttaneen siihen, että itse et koe enää samoja ongelmia

Tekstisi voit lähettää joko sähköpostilla kirjoitukset2017@hotmail.com tai suljetussa kirjekuoressa pro gradu -tutkielmani ohjaajalle, yliopistonlehtori Riitta Granfeltille, seuraavin tiedoin: Riitta Granfelt, sosiaalitieteiden laitos, 20014 Turun yliopisto ja vasempaan yläkulmaan kirjaimet V.T.

Jos haluat mieluummin tulla haastateltavaksi tai sinulla on jotain kysyttävää, voit ottaa yhteyttä samaiseen osoitteeseen kirjoitukset2017@hotmail.com tai Facebookissa (Veera Toukola) yksityisviestillä.

Toivoisin myös, että jos olet kiinnostunut osallistumaan jommallakummalla tavalla ja vaikkeet vielä tietäisikään kummalla, ottaisit minuun kuitenkin ensi tilassa yhteyttä.

Tekstiäsi tai haastatteluaasi mielenkiinnolla odottaen, etukäteen kiittäen

Ystävällisin terveisin,

Veera Toukola